

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.
Головний редактор — Давидова І.
Заступниця головного редактора — Васьківська О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.
(голова редколегії), Україна
Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови
редколегії), Україна
Бруй О. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Льганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Киричок А. — канд. наук з соц. комунікацій, доц.,
Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна
Мацюк Г. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна
Ткаченко В. — д-р техн. наук, проф., Україна
Федушко С. — канд. техн. наук, доц., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової
палати України (протокол № 10 від 27.10.2022).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією
Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових
фахових видань України в галузі соціальних комунікацій
(наказ МОН від 29.06.2021 № 735).

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліко-
вані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на
видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються.
Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова
установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Ю. Гагаріна, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.
Editor-in-Chief — Davydova I.
Deputy Editor — Vaskivska O.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman
of the editorial board), Ukraine
Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof.
(deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Brui O. — PhD of Social Communication, Ukraine
Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof.,
Ukraine
Ihannaeva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Kyrychok A. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof.,
Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA
Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine
Matsiuk H. — PhD of Social Communication, Ukraine
Serbin O. — Dr of Social Communication, Ukraine
Tkachenko V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Ukraine
Fedushko S. — PhD of Technical Sciences, Assoc. Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends
printing this Bulletin (Protocol № 10 from 27.10.2022).

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Aleksanyan A.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science
designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the
professional scientific publication of Ukraine in the field of social
communication. (Order of the Ministry of Education and Science
of Ukraine No. 735 of June 29, 2021).

You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement
with editorial staff. A reference to publications is necessary.
Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with
point of view of the author.

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research
Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Pr. Yu. Gagarin, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

СТОРИНКА ШЕФ-РЕДАКТОРА

СЕНЧЕНКО М. Від ери Гутенберга до ери Цукерберга 3

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

ТАТАРИНОВА Л. Нотатки до питання оподаткування електронних книг у світі 6

ЖУРНАЛІСТИКА ТА ЗМІ

ОНИЩУК М. Технології, форми та способи експліцитного впливу
у сфері діяльності ЗМІ в умовах інформаційної агресії 11

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

ЗОРІНА Н. Дисертаційні дослідження історико-педагогічної тематики (1991—2021):
бібліометричний аналіз 19

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

СЕНЧЕНКО М. Цивілізаційний проєкт "Папська імперія Риму":
папи та кардинали Ватикану 25

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО

КУШНАРЕНКО Н., СОЛЯНИК А. Студентоцентрикований підхід у підготовці
фахівців документознавчого профілю 32

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

КЕПІН Д. Музейництво та пам'яткоохоронна справа: видання 1922 року 44

ЗА РУБЕЖЕМ

ГУМЕНЧУК А. Вплив Шіалі Ранганатана на розвиток вищої бібліотечної освіти Індії 50

CONTENT

EDITORIAL DIRECTOR'S PAGE

SENCHENKO M. From the Gutenberg era to the Zuckerberg era 3

BOOKSCIENCE. PUBLISHING

TATARINOVA L. Taxation of electronic books in the world 6

JOURNALISM AND MEDIA

ONYSHCHUK M. Technologies, forms and methods of explicit influence in the sphere
of media activities in the conditions of the information aggression 11

LIBRARIANSHIP

ZORINA N. Dissertation researches of historical and pedagogical subject (1991—2021):
bibliometric analysis 19

SOCIAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES

SENCHENKO M. Civilization project "Papal Empire of Rome":
popes and cardinals of the Vatican 25

DOCUMENTARY SCIENCE

KUSHNARENKO N., SOLIANYK A. A student-centered approach in the training
of the document science specialists 32

FROM THE ARCHIVE OF THE BOOK CHAMBER OF UKRAINE

KEPIN D. The museum work and monument protection: 1922 editions 44

ABROAD

HUMENCHUK A. Shiyali Ranganathan's developmental impact
of higher library education in India 50

УДК 795:796.093](100)(045)

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,

e-mail: director@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Від ери Гутенберга до ери Цукерберга*

Блиск і злидні кіберспорту

Кіберспорт — це професійні та аматорські турніри з відеоігор. Слово "спорт" ніби натякає, що такі змагання претендують на серйозніший статус, аніж розвага для групи геймерів. Найбільші турніри організують розробники ігор, перетворюючи ці заходи на яскраві шоу. На переможців змагань чекають великі грошові призи, що стимулює кіберспортсменів відповідально ставитися до участі й старанно тренуватися.

Без перебільшення можна сказати, що нині кіберспорт перебуває на злеті в нашій країні. Ще 2020 р. Міністерство молоді та спорту України додало його в реєстр офіційних видів спорту, а уряд розпочав активно просувати віртуальні змагання в учнівсько-студентському середовищі. Рушіями цього процесу, без сумніву, є Комітет з фізичного виховання та спорту МОН України, Українська федерація учнівського спорту (УФУС) і Спортивна студентська спілка України (СССУ). Підписання меморандумів про співпрацю між УФУС і СССУ з Українською професійною кіберспортивною асоціацією надало потужного імпульсу подальшому розвитку й популяризації змагань із відеоігор у країні. Докладніше про особливості цієї ініціативи дізнаємося з матеріалу, опублікованому на сайті Комітету з фізичного виховання та спорту МОН від 4.11.2020: "Сьогодні й завтра стартують перші спільні заходи — Всеукраїнський спортивно-масовий захід з Е-спорту. 6 листопада розпочинаються відбіркові он-лайн етапи Всеукраїнських спортивно-масових заходів з е-спорту серед студентів, а 7 листопада серед учнів. Школярі позмагаються у трьох дисциплінах: Dota 2, CS:GO та Valorant, а студенти у двох — Dota 2 та CS:GO.

Для учнів змагання з Dota 2 та Valorant стануть відбірковими на Всесвітніх змаганнях "ISF Esports Games", які відбудуться з 19 по 20 грудня 2020 року в форматі он-лайн.

За регламентом до участі в змаганнях допускаються виключно учні віком старше 12 років. Кожен заклад освіти може зареєструвати до-

вільну кількість команд з Dota 2, Valorant та CS:GO. Допускається участь представників різних закладів освіти до участі в одній збірній. Кожна команда складається з 5 учнів. Також команда може залучати одного тренера.

У студентів схожі вимоги, але без вікових обмежень, головне, щоб на період змагань вони навчалися у відповідних закладах освіти".

Ведемо пошук далі, читаємо: "Сьогодні, 19 лютого, завершилася національна українська кваліфікація на студентський чемпіонат University Esports Masters 2022 із дисципліни League of Legends. Відбірковий етап було зіграно на турнірній платформі нашого технічного партнера WePlay Compete.

За підсумками зіграної кваліфікації перемогу здобув колектив South Wave Team (Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"), обігравши команду Team CUSPU (Центрально-український державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка) з рахунком 2:0.

Переможці відбіркових змагань отримали п'ять ігрових клавіатур B750N Bloody, а срібні призери — п'ять ігрових мишок X5 Max Bloody від нашого призового партнера — компанії Bloody.

WePlay Holding — кіберспортивна турнірна платформа, на якій проводяться щоденні онлайн-змагання з багатьох дисциплін як для любителів, так і для професійних гравців. Маючи, крім сайту compree.weplay.tv, ще й мобільний додаток, Compete організовує змагання на ПК, PlayStation, Xbox та мобільних пристроях".

І ще інформація: "5 березня у Херсоні пройде змагання з дисципліни Dota 2 у рамках серії від Parimatch & HATOR. Турнір прийме комп'ютерний клуб BFG game, що розташований за адресою проспект Ушакова, 41А. Початок змагання — о 10:00. Вступний внесок складає 150 грн з гравця (750 грн з команди). Якщо ви хочете взяти участь у чемпіонаті — необхідно заповнити реєстраційну анкету.

* Закінчення. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2022. № 6. С. 3—6; № 7. С. 3—4; № 8. С. 3—5; № 9. С. 3—4.

Призовий фонд:

— 1 місце — 5000 грн + HATOR Rockfall EVO TKL x5

— 2 місце — 3000 грн + HATOR Hypergang EVO x5

— 3 місце — 2000 грн + HATOR Vortex EVO x5

Parimatch Ukraine — перший ліцензійний кіберспортивний букмекер України. Спонсор кіберспортивних організацій Team Spirit і HellRaisers. Parimatch спільно з Федерацією кіберспорту України проводить наймасштабніші та накрутіші турніри в Україні, розвиваючи кіберспортивну сферу.

HATOR — національний виробник продуктів для геймерів. Девайси та крісла HATOR завоювали прихильність десятків тисяч українських користувачів. Мета бренду — розвиток молодих талантів та вітчизняного кіберспорту! Метод її досягнення — розроблення інноваційних і доступних продуктів та підтримка аматорської кіберспортивної сцени. Зроби свій перший крок до вершин кіберспорту разом із HATOR!"

Отже, йдеться не лише про створення студентських клубів, а про впевнену ходу кіберспорту українськими школами. Сталося майже неймовірно: заклади освіти офіційно перетворюються на місця, де дітей навчатимуть професійно грати у відеоігри!

Ще більш неймовірним видається той факт, що просуванням кіберспорту серед молоді опікуються не лише чиновники з Міносвіти, а й представники Міноборони! Здавалося б, хто-хто, а військові мають розуміти: якщо діти віддають перевагу відеоіграм перед активними заняттями спортом, то це катастрофічно позначиться на здоров'ї та фізичних якостях майбутніх призовників. Жодними марш-кидками ситуацію не виправиш.

До речі, учасники зазначених заходів вважають однією з переваг кіберспорту розвиток у дітей дрібної моторики й швидкості ухвалення рішень. Щоправда, забули зазначити, якою ціною набувають цих навичок, адже захоплення відеоіграми призводить до відставання школярів у навчанні, а також до численних проблем із фізичним і психологічним здоров'ям.

Свій внесок у просування кіберспорту роблять і окремі чиновники, які вважають, що комп'ютерні ігри можуть приносити користь, порівнюючи відеогру Dota, визнану однією з найважливіших кіберспортивних дисциплін, із грою в шахи. На думку урядовців, Dota навіть краща за шахи, оскільки є командною грою. Чиновники закликають ІТ-компанії працювати з

батьківською та вчительською спільнотами, аби змінити негативне ставлення до захоплення комп'ютерними іграми.

Отже, зірка кіберспорту нестримно сходить над Україною. Виникає питання: як ставитися батькам та учителям до того, що такі змагання стануть звичними у школах? Чи справді це захоплення піде на користь дітям?

Слід зауважити, що у світі ставлення до кіберспорту неоднозначне, дуже небагато країн прирівнюють комп'ютерні ігри до спорту. Наприклад, у квітні 2021 р. велика група з канадських учених, лікарів і багаторазових олімпійських чемпіонів опублікувала в газеті Montreal Gazette публічний лист зі зверненням до Міжнародного олімпійського комітету (МОК). Активісти висловили категоричну позицію, що кіберзмаганням не місце у світі спорту.

За словами підписантів, олімпійські ігри сприяють розвитку спорту, надихають мільйони людей удосконалювати свою фізичну форму. Успішні спортсмени стають прикладом для молоді. Водночас захоплення відеоіграми спричиняє численні проблеми зі здоров'ям: "Ми вважаємо, що така впливова організація, як Олімпійський рух, не може з чистою совістю просувати будь-які види електронного спорту, що заохочують малорухомий спосіб життя, створюючи ризик розвитку незліченних хронічних захворювань, як-от діабет і хвороби серця... Ми, що підписалися нижче, просимо Олімпійський рух відмовитися від будь-яких планів із введення кіберспорту в програму Олімпійських ігор".

Отже, справжні спортсмени, чемпіони світу й учасники олімпіад не бажають, щоб геймери називали себе спортсменами та спотворювали власне поняття спорту. Проте є ще одна важлива обставина, що робить кіберспорт проблемним: у кожній кіберспортивній дисципліні є власник.

Кому належить футбол? Нікому. Є загальний набір правил, за якими кожна держава проводить турніри. Абсурдно, якби окрема країна чи організація заявила права на футбол і вимагала, аби змагання відбувалися лише з її дозволу.

З кіберспортом ситуація протилежна. Кожна відеогра є об'єктом інтелектуальної власності, тому жодні офіційні турніри не можна проводити без дозволу власника, який, за бажання, може заборонити змагання з політичних чи ідейних міркувань.

Наявність власника резонно викликає запитання, в чому полягає основне завдання кіберспорту? Чи в тому, щоб гравці змагалися, демонструючи віртуозну якість гри? Чи в тому, щоб через такі

шоу рекламувати продукцію розробника й збільшувати його прибуток? Цікава в цьому плані позиція М. Сепсо — співзасновника однієї з найбільших професійних ліг відеоігор Major League Gaming, співзасновника та генерального директора глобальної технологічної компанії Vindex, націленої на підтримку й просування кіберспорту.

М. Сепсо наголошує на важливій особливості нинішнього періоду розвитку відеоігор. Вона полягає в тому, що вперше в історії прибуток від безоплатних відеоігор перевищив прибуток від продажу традиційних платних продуктів. Слід пояснити, що в безоплатних відеоіграх може бути розміщено платний контент, а його придбання за реальні гроші називають внутрішньоігровою транзакцією.

Генеральний директор компанії Vindex зазначає, що сьогодні змінилася бізнес-модель просування комп'ютерних ігор. Раніше розробники діяли за аналогією з голлівудським кінобізнесом: кожна гра має тривалий виробничий цикл із заздалегідь заявленою датою випуску, компанії інвестують чималі кошти в маркетинг і створення ажіотажу. Гру випускають на ринок, максимально розповсюджують, і лише після цього розробник переходить до створення нової.

Проте на нинішньому етапі видавці електронних ігор вбачають головне завдання в тому, аби залучити якнайбільшу кількість гравців та утримати їх якнайдовше. Для цього потрібно всіляко стимулювати фан-спільноту, проводити видовищні змагання, оголошувати та нагороджувати чемпіонів тощо.

М. Сепсо стверджує, що це і є формула, яка відмінно зарекомендувала себе у світі кіберспорту. На його думку, видавці відеоігор зрозуміли цінність кіберспорту, який допомагає збільшити час життя гри, а отже й їхні прибутки. Щоразу, коли завдяки кіберспорту перевершується черговий рекорд чи народжується новий чемпіон, спільнота гравців активізується. Розпочинається обговорення події в соцмережах, що допомагає охопити ширшу аудиторію. Сплеск споживачього інтересу дає змогу залучити нових гравців, а досвідчених стимулює довше залишатися у грі. Завдяки цьому, переконаний М. Сепсо, гра наповнюється новим життям, навіть якщо її було випущено давно.

Що глибшим є залучення гравців, то більше грошей вони готові витратити на внутрішньоігрові транзакції на кшталт відкриття лутбоксів чи придбання внутрішньої ігрової валюти. Зрозуміло, не всі учасники готові вкладати в гру реальні гроші, але їх відсоток доволі високий для того, аби зробити внутрішньоігрові транзакції основним джерелом доходу для видавців комп'ютерних ігор.

Цю думку поділяє Е. Вілсон — генеральний директор потужної американської корпорації Electronic Arts, що створює та поширює відеоігри. Кореспондент журналу Fortune попросив прокоментувати заяви критиків про те, що гру FIFA Ultimate Team (є однією з кіберспортивних дисциплін) розроблено так, аби спонукати геймерів витратити гроші на лутбокси. У відповідь Е. Вілсон зазначив, що 20 років тому час життя гри вимірювали кількома тижнями, а нині користувачі можуть грати цілий рік. Учасники, мовляв, готові витратити час і гроші, щоб затверджувати себе у спільноті інших геймерів. А компанія, мовляв, допомагає їм, адже прагне, щоб ігри приносили задоволення.

Е. Вілсон запевняє, що користувачів, готових витратити гроші на внутрішньоігрові транзакції, майже третина. На запитання, чи хотів би він, аби люди вкладали в ігри дедалі більше грошей, відповів: "Так, ми будемо цьому дуже раді".

Отже, цілком очевидно, що основним інтересантом просування кіберспорту у світі є власник гри.

Спорт декларує шляхетну ідею подолання людиною самої себе, натомість у кіберспорті "зашито" ідею максимального залучення гравців за принципом: що більше у вас пасеться баранів, то більше вовни з них можна зістригти.

Українські чиновники можуть вигадувати будь-які безглузді пояснення впровадженню кіберспорту в школах, але, безумовно, робиться це не в інтересах дітей, а в інтересах бізнесу. Заради здоров'я й добробуту молоді батьки та вчителі повинні сказати тверде "ні" подібним "освітнім" (а насправді руйнівним для освіти) ініціативам. Сьогодні першорядна проблема батьків полягає в тому, аби відірвати дітей від екранів, а не прив'язати їх до гаджетів ще міцніше через кіберспорт.

Список використаної літератури

1. Сенченко М. Від ери Гутенберга до ери Цукерберга... Переваги і недоліки сприйняття друкованого та електронного тексту / Микола Сенченко, Оксана Сенченко. — Київ : Ліра-К, 2021. — 128 с.

Надійшла до редакції 4 жовтня 2022 року

УДК 655.4:077]:336.2](100)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.10(315).6-10

Лариса Татарінова,

старший науковий співробітник

відділу моніторингу засобів масової інформації

Книжкової палати України,

e-mail: larysa@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-002-7950-7773>

Нотатки до питання оподаткування електронних книг у світі

Видавнича справа у провідних країнах світу — одна з найпотужніших і найприбутковіших галузей економіки, спосіб поповнення бюджету країни за рахунок податків. У статті досліджено історію впровадження та доцільність так званого "податку на читання" у різних країнах світу. Податки існують з давніх часів, із моменту виникнення держав. Так чи інакше вони були запроваджені вже й у Давньому Єгипті, й у Римській імперії, тому сприймаються як даність, як сталий інструмент державності. Питання про розмір, призначення та способи стягнення податків здавна викликають гарячі дискусії. З розвитком технологій, які спричиняють суттєві зміни у суспільстві, це питання стає особливо актуальним. Дослідження містить аналіз системи оподаткування електронних книг у провідних країнах світу.

У статті доведено, що книги та знання необхідні для життя людей, тому запровадження "податку на читання", тобто оподаткування книг (електронних також), було б несправедливим і недоречним.

У дослідженні проаналізовано досвід Великої Британії, де у 1970-х рр. було встановлено режим ПДВ, за якого друковані книги, журнали та газети не оподатковували. Продемонстровано, що таке ставлення британського уряду допомогло забезпечити доступність читання та навчання для людей різного віку, доходів і здібностей.

У розвідці показано, як високий ПДВ у різних країнах світу збільшував ціну книги (а відповідно й знань) для навчальних структур і студентів.

Ключові слова: ПДВ (податок на додану вартість) на книги; платники податків; оподаткування друкованих книг; оподаткування електронних книг; ставка ПДВ, скасування оподаткування книг; "податок на читання"

Постановка проблеми. Різниця в оподаткуванні друкованих і цифрових матеріалів не тільки підвищує ціну електронної книги, а й стримує розвиток та інновації у цій сфері, але, що найголовніше, несправедливо впливає на групи людей, для яких цифрові формати відкривають доступ до світу слів, що інакше був би для них закритий. Високий ПДВ збільшує ціну книги (а відповідно і знань) для навчальних структур і студентів. Отже, актуальним завданням є дослідження проблем оподаткування книг в електронному форматі.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Зрозуміло, що питання оподаткування електронних книг виникло відразу з появою такого сегмента ринку. Цією проблемою одним із перших безпосередньо зацікавився англійський дослідник Річард Ленем у низці статей, найбільш відомою та цитованою з яких в українському перекладі є "Електронне слово: демократія, технологія та мистецтво".

Вагомий внесок у дискусію про доцільність оподаткування електронних книг зробила Кетрін Хейлз ще в статті 2002 р. "Як ми стали постлюдством", а потім і в однойменній книзі. Серед

українських дослідників цього питання слід виокремити праці А. Клюки та статтю О. Афоніна й Н. Петрової у "Віснику Книжкової палати" "Рекомендації з удосконалення українського книговидання".

Інформаційною базою дослідження слугували статистичні матеріали та доповіді Міжнародної асоціації видавців (International Publishers Association, IPA), звіти дослідницького ресурсу Statista, матеріали наукових конференцій, довідкова та реферативна література з порушеної проблематики.

Мета статті полягає в аналізі форм оподаткування книг різних форматів, виявленні тенденцій скасування оподаткування електронних книг, а також корисності й доцільності скасування ПДВ на електронні книги в усьому світі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні використовують два основних типи податків: безпосередньо податок на продажі (англ. sales tax) і податки на додану вартість. Першу групу податків застосовують переважно у США. До другої групи належать податок на додану вартість (англ. value added tax, VAT, ПДВ) і майже його повний аналог — податок на

товари та послуги (англ. goods and services tax, GST). У доцифрову епоху податки на продажі, ПДВ і GST зарекомендували себе як зручні інструменти значного збору грошей за незначного спротиву цим податкам із боку платників та незначних затратах на їх адміністрування [1].

Електронні книги доступні як текстові файли, файли pdf або зображення, і зазвичай це цифрові версії друкованих книг. Переваги полягають у тому, що їх можна передавати в цифровому форматі або завантажувати. Також електронні книги дешевші та доступніші через вилучення процесу друкування. На початку 2010-х цифрові видання почали переважати звичайні друковані за кількістю, особливо в

розвинених країнах, як-от США. Спочатку електронні книги були товаром, для якого ставки ПДВ нараховували залежно від країни продажу. Історично законодавство ЄС забороняло нульову ставку ПДВ для електронних книг і публікацій, але 2018 р. ЄС вирішив надати змогу державам-членам проводити гнучкішу політику в цьому питанні. Оскільки Європейська Рада погодилася дозволити державам-членам застосовувати знижену ставку ПДВ до електронних видань, відбулися значні реформи в цій галузі. У 2019 р. було кілька оновлень державних документів для електронних публікацій, коли багато країн ці ставки значно знизили (табл. 1—3) [2].

Таблиця 1

Застосування знижених ставок ПДВ у країнах ЄС

Країна	Ставка ПДВ
Австрія	Знижена ставка 10% діє з 1 січня 2020 р.
Бельгія	Ставка 6% застосовується, до книг (зокрема електронних) та електронних видань
Болгарія	З 1 липня 2020 р. знижена ставка ПДВ у 9% поширюється на друковані та електронні книги
Хорватія	Ставка 5% поширюється на друковані та електронні книги (з 1 січня 2020 р.)
Чеська Республіка	Ставка ПДВ для книг становить 10% і поширена на електронні книги з 1 травня 2020 р.
Естонія	Електронні книги та публікації у пресі (крім тих, що містять переважно рекламу та деякі інші) були внесені до ставки ПДВ 9% з 1 травня 2020 р.
Фінляндія	З липня 2019 р. ставка ПДВ на електронні книги становить 10%
Франція	Знижена ставка в 5,5% поширюється на паперові та електронні книги
Німеччина	Ставка ПДВ для електронних книг становить 7%
Греція	"Суперзнижену" ставку 6% застосовують до друкованих та електронних книг (з 1 липня 2021 р.)
Італія	Ставку ПДВ у розмірі 4% застосовують до всіх цифрових видань, охоплюючи електронні книги та газети
Люксембург	Ставка ПДВ у розмірі 3% на фізичні чи електронні книги та періодичні видання. Зміни набрали чинності з 1 травня 2019 р.
Мальта	Ставка ПДВ у розмірі 3% на фізичні чи електронні книги та періодичні видання. Зміни набрали чинності з 1 травня 2019 р.
Монако	Знижену ставку 5,5% застосовують до паперових та електронних книг
Нідерланди	Знижена ставка 9% (з 1 січня 2019 р.; раніше — 6%) поширюється, зокрема, на паперові книги, журнали й газети, а також на електронні видання (з 1 січня 2020 р.)
Польща	Знижену ставку 8% застосовують до публікацій (у тому числі електронних), і ставку 5% (раніше — 7%) застосовують до певних паперових та електронних книг
Португалія	Знижена ставка 6% поширюється, зокрема, на деякі журнали та газети (електронні видання з 1 січня 2019 р.), книги, електронні книги (з 1 січня 2019 р.)
Швеція	Поточна ставка ПДВ — 6%, поширюється на електронні книги також
Іспанія	Ставка ПДВ на електронні книги становить 4%

Застосування знижених ставок ПДВ у країнах за межами ЄС

Країна	Ставка ПДВ
Швейцарія	Знижену ставку ПДВ у розмірі 2,5% застосовують до таких товарів і послуг, як книги (електронні книги з 1 січня 2018 р.), газети та журнали (електронні видання з 1 січня 2018 р.)
Норвегія Коста-Ріка	Наразі електронні книги не обкладають ПДВ (0%) Законопроект від червня 2021 р. звільняє електронні книги від ПДВ
Індія	У липні 2018 р. Рада GST схвалила зміни ставки податку на товари та послуги з 27 липня 2018 р., зокрема зниження ставки з 18 до 5% для електронних книг, і розширила перелік товарів, звільнених від оподаткування

Таблиця 3

Попередні та нові ставки ПДВ для електронних книг*

Країна	Попередній курс, %	Новий курс, %	Дата
Австрія	20	10	1 січня 2020 р.
Чеська Республіка	21	10	1 квітня 2020 р.
Німеччина	19	7	1 січня 2020 р.
Нідерланди	21	9	1 січня 2020 р.
Іспанія	21	4	23 квітня 2020 р.
Велика Британія	20	0	1 грудня 2020 р.
Бельгія	21	6	1 квітня 2019 р.
Хорватія	25	5	1 січня 2019 р.
Фінляндія	24	10	1 липня 2019 р.
Ірландія	23	9	1 січня 2019 р.
Люксембург	17	3	1 травня 2019 р.
Мальта	18	5	1 січня 2019 р.
Норвегія	25	0	1 липня 2019 р.
Польща	23	5	23 листопада 2019 р.
Португалія	23	6	1 січня 2019 р.

* [1—5].

Видавнича галузь у Великій Британії — одна з найпотужніших у світі, тому історія питання скасування "податку на читання" в цій провідній країні дуже важлива й показова. З 1 грудня 2020 р. британський уряд скасував поточний 20-відсотковий податок на електронні книги, онлайн-газети та журнали "Освіта світового рівня допоможе досягти успіху наступному поколінню. Ніщо не може бути фундаментальнішим для цього, ніж читання. І все-таки цифрові публікації оподатковуються ПДВ. Так не повинно бути", — наголосив колишній канцлер скарбниці Великої Британії Ріші Сунак. Ця заява ставить цифрові публікації в один ряд із фізичними газетами та журналами, які, як і книги, звільнено від податків. У виступі було наголошено, що "уряд очікує від видавничої індустрії, зокрема від продавців електронних книг, що вони передадуть отриману від цієї допомоги вигоду споживачам".

Підраховано, що внаслідок скасування податку до 2025 р. бюджет Великої Британії втрачатиме 200 мільйонів фунтів стерлінгів на рік.

Водночас дослідники зауважують, що фахівці галузі та громадськість сприйняли цей довгоочікуваний крок вельми позитивно — як перемогу, за яку боролися кілька років [3].

Глава Bauer ePublishing Джим Фостер привітав цю новину. Він зазначив, що для цифрових видань Bauer це означатиме збільшення доходу на 20% від низки ключових платформ, що сприятиме модернізації та розширенню бізнесу.

Мері Хогарт, керуючий директор The Magazine Expert, наголосила: "Скасування ПДВ на цифрові журнали, газети та книги, безсумнівно, дасть видавцям такий необхідний імпульс з погляду грошового потоку. Але ще важливіше, заощаджені гроші можна було б реінвестувати у розроблення досконалішої цифрової інфраструктури, щоб іти в ногу з технологіями, що дозволило б видавцям зосередитися на підвищенні якості взаємодії з користувачем".

Асоціація професійних видавців Великої Британії (Professional Publishers Association, PPA) була однією з організацій, що перебували в

авангарді кампанії зі скасування ПДВ на електронні публікації. У 2018 р. лист із закликом до тодішнього канцлера скарбниці Філіпа Хаммонда скасувати "податок на читання" підписали провідні редактори та видавці галузі.

У жовтні 2019 р. делегація з 90 депутатів надіслала листа колишньому канцлеру скарбниці Саджиду Джавіду з вимогою до уряду Великої Британії "скасувати несправедливий податок на навчання шляхом нульової ставки ПДВ на електронні публікації" [4].

Наведемо кілька аргументів провідних видавців, громадських діячів, фахівців видавничої галузі щодо скасування ПДВ на електронні видання:

"Це чудова новина як для видавців, так і для споживачів. Мільйони людей насолоджуються надійним якісним контентом у цифрових форматах, і я радий, що канцлер прислухався до наших заяв і вжив заходів, щоб скасувати цей податок на читання, — зазначив керуючий директор РРА Оуен Мередіт. — РРА — це колективний голос наших членів у видавничій індустрії, і цей результат показує, чого ми можемо досягти, працюючи разом".

Він зауважив, що в сучасному світі читачі не мають бути покарані додатковим податком у розмірі 20% за вибір використання цифрових технологій. Не слід оподатковувати читання та навчання.

"Нульова ставка ПДВ на цифрові публікації покаже світові, що Велика Британія справді серйозно ставиться до побудови далекосяжної цифрової економіки. Кампанію щодо скорочення податку на читання очолює Асоціація видавців. Ми представляємо видавництва книг, журналів, аудіо та цифрових матеріалів у Великій Британії, зокрема художню та науково-популярну, академічну та освітню літературу. Обіг британських видавництв становить 6 мільярдів фунтів стерлінгів, причому прибутки від експорту — це майже 60%. Нашими членами є глобальні компанії, такі як Elsevier, Wiley, Pearson, Penguin Random House, Hachette і University Press, а також багато незалежних видавництв. Наша мета як асоціації полягає в тому, щоб надати нашим членам вплив, розуміння та підтримку, необхідні для конкуренції та процвітання", — зазначив Оуен Мередіт.

"Стягування ПДВ із книг рівнозначне податку на читання та податку на знання. Саме цей принцип означає, що друковані книги у Великій Британії оподатковують за нульовою ставкою, і справедливо ставитися до цифрових

публікацій так само", — вважають члени профспілки Великої Британії, яка діє з 1884 р. та об'єднує понад 10 тисяч письменників, ілюстраторів і літературних перекладачів

До боротьби за скасування ПДВ на електронні книги долучилася й National Literacy Trust — незалежна благодійна організація, що опікується підвищенням грамотності у Великій Британії: "Наше останнє дослідження показує, що тепер кожна п'ята дитина та молодь читає книги в інтернеті. Більше того, діти витрачають майже втричі більше часу на читання онлайн щодня, ніж на друковані видання. Оскільки цифрові формати стають дедалі важливішими для підтримки дитячої грамотності та надання додаткових точок доступу до матеріалів читання, ми повністю підтримуємо кампанію скасування "податку на читання".

"Важливість читання та освіти як права, а не розкоші, підтверджується нульовою ставкою ПДВ на друковані видання. У міру того, як люди дедалі більше читають у цифрових форматах, цей податок стає дедалі нелогічнішим і дискримінує групи читачів, як-от сліпі або слабкозорі, які покладаються на ці формати. Читання відчиняє двері та змінює життя, і ми хочемо, щоб книги були легкодоступними та продавалися за справедливою ціною, щоб кожен міг скористатися величезними можливостями, які створює звичка до читання", — вважають у керівництві BookTrust — найбільшій у Великій Британії благодійної організації, що опікується дитячим читанням. Щороку її фахівці охоплюють 3,4 мільйона дітей по всій Великій Британії книгами, ресурсами та підтримкою, допомагаючи розвинути любов до читання, оскільки знають, що читання може змінити життя. BookTrust працює з різними партнерами, щоб зацікавити молоде покоління, оскільки, якщо читання приноситиме задоволення, діти залюбки спілкуватимуться з книгою. Літературу BookTrust розповсюджують через медичні заклади, бібліотеки, школи й дитячі садки, а також супроводжують рекомендаціями, порадами та ресурсами для заохочення до читання.

"В епоху цифрових технологій електронні книги та інші формати електронних публікацій стають дедалі популярнішими та доступнішими для читачів, тому важливо, щоб ПДВ на цифрові твори дорівнював нулю і відповідав їхнім друкованим аналогам", — стверджує Барбара Хейс, заступниця генерального директора Authors' Licensing & Collecting Society [5].

Висновки. Державна політика у провідних країнах світу спрямована на стимулювання видання книг, особливо в електронному форматі. Зменшення ставки оподаткування сприяє зростанню обсягів випуску видань, розширенню доступу до читання. Це особливо важливо для підтримки грамотності молодих поколінь, оскільки сучасні діти все більше надають перевагу цифровим технологіям, зокрема електронним книгам. Згідно з дослідженням National Literacy Trust, понад 45% дітей вважають за краще читати на цифрових пристроях.

Сучасні інноваційні підходи до побудови далекосяжної цифрової економіки застосовують

у Великій Британії, ФРН, Хорватії та інших країнах. Електронні книги дають людям можливість читати, де б вони не були. Цифрові формати є життєво важливими для сліпих і слабкозорих, які можуть слухати аудіокниги або читати в особливих режимах на електронних пристроях, для тих, хто страждає на дислексію, а також для людей похилого віку чи інвалідів, яким не вистачає фізичних можливостей для читання друкованих книг.

Спрощений режим ПДВ принесе користь університетам і бібліотекам з погляду звільнення ресурсів і грошей, а також купівлі для студентів навчальних матеріалів.

Список використаних джерел

1. *Ebay: Who we are* // Ebay. — Mode of access: <https://www.ebayinc.com/our-company/who-we-are/>. — Title from the screen.
2. *Ernest & Young LLP. Overview of EU VAT changes for digital products and services in 2015* // Ernest & Young. — Mode of access: https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Digital_products_and_services_in_2015/%24FILE/Digital_VAT_Campaign_Brochure.pdf European Commission (2011, December). — Title from the screen.
3. *European Union Accounting Rule 6. Intangible assets* // European Commission. — Mode of access: <http://ec.europa.eu/budget/library/bibliodocuments/management/accountingframework/EU%20Accounting%20Rule%206.pdf>. — Title from the screen.
4. *European Commission. The Mini One Stop Shop* // European Commission. — Mode of access: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/vat/telecommunications-broadcastingelectronic-services/content/mini-one-stop-shop_en Eurostat (2017, December). — Title from the screen.
5. *E-sales and turnover from e-sales, 2008 to 2016, EU28 (% enterprises, % total turnover)* // Eurostat. — Mode of access: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:V1_E-sales_and_turnover_from_esales,_2008_to_2016,_EU28_\(%25_enterprises,%25_total_turnover\).png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:V1_E-sales_and_turnover_from_esales,_2008_to_2016,_EU28_(%25_enterprises,%25_total_turnover).png). — Title from the screen.

Larysa Tatarinova,

*Senior Researcher of the Media Monitoring Department
of the Book Chamber of Ukraine*

Taxation of electronic books in the world

Publishing business in the leading countries of the world is one of the most powerful and profitable branches of the economy, a way of replenishing the country's budget at the expense of taxes. The article examines the history of implementation and feasibility of the so-called "reading tax" in different countries of the world. Taxes have existed since ancient times, since the beginning of states. Taxes were already introduced in Ancient Egypt and the Roman Empire, so taxes are perceived as a given, as a permanent tool of statehood. Questions about the size, purpose and methods of tax collection have long been hotly debated. With the development of technologies that affect significant changes in society, this question becomes especially relevant. The article contains an analysis of the e-book taxation system in the world's leading countries. The article proves that books and knowledge are necessary for people's lives, and therefore the introduction of a "reading tax", i.e. taxation of books (electronic books as well), would be unfair and inappropriate. The study analyzes the experience of Great Britain, where in the 1970s a VAT regime was established, under which printed books, magazines and newspapers were not taxed. Research shows that this attitude of the British government has helped to ensure that reading and learning are accessible to people of all ages, incomes and abilities.

The research shows how high VAT in different countries of the world increased the price of books (and, accordingly, knowledge) for educational structures and students.

Keywords: VAT (value-added tax) on books; taxpayers; taxation of printed books; taxation of e-books; VAT rate; abolition of book taxation; "reading tax"

Надійшла до редакції 17 жовтня 2022 року

УДК 070.16:316.658.4](470)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.10(315).11-19

Михайло Онищук,

кандидат історичних наук, доцент,

завідувач відділу моніторингу ЗМІ Книжкової палати України,

e-mail: zmi@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-002-1340-1538>

Технології, форми та способи експліцитного впливу у сфері діяльності ЗМІ в умовах інформаційної агресії

У статті проаналізовано технології, форми та способи явного, відвертого, доступного зовнішньому спостереженню інформаційного й психологічного впливу російської пропаганди у сфері діяльності ЗМІ. Доведено, що його основу становить дезінформування, маніпулювання, поширення чуток і міфів.

Здійснено аналіз інформаційно-психологічного впливу роспропаганди на власне населення, світову спільноту, а також на населення та Збройні сили України. На основі аналізу сутності й змісту російських наративів показано абсурдність заяв і дій кремлівських пропагандистів і представників найвищого ешелону влади, їх намагання нав'язати своєму населенню дві основні символічні матриці: "бандерівської України" та "смертельної загрози для Росії з боку НАТО".

Висвітлено реакцію світової спільноти стосовно інформаційно-психологічної агресії Росії проти США і НАТО, позицію цих країн щодо геноциду української нації, варварського знищення інфраструктури, залякування світу застосуванням ядерної зброї.

Ключові слова: технології; ЗМІ; агресія; інформаційна війна; бойові дії; вторгнення в Україну; фальшиві приводи Путіна; початок війни; національна ідентичність; самосвідомість нації; акції протесту в Росії; розвідувальна спільнота США; ескалація

Постановка проблеми. На основі вивчення, аналізу й узагальнення технологій, форм і способів формування громадської думки, стереотипів мислення в умовах інформаційної агресії РФ проти України у статті продемонстровано злочинну сутність російської пропаганди, основу якої становлять дезінформування, маніпулювання, поширення чуток і міфів. На особливу увагу заслуговують технології, форми, методи, способи формування віртуальної реальності серед великих соціальних груп, населення країн і регіонів, блоків держав і коаліцій.

Актуальність статті полягає в обґрунтуванні потреби створення дієвих механізмів координації у сфері діяльності засобів масової інформації, соціальних мережах, мережі Інтернет і блогосфері. Особливого значення й актуальності цей чинник набуває в умовах інформаційної агресії, спрямованої на підготовку широкомасштабного вторгнення та ведення війни під прикриттям "спеціальної воєнної операції". Дослідження технічних і змістових аспектів формування системи координації у сфері діяльності ЗМІ сприятиме створенню умов для подальшої консолідації українського суспільства.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблеми діяльності ЗМІ в локальних війнах і збройних конфліктах сучасності розглядали вітчизняні та зарубіжні учені, ці питання висвітлено в численних монографіях, розвідках науково-дослідних центрів, публікаціях періодичної преси.

Серед них варто виокремити праці вітчизняних науковців М. Сенченка, Г. Почепцова, Я. Жаркова та багатьох інших [1—6].

Сучасні проблеми координації інформаційного фронту проти російської агресії викладено у статті міністра культури та інформаційної політики України О. Ткаченка "Інформаційний Рамштайн" — початок єдиного інформаційного фронту країн-союзників" [7].

Моніторинг сфери діяльності ЗМІ засвідчує небувалий сплеск активності не тільки в українському, а й у світовому інформаційному просторі загалом. Аналіз доводить, що сьогодні з'явилися та активно працюють численні вітчизняні інформаційні ресурси й проекти, які відповідають усім вимогам світових стандартів. Зокрема, маніпулятивний російський контент спростовують інформаційні ресурси MegaShow TV, FREEDOM, ESPRESSO.TV, такі сайти й антифейкові проекти, як StopFake, "Брехунець", "НотаЄнота", "Детектор медіа", Інститут масової інформації тощо. Для них характерні сучасний стиль протидії фейкам, новітні форми та способи подання інформації, привабливість і переконливість впливу.

Водночас комплексного аналізу технологій, форм і способів експліцитного інформаційного та психологічного впливу російської пропаганди у сфері діяльності ЗМІ в умовах інформаційної агресії РФ проти України, на наш погляд, проведено не було.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати й узагальнити технології, форми та способи формування громадської думки, стереотипів мислення в умовах інформаційної агресії РФ проти України, виявити фальшиві наративи російської пропаганди, основним змістом якої є дезінформування, маніпулювання, поширення чуток і міфів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сьогодні увага всього світу прикута до України й особливо до подій, що розвиваються навколо неї. Широкомасштабне вторгнення Росії в нашу країну, цинічне нехтування нормами міжнародного права, погрози всьому світові застосуванням ядерної зброї — це далеко не повний перелік реалій сьогодення, які шокують здоровий глузд і загрожують цивілізаційному розвитку людства.

Гібридні війни XXI століття містять у собі потужний інформаційний складник, що відіграє важливу роль перед початком, у ході й після завершення бойових дій. Сучасні війни не проводять без інформаційно-психологічного забезпечення застосування військ (сил). Інформаційні, інформаційно-психологічні операції та впливи в нинішньому світі стали ефективним інструментом підготовки й проведення збройної агресії та зовнішньої політики держав. Важливою особливістю сучасних інформаційно-психологічних операцій і впливів є те, що вони спрямовані не тільки на забезпечення застосування військ (сил), а й на створення віртуальної реальності, переформатування свідомості великих мас людей, введення їх в оману стосовно справжніх намірів і планів ворога.

Новітні інформаційні технології дають змогу забезпечувати відображення не тільки реальної онлайн-картини з місця подій, а також процесів, що відбуваються в інформаційному просторі, а й викривленого за допомогою спеціальних форм і способів подання інформації сценарію, вигідного суб'єкту негативного інформаційно-психологічного впливу. Основу психологічного впливу російської пропаганди на визначені аудиторії в період підготовки та під час ведення інформаційно-психологічної операції сьогодні становить дезінформування, маніпулювання, поширення чуток і міфів.

Технології інформаційно-психологічного впливу на різні об'єкти мають певні особливості й характерні риси. Для російської аудиторії, наприклад, його основними елементами є припинення діяльності незалежних ЗМІ, створення інформаційного вакууму від зовнішнього впливу, з одного боку, і дезінформування, маніпулювання свідомістю глибинних мас — з іншого.

З 24 лютого по 5 травня 2022 р., за даними Роскомнагляду, військової цензури, пов'язаної з публікаціями про війну, зазнали понад 3000 сайтів

(важливо, що в цю статистику не входять блокування на інших підставах). Було внесено нові законопроекти та ухвалено закони, що обмежують свободу слова як для ЗМІ, так і для громадян; багато медіа було заблоковано та закрито; соцмережі зазнавали "уповільнення", їх оголошували "екстремістськими" та забороняли. За даними Роскомнагляду, також було заблоковано близько 120 тисяч ресурсів, серед яких ця служба нібито виявила не лише "фейки", а й сайти з "українською націоналістичною пропагандою із сумарною аудиторією понад 202 мільйони користувачів".

На початку березня також було заблоковано багато закордонних ЗМІ, які ведуть мовлення російською мовою: "Голос Америки", "Російська служба BBC", Deutsche Welle, "Радіо Свобода". Ці заходи Роскомнагляд пояснив поширенням "фейків Україною". "Російська служба BBC", а також Bloomberg і CNN оголосили про зупинення роботи в Росії. 21 березня було відключено від ефіру телеканал Euronews, наступного дня на їхній частоті запустили мовлення державного каналу "Росія 24", а з 7 квітня замість нього почав мовити новий телеканал "Соловйов.Live" журналіста Володимира Соловйова (внесений до списків санкцій ЄС за підтримку ворожих дій Росії проти України) [8].

Технології впливу на світову спільноту полягають насамперед у створенні інформаційних приводів, їх розкручуванні в інформаційному зарубіжному просторі за допомогою російських, а також впливових міжнародних ЗМІ. Крім того, поширена практика підкупу високопосадовців і використання їх як агентів впливу.

Про боротьбу з дезінформуванням населення Західної Європи свідчить той факт, що 2 березня Рада Європейського Союзу ухвалила рішення щодо призупинення мовлення російських державних ЗМІ Sputnik і RT/Russia Today на території ЄС. Заборона діятиме, доки Росія не виведе свої війська з території України й не припинить поширювати дезінформацію та маніпулювати фактами, щоб очорнити ЄС і його держав-членів. Політична верхівка Росії контролює пропагандистські медіа Sputnik і Russia Today, масово просуваючи й підтримуючи військову агресію проти України. "РФ веде систематичну міжнародну кампанію з дезінформації та маніпулювання фактами, щоб дестабілізувати ситуацію в сусідніх країнах, ЄС і його державах-членах, — йдеться у пресрелізі Ради ЄС. — Ці медіа постійно спотворюють інформацію про європейські політичні партії, особливо під час виборів, громадянське суспільство, гендерні й етнічні меншини, шукачів притулку, демократичні інституції" [9].

Особливості технологій експліцитного впливу на українських громадян, залучення нашої країни у сферу російських інтересів й анексії територій передбачають застосування різноманітних методів, процесів і способів тиску, використання, опрацювання та поширення інформації з метою ефективної організації діяльності людей, спрямованої на встановлення "руського міра", бажання сповідувати цінності "слов'янської цивілізації". Воєнному вторгненню передувала довготривала інформаційна агресія, спрямована на переконання населення РФ, України, світової спільноти в потребі забезпечення безпеки національних інтересів Росії перед можливою загрозою розміщення на території України баз НАТО з подальшим збройним нападом на РФ. В Україні було створено проросійські політичні партії й громадські організації, олігархічні структури, засоби масової інформації.

Протягом останніх 30 років усе це супроводжувалося економічним, політичним, дипломатичним, морально-психологічним тиском, спрямованим на фальсифікацію стародавньої української історії, формування міфічних образів ворога у вигляді "зрадника Бандери", утвердження серед росіян ідеології "оточеної фортеці" й залякуванням можливою військовою агресією з боку країн НАТО.

Росія, через свої спецслужби, особливо ФСБ, спрямовувала в Україну величезні кошти, щоб дестабілізувати внутрішньополітичну й соціально-економічну ситуацію. Не менше ніж 1 млрд доларів отримав народний депутат від ОПЗЖ Віктор Медведчук від представників спецслужб Росії (ФСБ) на підготовку до війни. За злочинні кошти народний обранець та члени його родини не формували в Україні "п'яту колону", а купували рухоме й нерухоме майно. Про це інформує "Україна молода" з посиланням на ухвалу Львівського апеляційного суду від 20 липня 2022 р. [10].

Останнім часом, оскільки російська армія не в змозі досягти перемоги на полі бою, спостерігається активізація інформаційно-психологічних операцій РФ проти України. Сьогодні Росія використовує медіапростір як арену бойових дій, де не діють правила та обмеження. Але, за словами голови британської розвідки Джеремі Флемінга, за пів року після широкомасштабного вторгнення Росія не змогла досягти успіхів в інформаційній війні проти України — російські операції в інформпросторі виявилися невмілими, а фейки легко розвічувалися оприлюдненими розвідданими.

Глава британської розвідувальної служби стверджує, що інформаційна боротьба Росії та України за вплив на думку людей далеко за межами безпосереднього поля бою настільки ж жорстока та руйнівна, як і фізична. Російські медійні агенти щодня вкидають в наше інформа-

ційне поле нові недолугі продукти пропаганди. Крім того, вони активно поширюють свої наративи щодо нашої країни. Найпопулярнішим є твердження про Україну як "неспроможну державу". Меседжі, які наповнюють цей наратив, стосуються історії, корупції, культури, економіки тощо. Іншим наративом є твердження про "українських нацистів", "бандерівців", які пригноблюють росіян на Донбасі тощо. Цей аргумент використали як одну з підстав для повномасштабного вторгнення в Україну. Для підживлення цього твердження Кремль продовжує наполягати на денацифікації України як одній із вимог домовленостей про мир. Цей наратив також наповнюють різноманітні меседжі як з української історії, так і з сьогодення. Зокрема, наголошується, що "в Україні при владі нацисти", "Україна забула про перемогу над нацизмом", "УПА — колаборанти Гітлера", а також насаджується надумана теза про те, що гасло "Слава Україні!" — це калька з нацистського вітання "Хайль Гітлер!".

До інформаційних технологій впливу за змістом можна віднести риторику кремлівського диктатора. До початку широкомасштабного вторгнення Путін безпідставно просував в інформпросторі безглуздий наратив про "українців-нацистів" і зумів переконати в цьому значну кількість росіян. Але з часом, після поразок під Києвом, Харковом і на Херсонщині, ця "мантра" втратила свій вплив і Путіну довелося змінити риторику. Для цього було спровоковано серію терористичних актів, проведених спецслужбами Кремля: убивство дочки Дугіна, підриг "Північного потоку-2", організація НП на Кримському мосту тощо. Ці прецеденти створили диктаторові платформу для звинувачення України в тероризмі, визнання українців "терористами" і організації на цій підставі масованих ракетних ударів по Україні 10 жовтня і в наступний період. Дивно, що така людина намагається тримати весь світ за дурнів, які не бачать очевидних фактів і не можуть зрозуміти, що відбувається.

У голові не вкладаються також висловлювання кремлівського очільника: 28.09.2015 р. він заявив, що "ми з величезною повагою ставимося до українського народу і до української мови й літератури..."; 30.06.2021 р.: "Українці і росіяни — це один народ"; 21.02.2022 р.: "Україна ніколи не мала своєї справжньої державності"; 22.02.2022 р.: "Росія не підтримує суверенітету України у зв'язку із зовнішнім впливом". І внаслідок свого маразму на зустрічі з лауреатами та фіналістами загальноросійського конкурсу "Вчитель року" 05.10.2022 р. Путін цинічно заявив, що "з величезною повагою ми ставимося до українського народу й української культури... Це наші етнічні російські території" [11].

Ці та подібні "тези й аргументи" кремлівського очільника, на жаль, поки що знаходять позитивний відгук серед широкої глибинної російської аудиторії. Росіяни підтримали військову агресію проти України. Аналіз змісту й тональності російських соціальних мереж переконує, що більшість нещодавно мобілізованих росіян обурені поганим матеріально-технічним забезпеченням на полі бою, але зовсім немає таких, які протестують проти "часткової мобілізації", оголошеної Путіним 21 вересня 2022 р.

Всеросійський центр вивчення громадської думки за даними на 17.03.2022 р. оприлюднив дані про те, що проведення "спеціальної воєнної операції" Росії в Україні підтримують 74% громадян Росії; 46% опитаних вірили, що мета операції — захистити Росію, роззброїти Україну та не дати розмістити військові бази НАТО на її території [12].

Росіяни активно підтримують майже два десятки інформаційних проєктів, розрахованих на короткострокову перспективу, а також низку довготривалих інформаційно-психологічних операцій (ІПСО). Черговим прикладом ІПСО було поширення повідомлення про нібито заклики російського генерала підірвати Запорізьку АЕС. За даними "Енергоатому", росіяни шантажували весь світ, заявляючи про мінування Запорізької АЕС та готовність її підірвати.

6 серпня 2022 р. рашисти здійснили черговий обстріл Запорізької атомної електростанції. Вогонь вівся з РСЗВ, а снаряди падали на майданчик, поруч зі станційним сухим сховищем відпрацьованого ядерного палива. У найкращих російських традиціях провину за свої злочини окупанти спробували перекласти на ЗСУ.

Проте кремлівські пропагандисти, як завжди, можуть просувати свою недолугу брехню тільки у власній країні рабів, де їм вірять без жодних вагань. Натомість цивілізований світ не може сприйняти безпідставних звинувачень, для цього потрібні докази. Річ у тім, що вони є і, на щастя, зовсім не на користь окупантів.

Експерти з'ясували, звідки запускали боеприпаси РСЗВ, проаналізувавши кут нахилу застряглого в землі снаряда, а також завдяки відеозаписам місцевих жителів. Висновок простий — вогонь вели російські військові з тимчасово окупованої території промзони, що між ЗАЕС та Енергодаром [13].

Експерт із психологічної війни Пол Лайнбарджер вважав, що насправді війна завжди починається задовго до початку бойових дій і триває певний час після їх завершення. На відміну від традиційної війни, коли армія воює лише з армією противника, психологічну ведуть проти мільйонів цивільних, які не можуть чинити

спротиву. Росія багато років веде психологічну війну проти України, намагаючись залишитися невпізнаною. Російські наративи, на думку фахівців інформаційно-психологічних операцій, можна поділити на три основні векторні групи: для російського населення; для інформаційно-психологічного тиску на українців; для світової спільноти.

Один з основних наративів російської пропаганди для внутрішнього споживача полягає у твердженні, що Росія воює не з Україною, а з НАТО. Це також виправдовує той факт, що так звана "спецоперація" триває вже понад пів року.

Ще один наратив полягає в тому, що у РФ не було іншого вибору, ніж здійснити широкомасштабне вторгнення в Україну, бо НАТО планувало напад на Росію. З початку війни ми чули багато тверджень про те, що Україна на своїй території розгорнула так звані біолабораторії, що загрожували здоров'ю громадян Росії. Напередодні агресії кремлівська пропаганда поширювала чутки й міфи про те, що Україна хотіла здійснити напад на Білорусь [14].

Останнім часом медійні агенти Кремля активізували пропагандистську діяльність, спрямовану на світову спільноту. Теза про потребу домовлятися з ворогом — це один із головних сучасних наративів, який Росія просуває для зовнішньої аудиторії. Основний меседж для населення провідних країн світу спрямовано на те, аби переконати Захід, що "українці самі винні у своїх стражданнях і руйнуваннях своїх міст, бо чинять спротив. Якби вони здалися на умовах Росії, то змогли б уникнути більшості жертв". Але факти злочинних дій російських військ на окупованих територіях засвідчують, що РФ руйнує цивільну інфраструктуру, чинить геноцид українського народу. Протидіяти таким меседжам можна лише завдяки правдивій інформації зі звільнених від окупантів територій, а також забезпеченню діяльності міжнародних організацій у цих регіонах.

Наступним важливим російським наративом, розрахованим на зовнішнього споживача, є твердження про те, що "Україна сама винна у продовольчій кризі". Росія замовчує, намагається спростовувати факти, що саме вона зірвала посівну компанію, заблокувала порти, грабує промислові об'єкти, знищує та краде врожай [15].

Зусилля путінської пропаганди сьогодні спрямовані на те, щоб переконати західного громадянина в тому, що Україна вкрай корумпована держава, їй не можна постачати зброю. Це дуже небезпечний наратив, бо лягає на добре підготовлений ґрунт. Звинувачення, що зброя з України кудись зникає, висунула українка за походженням Вікторія Спартц, член Палати представників США. Це частина політичної боротьби

напередодні виборів у США. Але є друга частина цієї історії. Одночасно із цими заявами користувачі бачили, як синхронно у західних ЗМІ виходили численні матеріали про те, що Україна, мовляв, може кудись продавати чи віддавати озброєння. Це скоординована російська спецоперація. Вона має зрозумілі цілі й викликана втратами РФ на фронті. Коли обстріли ЗСУ почали знищувати склади РФ — амуніцію, боєкомплекти, то росіяни взяли активніше використовувати цю тезу.

Для протидії цій маніпуляції треба більше пояснень для американських ЗМІ та Конгресу США. Слід профілактично давати Сполученим Штатам усю потрібну інформацію, аби переконати, що важка зброя — в Україні, працює на фронті, бо росіяни й надалі тиснуть у цьому напрямі й докладатимуть усіх зусиль, щоб припинити постачання озброєння.

Ще один наратив стосується того, що, на думку російських пропагандистів, на міжнародній арені сьогодні забагато уваги приділяють саме Україні. А як же Ємен? А Палестина? Конфлікти в цих країнах, на погляд Росії, залишаються без відповідного резонансу. Ця думка спрямована не на привертання уваги до жертв інших протистоянь, а на те, щоб змусити замовчати нашу країну. Росія намагається втручатися та розпалювати конфлікти в різних куточках світу. Пропагандисти РФ останніми місяцями роздухували сутички між Сербією та Косовом, Вірменією та Азербайджаном. Зіткненням, в яких не останньою мірою винна сама Росія, пропагандистські ЗМІ приділяли багато більше уваги, ніж подіям на українському фронті. Дехто не виключає сценарію, за якого Росія може скористатися напруженістю й відкрити за допомогою свого традиційного союзника — Сербії — ще один фронт, щоб відвернути увагу від агресивної війни проти України [16].

Попередніми роками російські ЗМІ постійно розповідали про звірства нацистів під час Другої світової війни. А сьогодні, показуючи окремі кадри про українських солдатів, російські телевізійні фокусники домальовують знаки СС на їхніх касках, формуючи ланцюг негативної реакції. Так працюють медійні технологи, які ведуть проти України інформаційну війну. Дійшло до штучного створення новин про нашу країну за допомогою імітації та акторів. Потрібно вивчати сучасні форми та способи маніпулятивного впливу ЗМІ на особистість і суспільство, щоб ефективно протидіяти інформаційному тероризмові.

Вітчизняні мас-медіа повідомляють, що Служба безпеки України отримала доступ до пропагандистських методичок російських спецслужб щодо "правильного висвітлення спецоперації" в Україні. Співробітники 5-го відділу кремлівського ФСБ визнають у своїх документах,

що населення Росії досі не розуміє, чому війна була єдиним можливим способом "вирішення цілей РФ" [17].

У цих методичках ФСБ Росії вимагає заборонити на захоплених територіях трансляцію всіх українських телеканалів. Після цього слід почати транслювати російські програми з тезою: "Ми воюємо за вас, щоб потім вам передати ці території". Автори наголошують, що всередині Росії планують провести заходи щодо консолідації російського суспільства, зокрема публікувати більше інтерв'ю щодо підтримки дій РФ із жителями України, а також з авторитетними російськими діячами, особливо молодими зірками; інтерв'ю зі зневіреними фанатами артистів, які не підтримали позицію Росії; фактів оприлюднення інформації щодо їхніх іноземних активів та особистих інтересів.

Вітчизняні ЗМІ уміщують матеріали щодо протиправної діяльності колаборантів в Україні. Зокрема, Служба безпеки України у Львові викрила місцевого жителя, який працював на бойовиків "ЛНР" і керував мережею антиукраїнських агітаторів. СБУ заявила про ліквідацію мільйонної ботоферми, яка в соцмережах розхитувала ситуацію в країні на замовлення однієї з політичних сил. Як зазначає слідство, зловмисники масово поширювали через інтернет дезінформацію, зокрема й щодо діяльності вищого військово-політичного керівництва країни. Також, за даними СБУ, ботоферму використовували й представники російських спецслужб для поширення фейкових новин щодо ситуації на фронті та проведення інформаційних диверсій. Під час багатоетапної спецоперації правоохоронці викрили керівника злочинної групи, який виявився громадянином РФ. Він, як запевняють у СБУ, проживав у Києві та позиціонував себе "політичним експертом". За останні місяці Служба безпеки України заблокувала 442 ютуб-канали.

Сьогодні, коли воєнна машина Росії, по суті, зламана й стає зрозуміло, що відбувається стратегічний перелом у відсічі російській агресії, кремлівська пропаганда зміщує акценти та переходить до тези, що РФ воює не проти України, а проти НАТО. Про інформаційний тероризм росіян свідчать повідомлення у західних ЗМІ про те, що у відкрите море вийшов підводний човен "Белгород" з атомною торпедою "Посейдон". Посилаючись начебто на звіт розвідки НАТО, італійська газета *La Repubblica* пише, що "Путін, здається, близький до підвищення рівня ядерного протистояння". За висновками медіа, є побоювання, що місяць підводного човна "Белгород", поміченого в арктичних водах, — вперше в історії випробувати атомну торпеду "Посейдон", яку часто називають боєголовкою "Судного дня" [18].

Наступним прикладом міжнародного інформаційного тероризму стало повідомлення американського журналу Time про те, що в напрямку українського кордону вийшов залізничний ешелон із тактичними ядерними зарядами.

Сам же російський диктатор Путін 21 вересня, після оголошення мобілізації в РФ, вкотре пригрозив західним країнам застосуванням ядерної зброї, сказавши, що "це не блеф". У США заявили, що в разі застосування проти України зброї масового ураження відповідь Вашингтона та союзників буде рішучою. Штати попередили Кремль про "катастрофічні наслідки" і протягом кількох місяців відправляли до Москви приватні повідомлення, попереджаючи керівництво Росії про серйозні наслідки у разі застосування ядерної зброї, повідомляє The Washington Post. Інформовані джерела у Вашингтоні зазначали, що ці заяви також стосувалися безпосередньої загрози життю кремлівського диктатора [19].

У вітчизняних і зарубіжних ЗМІ зазначається, що під шостий пакет санкцій Євросоюзу потрапили три великі російські мовники: "Россия РТР/РТР Планета", "Россия 24/Russia 24" і "ТВ-центр — Международный". Також санкції поширюються на Національну державну телерадіокомпанію республіки Білорусь "Белтелерадіокомпанія" та провідного оператора телекомунікаційних послуг Міністерства оборони РФ АТ "Воентелеком". В Європі вже понад 30 країн блокують російську пропаганду, зокрема мовлення телеканалів РФ.

Україна наполягає на посиленні санкцій та внесенні в наступні пакети інших російських телекомпаній і російських пропагандистів. Важливо не тільки доводити участь кремлівських медійників у розпалюванні війни, а й притягувати їх до відповідальності.

Одним зі способів викривлення російською пропагандою нашої історії, дискредитування національної ідентичності є намагання спекулювати на почуттях росіян щодо української пісні "Червона калина".

Твір написав відомий поет, директор і режисер театру "Українська Бесіда" Степан Чарнецький 1914 р. "Червона калина" дуже швидко стала неофіційним гімном Українських січових стрільців. Цей військовий підрозділ діяв у складі армії Австро-Угорської імперії. Легіон сформували під час Першої світової війни з українців, які проживали на території, що тоді входила до Австро-Угорської імперії.

Традиція виконувати цю пісню як військову пройшла крізь міжвоєнний період і отримала друге дихання під час Другої світової війни. Річ у тім, що чимало колишніх стрільців у роки Другої світової воювали у

складі Української повстанської армії та Організації українських націоналістів.

Під час повномасштабного вторгнення російських окупантів "Червона калина" знову стала символом опору загарбникам не лише в Україні, а й у світі. Через кілька днів після початку війни її заспівав лідер гурту "Бумбокс" Андрій Хливинок, який на той момент перебував у лавах ТрО. Згодом британський гурт Pink Floyd записав кавер "Червоної калини" у виконанні Хливнока, що також набув шаленої популярності.

Все було б добре, якби поліція Криму не розпочала перевірку через публікацію в мережі відео, в якому переможниця конкурсу краси "Місіс Крим-2022" Ольга Валеева разом із подругою виконує пісню "Червона калина". Агентство "Ракурс" зазначає, що ця композиція "вважається гімном українських націоналістичних формувань, зокрема заборонених у РФ".

"Наразі співробітники поліції проводять заходи, спрямовані на встановлення всіх обставин того, що сталося. За зібраними поліцейськими матеріалами буде ухвалено рішення відповідно до законодавства", — заявили журналістам у МВС Криму [20].

Невдовзі "суд" у тимчасово окупованому Криму оштрафував на 40 тисяч рублів "Місіс Крим-2022" Ольгу Валееву та заарештував її подругу на 10 діб за виконання української пісні "Червона калина" [21].

Висновки. Аналіз технологій, форм і способів інформаційного та психологічного впливу в умовах широкомасштабного російського вторгнення свідчить, що пропагандистська машина Кремля здійснює масовану інформаційну агресію не тільки проти українського народу, а й проти світової спільноти й населення РФ. В основу діяльності російських ЗМІ покладено особливі форми та способи пропаганди: дезінформація, маніпулювання, поширення чуток і міфів. Незважаючи на те, що Україна занурилася в гібридну війну без підготовки, в період, коли була політично роздробленою та деморалізованою, росіянам не вдалося перемогти на інформаційному фронті.

Широкомасштабний, багаторівневий, масований інформаційний, пропагандистський і психологічний вплив в умовах інформаційної агресії викликає потребу створення відповідних умов та організації ефективної протидії цьому негативному явищу. Сутність і зміст такої протидії становить комплекс організаційних, випереджувально-контпропагандистських і силових заходів. Безпрецедентний інформаційний тиск на свідомість, психологію й поведінку людини в сучасних реаліях потребує осмислення технологій, форм і способів впливу у сфері діяльності ЗМІ,

формування в особистості, малої та великої соціальної групи віртуальної реальності, переформатування ціннісних, світоглядних установок.

Після поразки під Києвом у лютому, на Харківщині у вересні путінська Росія перейшла до тотального нищення української інфраструктури, оголосила фейкові референдуми в Донецькій, Луганській, Запорізькій і Херсонській областях, проводить формально "часткову", а по суті, тотальну мобілізацію для продовження агресії. США й НАТО, за свідченням військових аналітиків, запевняють, що адекватно реагують на загрозу застосування Росією ядерної зброї.

Широкомасштабне військове вторгнення РФ в Україну супроводжується безпрецедентною за змістом і масштабами інформаційною агресією. Основні зусилля в цій кампанії російська пропаганда зосереджує на формуванні серед свого населення й населення зарубіжних країн віртуальної реальності у свідомості широких мас. За 30 років російським мас-медіа вдалося нав'язати своєму народу дві основні символічні матриці: "бандерівської України" та "смертельної загрози для Росії з боку НАТО".

Мобілізаційні заходи Кремля, на думку вітчизняних і зарубіжних аналітиків, мають далекосяжні негативні наслідки. Вважається, що вразливим місцем війни путінського режиму в Україні є не кількість танків, ракет, ядерної зброї,

хоча вони також важливі для успіху в бойових діях. Вирішальним є позиція соціальної групи російських громадян чоловічої статі віком до 40 років. Це категорія населення, яка народилась після розпаду Радянського Союзу і яка не буде зі зброєю в руках вмирати за інтереси Путіна на території України. Аналітики Пентагону прогнозують, що масовий насильницький призов цієї категорії громадян призведе до спротиву всього населення Росії, подібно до того, як США проходили цю ситуацію наприкінці 1960-х рр. під час війни у В'єтнамі. На думку американських військових експертів, це може призвести до повалення кремлівського режиму. Вони вважають, що Путін припустився двох найбільших стратегічних помилок: перша — це рішення про широкомасштабне вторгнення в Україну 24 лютого, а друга — про "часткову" мобілізацію 21 вересня 2022 р. і проведення "фейкових" референдумів.

Політичні оглядачі, аналітики, вчені-політологи, історики, філософи поділяють думку, що після закінчення збройного протистояння та перемоги України у війні інформаційно-психологічне протиборство між нашою країною та РФ не завершиться. Воно продовжиться у сфері морально-ціннісних орієнтацій, у царині подальшого цивілізаційного розвитку в умовах реальної інтеграції України в європейську спільноту.

Слава Україні!

Список використаних літератури та джерел

1. Сенченко М. І. Мас-медіа, піар, як засіб маніпуляції / М. І. Сенченко, О. М. Сенченко. — Київ : Ліра-К, 2022. — 200 с.
2. Сенченко М. І. Україна в четвертій світовій латентній війні / М. І. Сенченко. — Київ : Ліра-К, 2022. — 84 с.
3. Почепцов Г. Г. Информационная война: определения и базовые понятия / Г. Г. Почепцов. — Режим доступа: <http://psyfactor.org/psyops/infowar25.htm>. — Загл. с экрана.
4. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни / Георгій Почепцов. — Київ : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2015. — 497 с.
5. Сенченко О. М. Інформаційно-мережеві війни: теорія, моделі, алгоритми / О. М. Сенченко. — Київ : КВІЦ, 2017. — 332 с.
6. Інформаційно-психологічна боротьба у воєнній сфері : навч. посіб. / Я. М. Жарков, І. В. Луньов, В. Г. Гастинщиков, М. І. Онищук, Ю. М. Супрунов ; за заг. ред. канд. пед. наук, генерал-майора І. В. Толока. — Київ : ВІКНУ, 2017. — 429 с.
7. Ткаченко О. "Інформаційний Рамштайн" — початок єдиного інформаційного фронту країн-союзників / Олександр Ткаченко // Українська правда. — Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/09/30/7369845/>. — Назва з екрана.
8. Блокировки интернет-ресурсов как инструмент политической цензуры // ОВД-инфо. — Режим доступа: <https://reports.ovdinfo.org/blokirovki-internet-resursov-kak-instrument-politicheskoy-cenzury#7-1>. — Загл. с экрана.
9. ЄС проти російської дезінформації: санкції набувають чинності // EU NEIGHBOURS EAST. — Режим доступу: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/latest-news/yes-proty-rosijskoyi-dezinformacziyi-sankcziyi-nabuvayut-chynnosti/>. — Назва з екрана.
10. Черкасець О. Медведчук отримав від ФСБ мільярд на підготовку війни / Олена Черкасець // Україна молода. — Режим доступу: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/168191>. — Назва з екрана.
11. Печенюк А. Устроивший геноцид Путин заявил, что уважает украинцев / Анастасія Печенюк // УНІАН. — Режим доступу: <https://www.unian.net/russianworld/ustroivshiy-genocid-putin-zayavil-cto-uvazhaet-ukraincev-12000927.html>. — Загл. с экрана.
12. Роціна О. Підтримка війни проти України в Росії ще більше зросла — соціологи / Олена Роціна // Українська правда. — Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/23/7333901/>. — Назва з екрана.
13. Експерти показали докази того, що 6 серпня обстріл Запорізької АЕС здійснили саме росіяни // Інформатор. — Режим доступу: <https://informatory.ua/uk/eksperti-pokazali-dokazi-togo-shcho-6-serpnya-obstril-zaporizkoji-aes-zdiysnili-same-rosiyani>. — Назва з екрана.

14. Лукашенко в Москві заявив, що Україна хотіла напасти на Білорусь. — Режим доступу: <https://uainfo.org/blognews/1647003522-lukashenko-v-moskvi-zayaviv-shcho-ukrayina-hotila-napasti-na.html> // Uainfo.org. — Назва з екрана.
15. Войтюк Т. РФ має негайно розблокувати українські морські порти, щоб запобігти продовольчій кризі у світі — МЗС / Тетяна Войтюк // Суспільне новини. — Режим доступу: <https://suspilne.media/245884-rf-maе-negajno-rozblokuvati-ukrainski-morski-porti-sob-zapobigti-prodovolcij-krizi-u-sviti-mzs/>. — Назва з екрана.
16. Сербія і Косово: до чого може призвести брязкання зброєю? — Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/serbia-i-kosovo-do-sogo-moze-prizvesti-brazkanna-zbroeu/a-62824290>. — Назва з екрана.
17. Руєвич Н. СБУ отримала доступ до пропагандистських методичок російських спецслужб про "правильне висвітлення спецоперації" в Україні / Неманья Руєвич // Медіакомпанія DW. — Режим доступу: <https://ssu.gov.ua/novynu/sbu-otrymala-dostup-do-propahandystskykh-metodychok-rosiyskykh-spetsluzhb-pro-pravylnе-vysvitlennia-spetsoperatsii-v-ukraini-video>. — Назва з екрана.
18. Зброя "судного дня". У НАТО побоюються, що Росія готується вперше випробувати ядерну торпеду "Посейдон" — ЗМІ // НВ. — Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/poseydon-u-nato-poboyuyutsya-shcho-rosiya-gotuyetsya-viprovuvati-yadernu-megatorpedu-zmi-50274077.html>. — Назва з екрана.
19. Глава Пентагону особисто попередив Шойгу про наслідки застосування ядерної зброї // НВ. — Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/u-pentagoni-poperedili-shoygu-pro-naslidki-zastosuvannya-yadernoji-zbroji-ostanni-novini-50274083.html>. — Назва з екрана.
20. Окупанти перевіряють "Місіс Крим", яка заспівала "Червону калину" // Ракурс. — Режим доступу: <https://racurs.ua/ua/n175387-okupanty-pegviryat-misis-krum-yaka-zaspivala-chervonu-kalynu.html>. — Назва з екрана.
21. "Місіс Крим-2022" оштрафували на 40 тис. рублів за виконання "Червоної калини", її подругу заарештували на 10 діб. ВІДЕО // Цензор. НЕТ. — Режим доступу: <https://censor.net/ua/v3371350>. — Назва з екрана.

Mykhaylo Onyshchuk,

PhD of Historical Sciences, Associate Professor,

Head of the Media Monitoring Department of the Book Chamber of Ukraine

Technologies, forms and methods of explicit influence

in the sphere of media activities in the conditions of the information aggression

The article analyzes the technologies, forms and methods of open, accessible to external observation informational and psychological influence of Russian propaganda in the field of mass media, the article proves that the basis of this influence is disinformation, manipulation, spreading of myths.

An analysis of the informational and psychological impact of propaganda on the own population, the world community, as well as on the population and the Armed Forces of Ukraine was carried out. On the basis of the analysis of the essence and content of Russian narratives, all the absurdity of the statements and actions of Kremlin propagandists and representatives of the highest echelon of power, their efforts to impose two main symbolic matrices on their population: the matrix of "Banderiv Ukraine" and the matrix of "mortal threat to Russia from the side of NATO" are shown.

The reaction of the world community to the informational and psychological aggression of Russia against the USA and NATO, the position of these countries towards the genocide of the Ukrainian nation, the barbaric destruction of infrastructure, and the intimidation of the world with the use of nuclear weapons are shown.

Keywords: *technology; mass media; aggression; information war; fighting; invasion of Ukraine; false pretexts of Putin; beginning of war; national identity; self-consciousness of the nation; protests in Russia; US intelligence community; escalation*

References

1. Senchenko M. I. & Senchenko O. M. (2022). *Mas-media, piar, yak zasib manipulyaciyi*. Kyiv: Lira-K, 2022.
2. Senchenko M. I. (2022). *Ukrayina v chetvertij svitovij latentnij vijni*. Kyiv: Lira-K.
3. Pochepcov G. G. (2014). *Informacionnaya vojna: opredeleniya i bazovye ponyatiya*. Available at: <http://psyfactor.org/psyops/infowar25.htm>.
4. Pochepcov G. (2015). *Suchasni informacijni vijni*. Kyiv: Vid. dim "Kiyev-Mogilyanska akademiya".
5. Senchenko O. M. (2017). *Informacijno-merezhevi vijni: teoriya, modeli, algoritmi*. Kyiv: KVIC.
6. Toloka I. V. [za zag. red.] (2017). *Informacijno-psihologichna borotba u voyennij sferi: navch. posib*. Kyiv: VIKNU.
7. Tkachenko O. (2022). "Informacijnij Ramshtajn" — *pochatok yedinogo informacijnogo frontu krayin-soyuznikiv*. *Ukrayinska pravda*. Available at: <https://www.ppravda.com.ua/columns/2022/09/30/7369845/>.
8. *Blokirovki Iinternet-resursov kak instrument politicheskoy cenzury*. (2022). Available at: <https://reports.ovdinfo.org/blokirovki-internet-resursov-kak-instrument-politicheskoy-cenzury#7-1>.
9. *YeS proti rosijskoyi dezinformaciyi: sankciyi nabuvayut chinnosti*. (2022). EU NEIGHBOURS EAST. Available at: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/latest-news/yes-proty-rosijskoyi-dezinformaciyi-sankcziyi-nabuvayut-chynnosti/>.
10. Cherkasec O. (2022). *Medvedchuk otrimav vid FSB milyard na pidgotovku vijni*. Available at: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/168191>.
11. Pechenyuk A. (2022). *Ustroivshij genocid Putin zayavil, chto uvazhaet ukraincev*. UNIAN. Available at: <https://www.unian.net/russianworld/ustroivshiy-genocid-putin-zayavil-chto-uvazhaet-ukraincev-12000927.html>.
12. Roshina O. (2022). *Pidtrimka vijni proti Ukrayini v Rosiyi she bilshe zroslo — sociologi*. *Ukrayinska pravda*. Available at: <https://www.ppravda.com.ua/news/2022/03/23/7333901/>.

13. *Eksperti pokazali dokazi togo, sho 6 serpnaya obstril Zaporizkoyi AES zdiysnili same rosiyani.* (2022). Informator. Available at: <https://informator.ua/uk/eksperti-pokazali-dokazi-togo-shcho-6-serpnaya-obstril-zaporizkoji-aes-zdiysnili-same-rosiyani>.
14. *Lukashenko v Moskvi zayaviv, sho Ukrayina hotila napasti na Bilorus.* (2022). Uainfo.org. Available at: <https://uainfo.org/blognews/1647003522-lukashenko-v-moskvi-zayaviv-shcho-ukrayina-hotila-napasti-na.html>.
15. *Vojtyuk T. (2022). RF maye negajno rozblokovati ukrajinski morski porti, shob zapobigti prodovolchij krizi u sviti — MZS.* Suspilne novini. Available at: <https://susilne.media/245884-rf-mae-negajno-rozblokovati-ukrajinski-morski-porti-sob-zapobigti-prodovolcij-krizi-u-sviti-mzs/>.
16. *Serbiya i Kosovo: do chogo mozhe prizvesti bryazkanna zbroyeyu?* (2022). Available at: <https://www.dw.com/uk/serbia-i-kosovo-do-cogo-moze-prizvesti-brazkanna-zbroeu/a-62824290>.
17. *Ruyevich N. (2022). SBU otrimala dostup do propagandistskih metodichok rosijskih spetsluzhb pro "pravilne visvitlennya specoperaciyi" v Ukrayini.* Mediakompaniya DW. Available at: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-otrymala-dostup-do-propahandystskykh-metodychok-rosijskykh-spetsluzhb-pro-pravylnе-vysvitlennya-spetsoperatsii-v-ukraini-video>.
18. *Zbroya "sudnogo dnya". U NATO poboyuyutsya, sho Rosiya gotuyetsya vpershe viprobuvati yadernu torpedu Posejdon — ZMI.* (2022). NV. Available at: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/posejdon-u-nato-poboyuyutsya-shcho-rosiya-gotuyetsya-viprobuvati-yadernu-megatorpedu-zmi-50274077.html>.
19. *Glava Pentagonu osobisto poperediv Shoigu pro naslidki zastosuvannya yadernoyi zbroyi.* NV. Available at: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/u-pentagoni-poperedili-shoigu-pro-naslidki-zastosuvannya-yadernoji-zbroji-ostanni-novini-50274083.html>.
20. *Okupanti pereviryat "«Misis Krim»", yaka zaspivala "Chervonu kalinu".* (2022). Rakurs. Available at: <https://racurs.ua/ua/n175387-okupanty-pereviryat-misis-krym-yaka-zaspivala-chervonu-kalynu.html>.
21. *"Misis Krim-2022" oshtrafuvali na 40 tis. rubliv za vikonannya "Chervonoyi kalini", yiyi podrugu zareshchuvani na 10 dib. VIDEO.* (2022). Cenzor. NET. Available at: <https://cenzor.net/ua/v3371350>.

Надійшла до редакції 17 жовтня 2022 року

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

УДК 001.817:37.01]''1991/2021'':[311:519.23]]'(477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.10(315).19-25

Наталія Зоріна,

науковий співробітник Державної науково-педагогічної
бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського,

e-mail: n.zorina@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/000-0001-7627-7805>

Дисертаційні дослідження історико-педагогічної тематики (1991—2021): бібліометричний аналіз

Розглянуто питання висвітлення досягнень вітчизняної педагогічної науки в дисертаційних працях, захищених в Україні за роки Незалежності. Наголошено на важливості дисертаційних досліджень для розвитку педагогічної науки та практики. Результати наукових розвідок, викладені в дисертаціях, значною мірою характеризують розвиток педагогічної науки загалом, а також окремі етапи її інноваційного поступу.

Зауважено, що в оцінюванні результативності академічної діяльності важливе місце посідає бібліометрія — науковий напрям досліджень, заснований на методах кількісного аналізу бібліографічних характеристик документів, що становлять основу якісного оцінювання.

Схарактеризовано спеціальність 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" як таку, що є базовою для всіх педагогічних галузей: теоретичні положення, сформовані в дослідженнях за спеціальністю 13.00.01, спрямовані на всіх працівників освіти, а результати цих досліджень мають найбільший вплив на розвиток теорії педагогіки. Проаналізовано стан дисертаційних праць у галузі педагогічної науки, здійснених в Україні в період Незалежності (1991—2021).

Наведено результати бібліометричного аналізу дисертацій, захищених в Україні за спеціальністю 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки", що був проведений у процесі створення науково-додоміжного бібліографічного покажчика "Дисертації з питань освіти (1991—2021)". Досліджено й проаналізовано дисертаційні праці на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата наук за наведеною спеціальністю.

Здійснено кількісний і хронологічний моніторинг дисертаційних досліджень за різними показниками: динаміка захисту за роками, кількість кандидатських і докторських праць, тематика тощо.

Зроблено висновок, що використання методів бібліометричного аналізу дисертаційних праць є доцільним і перспективним для дослідження стану педагогічної науки та визначення тенденцій її розвитку.

Ключові слова: дисертація; дисертаційне дослідження; педагогічна наука; загальна педагогіка; історія педагогіки; бібліометричне дослідження

Постановка проблеми. Ефективний розвиток будь-якої галузі науки неможливий без дослідження попередніх здобутків учених. Дисертаційні праці є одним із джерел, що висвітлює стан дослідженості певної галузі науки, її актуальних проблем, практичної діяльності та характеризує етапи розвитку й інноваційні тенденції науки. Крім того, дисертаційне дослідження є одним із вагомих результатів наукової діяльності вченого, показником його академічної зрілості.

Діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України (далі — ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) як головного галузевого науково-інформаційного, методичного й координаційного центра спрямована на бібліотечно-інформаційне забезпечення розвитку наук про освіту, педагогіку та психологію. Одним із головних завдань бібліотеки як наукової установи та структурної частини НАПН України є здійснення фундаментальних і прикладних досліджень, упровадження наукових досягнень. Важливим складником фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є дисертації з питань педагогіки, психології та суміжних галузей знань. Електронний каталог бібліотеки містить понад 3700 бібліографічних записів дисертацій. Окрім того, в ньому створено Зведену базу даних дисертацій, до якої увійшли бібліографічні записи праць з електронного каталогу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, а також записи, отримані від бібліотек вітчизняних наукових установ та університетів. Зведена база даних дисертацій налічує понад 10 500 бібліографічних записів, серед яких більш ніж 1600 — за спеціальністю 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки".

Функціонування сучасної бібліотеки як наукової установи передбачає використання новітніх методів дослідження, зокрема серед методів аналізу наукових праць, у тому числі й дисертаційних, перспективним є бібліометричний. Його застосування дає змогу оцінити ступінь актуальності й характер розвитку наукових напрямів, формування наукових шкіл, значущість наукових результатів тощо [9; 10].

У статті подано результати бібліометричного аналізу масиву дисертацій, захищених в Україні за роки Незалежності (1991—2021) за спеціальністю 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки", що є складовою частиною науково-допоміжного бібліографічного покажчика "Дисертації з питань освіти (1991—2021)".

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Останніми роками суттєво зріс інтерес учених до бібліометричних досліджень у наукових бібліотеках, використання цих методів стає дедалі актуальнішим і має позитивну динаміку.

Проблему застосування бібліометричних досліджень у бібліотеках як інструментарію моніторингу наукової діяльності, а також досвід роботи наукових бібліотек у цьому напрямі розглядали В. Білоус [1], О. Кобелев [5], А. Медведєва [10], Л. Костенко [11], Т. Симоненко [14] та інші.

Питання здійснення бібліометричного аналізу дисертаційних праць у різних галузях наукової та практичної діяльності досліджували Д. Закатнов [3; 4], С. Коваленко та Л. Пономаренко [6; 7], Н. Кропачева [8], Л. Литвинова [9], Т. Костирко, І. Бондар, І. Матоліч, М. Іванова та Ю. Іванов, І. Грищенко і Т. Власюк, О. Кашинська та інші.

Педагогічна наука в Україні є доволі розвиненою та охоплює широке коло досліджуваних проблем [16]. Науково-дослідна діяльність учених-педагогів знаходить віддзеркалення в публікаціях і захищених дисертаційних працях. Водночас вивчення джерельної бази виявило незначну кількість розвідок щодо бібліометричних досліджень дисертацій у педагогічній галузі. Зокрема, бібліометричному аналізу дисертаційних досліджень саме з питань освіти й педагогіки присвячено праці Т. Букшиної, Д. Закатнова [3; 4], С. Коваленко та Л. Пономаренко [6; 7], Н. Кропачевої [8], Т. Симоненко [14]. Отже, порушене питання певною мірою висвітлено в науковій літературі, але недостатньо широко, що актуалізує подальше розроблення цієї проблематики.

Мета статті — розглянути питання щодо репрезентації досягнень української педагогічної науки в дисертаційних працях, захищених вітчизняними вченими-педагогами за роки Незалежності України (1991—2021) за спеціальністю 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" на підґрунті бібліометричного дослідження дисертацій, проведеного у процесі формування науково-допоміжного бібліографічного покажчика "Дисертації з питань освіти (1991—2021)" [2].

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати наукових досліджень, викладені в дисертаційних працях із питань освіти, значною мірою характеризують розвиток педагогічної науки загалом, а також етапи її інноваційного поступу. Аналіз дисертацій дає змогу сформувати об'єктивну картину розвитку певної галузі науки та окремих її дисциплін, оцінити актуальність і перспективи конкретного напрямку наукових досліджень, визначити показники масштабів, темпів, тенденцій, загального рівня їхнього розвитку, формування кількісного та якісного складу наукових кадрів у науці та освіті [9].

Одним із принципів, за яким слід виокремлювати науково-педагогічні спеціальності, є спрямованість досліджень на певні категорії споживачів наукового знання. Теоретичні положення, сформовані в дослідженнях, зокрема за спе-

ціальністю 13.00.01, спрямовано на всіх працівників освіти, а результати цих студій мають найбільший вплив на розвиток теорії педагогіки [15]. У паспорті спеціальності 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" формулу спеціальності визначено як "галузь науки, яка вивчає загальні засади педагогіки як науки, методологію педагогіки, історію педагогічної думки та освіти" [13]. Згідно з паспортом ця наукова спеціальність передбачає 27 напрямів досліджень, що якнайширше охоплюють загальні питання педагогіки, теорію навчання (дидактику), теорію виховання, освітній менеджмент, розвиток і стан педагогічної думки в історичній ретроспективі. Загальна педагогіка є базовою науковою дисципліною для всіх педагогічних галузей, адже вивчає головні теоретичні й практичні питання виховання, навчання та освіти, загальні проблеми навчально-виховного процесу, визначає принципи, форми й методи навчання та виховання, які є загальними для всіх вікових груп людей і навчально-виховних закладів. У "Педагогічному словнику" за редакцією М. Ярмаченка сформульовано таке визначення: "Історія педагогіки — наука, що вивчає розвиток теорії та практики виховання, освіти і навчання в різні історичні епохи і в різних державах" [12].

У 2016 р. відбулися зміни назв галузей і спеціальностей, за якими відбувається захист, відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 12.04.2016 № 419 "Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 06 листопада 2015 року № 1151". Зокрема, внесено зміни до Таблиці відповідності Переліку наукових спеціальностей (Перелік 2011) та Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (Перелік 2015), згідно з якими шифр і назва спеціальності 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" викладено в новій редакції: галузь знань "01 Освіта", спеціальність "011 Науки про освіту". Більшість дисертацій, захищених в Україні впродовж 1991—2021 рр. і вміщених у покажчику [2] у розділі "13.00.01", було захищено саме за спеціальністю 13.00.01 навіть після введення зазначених змін. Проте останніми роками відбувається поступовий перехід до захисту дисертаційних робіт за оновленими шифром і назвою спеціальності.

В умовах постійного зростання масивів інформації бібліометрія стала важливим напрямом роботи наукових бібліотек. Застосування бібліометричних методів дослідження дає змогу проводити оцінювання наукової діяльності, а також її результативності. Поняття "бібліометрія" розуміють як "наукову дисципліну, що вивчає та описує кількісні закономірності об'єктів бібліотечної справи й

бібліографії для вирішення завдань бібліотекознавства та бібліографознавства" [11]. Одним із найвдаліших тлумачень бібліометрії О. Кобелев вважає таке: "Бібліометрія є методом кількісного дослідження надрукованих документів, що існують у вигляді матеріальних об'єктів або бібліографічних одиниць, а також заміників того й іншого" [5]. У монографії Л. Костенка та інших авторів подано одне з визначень терміна бібліометрія: "...науковий напрям, заснований на методах кількісного аналізу бібліографічних характеристик документів, що дають основу для їх якісної оцінки" [11]. Окрім того, бібліометрія має значну практичну користь: "...грунтовні дослідження в галузі бібліометрії необхідні через її велике значення не тільки для бібліотечно-інформаційної діяльності, а й при використанні в дослідженнях, пов'язаних з визначенням наукової політики" [11].

Фахівці ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського активно використовують бібліометричні методи дослідження в науковій і практичній діяльності. Одним із напрямів роботи є бібліометричний аналіз дисертацій у галузі наук про освіту, педагогіку, психологію. Науковий інтерес до нього пов'язаний із завданням створення науково-допоміжного бібліографічного покажчика "Дисертації з питань освіти (1991—2021)" [2] у межах виконання наукового дослідження "Інформаційні ресурси освітянських бібліотек у розвитку педагогіки, психології та освіти" (2020—2022).

Основними джерелами бібліографічної інформації для формування покажчика, зокрема розділу, присвяченого спеціальності 13.00.01, стали Національний репозитарій академічних текстів, Зведена база даних дисертацій ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, система каталогів авторефератів та дисертацій НБУВ, репозитарій авторефератів НПУ ім. М. П. Драгоманова, а також сайти інститутів НАПН України та бібліотек вітчизняних ЗВО.

Під час дослідження було проведено бібліометричний і бібліографічний аналізи дисертаційних праць за спеціальністю 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки". Сукупна кількість виявлених і проаналізованих дисертацій, захищених в Україні впродовж 1991—2021 рр., становить понад 2700 одиниць. Проведене кількісне дослідження не є вичерпним, оскільки розглянуто лише праці, виявлені під час створення покажчика, проте не виключаємо, що певна їх кількість могла залишитися поза увагою. Оскільки масив інформації надто великий, у дослідженні з'ясовано лише основні хронологічні й тематичні аспекти:

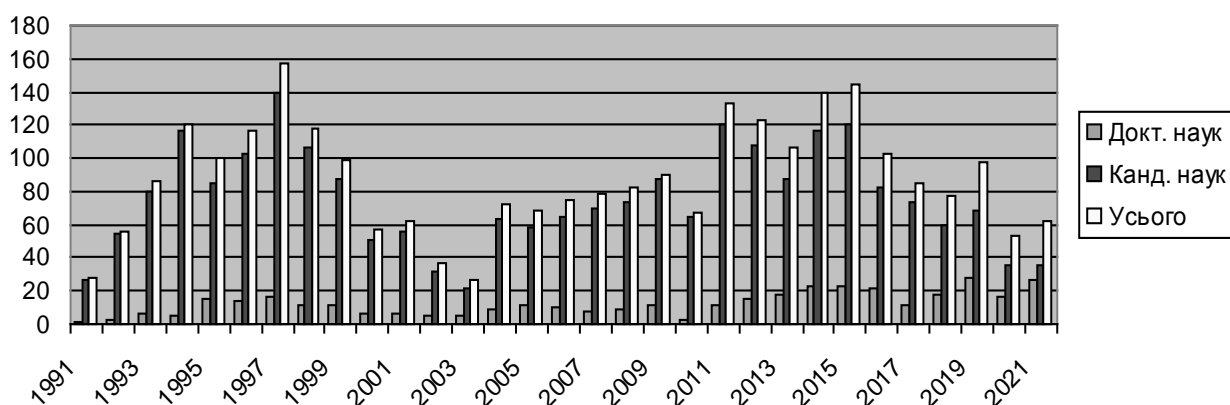
— динаміка захисту дисертацій за 1991—2021 рр.;

— розподіл захищених дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата наук;

— тематична спрямованість дисертаційних праць і досліджуваних у них проблем.

Аналіз динаміки захисту дисертацій за спеціальністю 13.00.01 в Україні за 1991—2021 рр. не демонструє чіткої закономірності в бік зростання кількості захищених праць за роками (діагр. 1). Спостерігаються періоди збільшення (1992—1998, 2004—2016) і зменшення (1999—2003) кількості захистів. Переважну частину становлять дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Це може свідчити про зростання темпів притоку молодих дослідників, залучення їх до наукової діяльності. Відсоткове співвідношення захищених докторських і кандидатських дисертацій за весь аналізова-

ний період (1991—2021) складає в середньому 14 : 86. У період 1991—1994 рр. кількість докторських дисертацій становила від 4 до 7% щороку. Починаючи від 1995 і до 2015 р. спостерігаємо поступове, але періодичне збільшення кількості захистів докторських дисертацій — від 10 до 16% (відносно до загальної кількості захищених щороку праць). Від 2016 р. загальна кількість захищених щороку дисертацій певною мірою зменшується, проте зростає відсоток захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. У період 2016—2021 рр. відносна кількість захистів докторських дисертацій значно зросла та в середньому становила понад 25% захищених у цей період досліджень.

Діагр. 1. Динаміка захисту дисертацій та співвідношення захищених докторських і кандидатських дисертацій (1991—2021)

Аналіз гендерного складу здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора наук свідчить, що відсоткове співвідношення дисертацій, захищених чоловіками й жінками за 1991—2021 рр. становить 20 : 80. При цьому в період 1991—2001 рр. кількість чоловіків-здобувачів складала від 23 до 35% у різні роки, у середньому — 28%. Проте впродовж 2002—2021 рр. кількість чоловіків-здобувачів дещо зменшилася та в середньому становила 16%.

Тематичний аналіз дисертаційних праць дає змогу виявити тенденції спрямованості наукових досліджень і схарактеризувати стан розробленості певних напрямів розвідок, їх значущість та актуальність для сучасності. Такий аналіз також допомагає визначити характерні зміни в тематиці наукових досліджень у різні періоди.

Розгляньмо результати бібліометричного аналізу тематики дисертацій за спеціальністю 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки". Наприклад, у перші роки Незалежності (1991—1994) кількість праць, присвячених дослідженням історії розвитку педагогічної думки й освіти, була доволі незначною — 7—10%. Однак надалі відсоток праць цієї тематики поступово зростав та у 1995—1999 рр. у середньому

становив 15%. Починаючи від 2000 р. кількість досліджень істотно збільшувалася й у період 2000—2021 рр. у середньому складала 55%, а в окремі роки — до 70%. Упродовж 1991—2021 рр. кількість дисертацій, присвячених питанням історії розвитку педагогіки й освіти, становила 42%. Більшу частину праць складають дисертації, в яких досліджено різноманітні аспекти становлення та розвитку педагогічної думки й освіти в Україні (80—90%) у різні історичні періоди — від часів Київської Русі до сучасності. Спостерігаємо також збільшення кількості дисертацій, присвячених питанням стану освіти в зарубіжних країнах як в історичному аспекті, так і в умовах сучасності: якщо у 1991—2003 рр. цій тематиці було присвячено в середньому до 4% праць, то починаючи від 2004 р. фіксуємо стрімке зростання кількості дисертацій з означеної тематики: у різні роки від 16 до 33%, а в середньому 27%.

Ще один напрям дисертаційних робіт — дослідження освітньої, педагогічної, наукової, просвітницької діяльності відомих діячів освіти, здебільшого українських, їхніх педагогічних поглядів і творчої спадщини. Якщо за період 1991—1992 рр. не було виявлено праць такої тематики, то у 1993—1995 рр. кількість досліджень у середньому стано-

вила майже 4%. Починаючи з 1996 р., їх кількість поступово збільшувалася й за період 1996—2017 рр. складала у середньому 13%. Останніми роками (2018—2021) кількість дисертацій з окресленої тематики певною мірою зменшувалася та в середньому становила майже 9%.

Щодо дослідження проблем, які стосуються безпосередньо освіти, то увага науковців у цьому напрямі утримується стабільно впродовж усього досліджуваного періоду (1991—2021). Проблемам вищої освіти присвячено 22% дисертацій, у тому числі вищої педагогічної освіти — 12%; середньої освіти — 24% праць, початкової освіти — майже 9%, дошкільної освіти та виховання — 4%. Питання національно-патріотичного виховання у 1991—1999 рр. розглянуто у майже 10% дисертаційних досліджень, проте від 2000 р. їх кількість зменшилася в середньому до 2%, а за весь період 1991—2021 рр. у середньому становила приблизно 5%.

Кількісні показники щодо окремих напрямів досліджень суттєво змінювалися в різні хронологічні проміжки. Наприклад, дисертації щодо проблем творчої освіти (музичної, художньої тощо): у період 1991—1999 рр. цій тематиці присвячено близько 11% дисертацій, проте впродовж 2000—2021 рр. — майже 4%, за весь період 1991—2021 рр. — у середньому 6%. У незначній кількості також наявні дисертаційні праці щодо вивчення різних дисциплін, проте здебільшого це історичні дослідження, а питання опанування різноманітних навчальних дисциплін належать до спеціальності 13.00.02 "Теорія та методика навчання", тож передбачувано, що більшість дисертацій означеної тематики було захищено саме за цією спеціальністю.

Висновки. У пропонованому дослідженні розглянуто лише окремі хронологічні й тематичні бібліометричні показники захисту дисертацій за спеціальністю 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки". Масив використаної для аналізу інформації становить понад 2700 бібліографічних записів. Зважаючи на великий обсяг даних, було досліджено лише основні тематичні напрями досліджень. Проведений аналіз не є вичерпним і не охоплює всю тематику дисертаційних праць, але певною мірою характеризує їхню спрямованість. Здобуті результати бібліометричного аналізу дисертацій, захищених вітчизняними науковцями за роки Незалежності України (1991—2021) за спеціальністю 13.00.01, свідчать про відчутну кількісну перевагу праць, присвячених історичним аспектам становлення й розвитку освіти в нашій країні.

Зберігається стабільний інтерес до вивчення проблем різних рівнів освіти: від дошкільної до вищої, як в Україні, так і за кордоном, як в історичному аспекті, так і в умовах сучасності. Загалом тематичний спектр спеціальності 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" охоплює значну кількість питань, у паспорті спеціальності [13] зазначено 27 напрямів досліджень, і кожен із них може стати предметом окремого розгляду. Пропоноване дослідження є узагальненим і надає уявлення щодо зміни акцентів уваги науковців до певних питань, але не охоплює всіх хронологічних і тематичних аспектів пошуків. За наявності наукового інтересу до такого виду розвідок для отримання конкретнішого результату щодо розвитку певних тематичних напрямів доцільно проводити дослідження за визначеними тематичними напрямами в певні історичні періоди.

Список використаних літератури та джерел

1. Білоус В. С. Бібліометричні та наукометричні дослідження — пріоритетний напрям діяльності університетської бібліотеки / В. С. Білоус — Режим доступу: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:oH_RDwyBqGAJ:https://library.vn.ua/Konf2017/text/2017_20.doc+&cd=19&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (дата звернення 19.07.2022). — Назва з екрана.
2. *Дисертації з питань освіти (1991—2021) : наук.-допом. покажчик* / [упоряд.: Пономаренко Л. О., Зоріна Н. С., Коваленко С. Г., Кропачева Н. М., Павленко Т. С. ; наук. ред. Добко Т. В. ; бібліогр. ред.: Пономаренко Л. О. ; літ. ред. Василенко Н. М.] ; НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. — Київ : ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2022. — Режим доступу: https://dnpb.gov.ua/ua/?post_type=ourpublications. — Назва з екрана.
3. *Закатнов Д. О.* Дисертаційні дослідження з проблем використання ІКТ в освіті: бібліометричний аналіз / Закатнов Дмитро Олександрович. — Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/726917/1/Закатнов%20Дмитро%20Олександрович.pdf> (дата звернення 19.07.2022). — Назва з екрана.
4. *Закатнов Д.* Дисертаційні дослідження з проблем підготовки учнівської молоді до вибору професійної кар'єри: бібліометричний аналіз / Дмитро Закатнов // Професійна педагогіка. — 2022. — № 1 (24). — С. 153—163. — Режим доступу: <https://jrnls.ivet.edu.ua/index.php/1/article/view/752/957> (дата звернення 19.07.2022). — Назва з екрана.
5. *Кобелєв О.* Біобібліометрія як метод інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек / Олександр Кобелєв // Вісник Книжкової палати. — 2011. — № 3. — С. 28—31.
6. *Коваленко С.* Від дистанційної освіти до "освіти у смартфоні": цифрова освіта та роль освітянських бібліотек в її розвитку / Світлана Коваленко, Лариса Пономаренко // Вісник Книжкової палати. — 2020. — № 8. — С. 30—37.

7. Коваленко С. Ретроспективний аналіз дисертацій за темою "інклюзивна освіта" / Світлана Коваленко // Науково-педагогічні студії. — 2021. — Вип. 5. — С. 173—184.
8. Кропачева Н. М. Хронологічно-тематичний аналіз динаміки захисту дисертацій з проблеми обдарованості дітей в галузі дошкільної, середньої та вищої освіти / Н. М. Кропачева // "Обдаровані діти — скарб нації!" : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (18—22 серп. 2021 р.). — Київ : ІОД НАПН України, 2021. — С. 292—297. — Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/726599/1/Stattya_Konf1_18-22.08.21.pdf (дата звернення 19.07.2022). — Назва з екрана.
9. Литвинова Л. А. Розвиток книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства: бібліометричний аналіз авторефератів (1994—2012) / Л. А. Литвинова. — Режим доступу: http://history.org.ua/LiberUA/LytvynovaRozvKn_2013/LytvynovaRozvKn_2013.pdf (дата звернення 19.07.2022). — Назва з екрана.
10. Медведєва А. С. Бібліометричні дослідження в бібліотеках як інструментарій моніторингу наукової діяльності : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій / Медведєва Анжеліка Сергіївна ; наук. керівник Костенко Л. Й. ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського Нац. акад. наук України. — Київ, 2020. — 204 арк. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/disser/dis_29.pdf (дата звернення 19.07.2022). — Назва з екрана.
11. Наукова періодика України та бібліометричні дослідження : монографія / [Костенко Л. Й., Жабін О. І., Копанєва С. О., Симоненко Т. В.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2014. — 173 с.
12. Педагогічний словник / [члени редакц. колегії: І. А. Зязюн, С. І. Коваленко, В. М. Мадзігон, Н. Г. Ничкало та ін., гол. ред. М. Д. Ярмаченко] / АПН України, Ін-т педагогіки. — Київ : Педагогічна думка, 2001. — 518 с.
13. Про затвердження переліку паспортів у галузі педагогічних наук : постанова від 14.09.2006 № 6-06/8 / Президія Вищої Атестаційної Комісії України. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v06-0330-06#Text> (дата звернення 19.07.2022). — Назва з екрана.
14. Симоненко Т. В. Бібліометричний моніторинг педагогічної науки України / Т. В. Симоненко // Науково-педагогічні студії. — 2018. — Вип. 2. — С. 107—112.
15. Хриков Є. М. Галузева спеціалізація педагогічної науки / Хриков Євген Миколайович // Український педагогічний журнал. — 2018. — № 1. — С. 38—46. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrj_2018_1_7 (дата звернення 19.07.2022). — Назва з екрана.
16. Хриков Є. М. Стан та напрями розвитку педагогічної науки в Україні / Хриков Євген Миколайович // Український педагогічний журнал. — 2018. — № 2. — С. 99—112. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrj_2018_2_15 (дата звернення 19.07.2022). — Назва з екрана.

Nataliya Zorina,

*Researcher of the V. O. Sukhomlynskyi State Scientific
and Pedagogical Library of Ukraine*

***Dissertation researches of historical
and pedagogical subject (1991—2021): bibliometric analysis***

The issue of presenting the achievements of domestic pedagogical science in dissertations defended in Ukraine during the years of independence is considered. The importance of dissertation research for the development of pedagogical science and practice is noted. The results of scientific research presented in dissertation papers largely characterize the development of pedagogical science in general, as well as certain stages of innovative trends in science. It is emphasized that bibliometrics plays an important role in evaluating the effectiveness of scientific activity — a scientific direction of research based on methods of quantitative analysis of bibliographic characteristics of documents that provide a basis for their qualitative assessment. The specialty 13.00.01 "General pedagogy and the history of pedagogy" is characterized as the basic for all pedagogical fields: the theoretical positions obtained in the studies of the specialty 13.00.01 are aimed at all education workers, and the results of these studies have the greatest impact on development of the pedagogic theory. The state of dissertation research in the field of pedagogical science conducted in Ukraine during the years of independence (1991—2021) is analyzed. The results of the bibliometric analysis of dissertations defended in Ukraine on the specialty 13.00.01 "General pedagogy and history of pedagogy" are presented, made in the process of creating a scientific auxiliary bibliographic index "Dissertations on Education (1991—2021)". Theses for obtaining the scientific degree of doctor and candidate of sciences in the above-mentioned specialty are researched and analyzed. Quantitative and chronological monitoring of dissertations was carried out according to various indicators: the dynamics of defense by year, the number of candidate and doctoral dissertations, dissertation topics, etc. It was concluded that the use of methods of bibliometric analysis of dissertations is expedient and promising for researching the state of pedagogical science and determining trends in its development.

Keywords: *dissertation; dissertation research; pedagogical science; general pedagogy; history of pedagogy; bibliometric research*

References

1. Bilous V. S. (2022). *Bibliometrychni ta naukometrychni doslidzhennia — priorytetnyi napriam diialnosti universytetskoj biblioteki*. Available at: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:oH_RDwyBqGAJ:https://library.vn.ua/Konf2017/text/2017_20.doc+&cd=19&hl=uk&ct=clnk&gl=ua [Accessed 19.07.2022].
2. *Dysertatsii z pytan osvity (1991—2021): naukovo-dopomizhnyi pokazhchyk*. (2022). Kyiv: DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho. Available at: https://dnppb.gov.ua/ua/?post_type=ourpublications [Accessed 29.08.2020].

3. Zakatnov D. O. (2022). *Dysertatsiini doslidzhennia z problem vykorystannia IKT v osviti: bibliometrychni analiz*. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/726917/1/Zakatnov%20Дмитро%20Олександрович.pdf> [Accessed 19.07.2022].
4. Zakatnov D. O. (2022). *Dysertatsiini doslidzhennia z problem pidhotovky uchnivskoi molodi do vyboru profesiinoi kariery: bibliometrychni analiz. Profesiina pedahohika*, 1 (24), pp. 153—163. Available at: <https://jrmls.ivet.edu.ua/index.php/1/article/view/752/957> [Accessed 19.07.2022].
5. Kobieliiev O. (2011). *Biobibliometriia yak metod informatsiino-analitychnoi diialnosti bibliotek. Visnyk Knyzhkovo-palaty*, 3, pp. 28—31.
6. Kovalenko S. & Ponomarenko L. (2020). *Vid dystantsiinoi osvity do "osvity u smartfoni": tsyfrova osvita ta rol osvitianskykh bibliotek v yii rozvytku. Visnyk Knyzhkovo-palaty*, 8, pp. 30—37.
7. Kovalenko S. (2021). *Retrospektyvnyi analiz dysertatsii za temoiu "inkliuzyvna osvita". Naukovo-pedahohichni studii*, 5, pp. 173—184.
8. Kropocheva N. M. (2021). *Khronolohichno-tematychni analiz dynamiky zakhystu dysertatsii z problemy obdarovanosti ditei v haluzi doshkilnoi, serednoi ta vyshchoi osvity. In "Obdarovani dity — skarb natsii!" Proceedings of the Conference, Kyiv, August 18—22. Kyiv: IOD NAPN Ukrainy. Available at: https://lib.iitta.gov.ua/726599/1/Statyya_Konf1_18-22.08.21.pdf* [Accessed 19.07.2022].
9. Lytvynova L. A. (2022). *Rozvytok knyhoznavstva, bibliotekoznavstva, bibliohrafoznavstva: bibliometrychni analiz avtoreferativ (1994—2012)*. Available at: http://history.org.ua/LiberUA/LytvynovaRozvKn_2013/LytvynovaRozvKn_2013.pdf [Accessed 19.07.2022]
10. Medvedieva A. S. (2020). *Bibliometrychni doslidzhennia v bibliotekakh yak instrumentarii monitorynhu naukovoi diialnosti. Candidate's thesis. Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho Nats. akad. nauk Ukrainy. Kyiv. Available at: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/disser/dis_29.pdf* [Accessed 19.07.2022]
11. Kostenko L. Y., Zhabin O. I., Kopanieva Ye. O. & Symonenko T. V. (2014) *Naukova periodyka Ukrainy ta bibliometrychni doslidzhennia*. Kyiv.
12. *Pedahohichni slovnyk*. (2001). Kyiv: Pedahohichna dumka.
13. *Pro zatverdzhennia pereliku pasportiv u haluzi pedahohichnykh nauk : postanova vid 14.09.2006 № 6-06/8*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v06-0330-06#Text>. [Accessed 19.07.2022]
14. Symonenko T. V. (2018). *Bibliometrychni monitorynh pedahohichnoi nauky Ukrainy. Naukovo-pedahohichni studii*, 2, pp. 107—112.
15. Khrykov Ye. M. (2018). *Haluzeva spetsializatsiia pedahohichnoi nauky. Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 1, pp. 38—46. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2018_1_7 [Accessed 19.07.2022].
16. Khrykov Ye. M. (2018). *Stan ta napriamy rozvytku pedahohichnoi nauky v Ukraini. Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 2, pp. 99—112. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2018_2_15 [Accessed 19.07.2022].

Надійшла до редакції 31 серпня 2022 року

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 272-732.2-722.52-662(456.31)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.10(315).25-32

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,

e-mail: director@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Цивілізаційний проєкт "Папська імперія Риму": папи та кардинали Ватикану*

У статті подано стислу характеристику діяльності пап і кардиналів Ватикану, які наприкінці XX — на початку XXI ст. очолювали Святий Престол і проводили політику, спрямовану на реалізацію цивілізаційного проєкту "Папська імперія Риму", про який йшлося в попередніх дослідженнях автора. Особливу увагу приділено німецькому кардиналові Йозефу Алоїзу Ратцінгеру — Папі, який узяв ім'я Бенедикта XVI.

Ключові слова: Ватикан; конклав; вибори; понтифікат; Банк Ватикану; католики; уніати; Сікстинська капела; орден єзуїтів; цивілізаційні проєкти; світове панування; політика; замах на Папу

Мета дослідження: надати уявлення про роль Католицької церкви та особисто 265-го Папи Римського Бенедикта XVI у захисті її інтересів та устремління до світового панування. Колишній голова Католицької Церкви та суверен Держави

Ватикан Бенедикт XVI був одним із найближчих співпрацівників Іоанна Павла II. До обрання Папою очолював Колегію кардиналів і Конгрегацію доктрини віри. Постать Бенедикта XVI цікава ще й тим, що він добровільно пішов у відставку.

* Продовження. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2022. № 4. С. 3—12; № 5. С. 3—9; № 6. С. 12—19. № 7. С. 31—39; № 8. С. 20—24.

Смерть понтифіка

Уранці 1 квітня 2005 р. главу розвідки та контррозвідки Ватикану викликав кардинал-камергер Едуардо Мартінес Сомало. Увійшовши в його кабінет в Апостольському палаці, очільник спецслужб побачив, наскільки суворими були обличчя присутніх: префекта Конгрегації доктрини віри кардинала Йозефа Ратцінгера, архієпископів Леонардо Сандрі й Джованні Лайоло, глав департаментів внутрішніх та іноземних справ Ватикану, держсекретаря, кардинала Анджело Содано та вікарія Рима Камілло Руїні. Стан понтифіка був у край важким. В останню хвилину до присутніх приєднався префект Конгрегації у справах єпископів, кардинал Джованні Баттіста Ре.

Архієпископ — керівник спецслужб зрозумів, що його викликали, аби підготувати текст для публічного оголошення, як тільки його Святості не стане. Головним завданням агентів папської служби контррозвідки *Sodalitium Pianum* ("Товариство Пія") була охорона тіла понтифіка після того, як доктор Ренато Буццонелі зафіксує смерть. Співробітники Священного Альянсу та *Sodalitium Pianum* автоматично переходили в підпорядкування кардинал-камергера. Операція *Catenaccio* ("Замикання") мала розпочатися, як тільки понтифік помре.

Уранці 2 квітня представник Міністерства внутрішніх справ Рима Аквілі Серра перетнув браму Ватикану, адже хтось із найвищих ієрархів церкви попередив його телефонним дзвінком: "Готуйтеся. Понтифік помирає".

Близько 21 години керівника ватиканської розвідки покликали знову. Увійшовши до однієї з кімнат, що межувала з покоюми Папи в Апостольському палаці, він побачив полковника Пія Сегмюллера, командира швейцарської гвардії, полковника Ельмара Теодора Мадера, генерального інспектора ватиканської жандармерії Камілло Цібіна й помічника інспектора Домініко Джані. Саме вони мали потурбуватися про безпеку держави Ватикан і 115 членів Священної колегії кардиналів, які в понеділок, 18 квітня, мали скласти конклав для обрання нового Папи. Під час "міжцарства" (*interregnum*), до того, як буде обрано нового наступника Святого Престолу, вбрані в пурпур члени конклаву представлятимуть верховну владу держави Ватикан і Католицької церкви.

О 21:37 доктор Ренато Буццонелі повідомив про смерть Папи Іоанна Павла II: "Засвідчую, що його Святість Іоанн Павло II, народжений у Вадовиці 18 травня 1920 р., громадянин Ватикану, помер о 21:37 дня 2 квітня 2005 року у своїх апартаментах в Апостольському палаці Ватикану внаслідок гострої інфекції та неусувної серцевої недостатності".

В усіх залах Ватикану миттєво запанувала цілковита тиша. П'ятеро чоловіків, які очікували біля кімнати понтифіка, схилили ліве коліно й перехрестилися. Камілло Цібін, той самий, який затиснув своєю рукою рану, нанесену кулею 1 травня 1981 р. на площі Святого Петра, де на Іоанна Павла II вчинили замах, диригував короткою молитвою. Усі п'ятеро чудово розуміли, що відтепер ідеально налагоджений за довгі століття механізм прийде в рух, і самі вони, і їхні відділи стануть найближчими годинами його важливими елементами.

Сегмюллер і Мадер отримали наказ вивести агентів на позиції навколо площі Святого Петра перед нестримним потоком вірян, які прямували до Ватикану, стурбовані станом здоров'я понтифіка. Цібін і Джані мали забезпечити охорону найвищих осіб колегії кардиналів, які уособлювали тимчасову владу до обрання нового Папи. Керівник служби розвідки мусив супроводжувати кардинал-камергера Мартінеса Сомало та охороняти покої Папи, поки їх не опечатають.

Глава Священного Альянсу віддав накази своїм агентам, як тільки йому повідомили про смерть Іоанна Павла II. Слід було супроводжувати кардинала Мартінеса Сомало до дверей кабінету понтифіка, щоб зламати свинцеву печатку "кільце рибалки"¹ й печатку, яку Папа носив на пальці. Це робили для того, щоб ніхто не зміг поставити понтифікальний знак на документи, не затверджені перед смертю понтифіка.

Вийшовши з кабінету, Мартінес Сомало наказав опечатати двері папських покоїв. Вікарій Рима кардинал Руїні наклав п'ять сургучних печаток на червону стрічку. Два агенти служби контррозвідки та два солдати швейцарської гвардії постійно стоятимуть на варті, охороняючи печатки, поки їх не зламає новий Папа, обраний конклавом. Лише новий наступник святого Петра мав право увійти до приміщення, яке слугувало кабінетом Іоанну Павлу II понад 26 років.

Відтак Мартінес Сомало наказав Цібіну, Мадеру й керівникові служби розвідки готуватися до засідання так званого Кризового комітету, в який входили представники влади Італійської Республіки й міста Рима. Вони мали підтримувати зв'язок між Ватиканом і службами

¹ "Папське кільце", або "кільце рибалки" (лат. *anulus piscatoris*), використовують як печатку для посвідчення папських листів особистого характеру. Чому цей знак так називають? На кільці є зображення апостола Петра, який закидає рибальську сітку. Це своєрідне нагадування, адже Папа є спадкоємцем апостола Петра, який був рибалкою. Символіка кільця тісно перегукується зі словами Христа про те, що його учні стануть ловцями людських душ. "Кільце рибалки" — це 35 грамів білого золота, кам'яна печатка в обрамленні риб із зображенням святого апостола Петра, який опустил сітку у води моря Галілейського, і написом на латині "Benedictus", що означає "Благословенний".

безпеки Італії. 2 квітня о 21:55, рівно через вісімнадцять хвилин після оголошення про смерть понтифіка, архієпископ Леонардо Сандрі сповістив цю сумну звістку світові.

Близько 23:30 кардинал-камергер повідомив архієпископу — керівникові Священного Альянсу, що його очікує монсенйор Станіслав Джівіч, який понад 40 років був секретарем покійного Папи. Він зберігав заповіт Іоанна Павла II, який було заборонено оприлюднювати до визначеної дати. Глава шпигунів запропонував польському єпископові сховати документ у сейф, але секретар вважав за краще залишити його у себе, як наказав понтифік.

Рим переживав години великого хвилювання, проте гамір натовпу, який зібрався на площі Святого Петра, не долинав до Апостольського палацу. Там було чути лише кроки патрулів швейцарської гвардії, перешіптування кардиналів і найвищих членів курії. Очевидно, що після стількох століть виконання церемоній серце Католицької церкви продовжувало працювати як годинник, відлічуючи хвилини до початку ритуалу *Sede Vacante* ("Порожній Престол"). Дні минали у стані, схожому на контрольовану паніку. Кардинал Едуардо Мартінес Сомало віддавав чіткі накази вікарієві Рима Камілло Руїні й кардиналові Йозефу Ратцінгеру, котрий мусив як декан Колегії кардиналів офіційно скликати конклав і піклуватися про його членів, коли вони прибудуть у Рим. Служби безпеки та розвідки отримували накази й від Сомало, й від Руїні, й від Ратцінгера.

Приблизно опівночі 7 квітня, за день до церемонії поховання Іоанна Павла II, терміновий дзвінок аргентинського архієпископа Леонардо Сандрі, який виконував обов'язки державного секретаря, сповістив главу розвідки про те, що отримано повідомлення з "борту номер один" — лайнера президента США. У тексті йшлося про те, що одразу після приземлення літака в Римі глави американської делегації відвідають базиліку Святого Петра, щоб помолитися біля тіла Папи. Приблизно через дві години президент Сполучених Штатів і два експрезиденти опустилися на коліна перед спочилим понтифіком.

Керівник *Sodalitium Pianum* за наказом архієпископа, який очолював секретні служби Ватикану, зв'язався з італійською владою і відповідальними особами американських спецслужб. Кортєж президента Джорджа Буша-молодшого, якого супроводжували дружина, батько — експрезидент США Джордж Буш-старший, експрезидент Білл Клінтон і державний секретар Кондоліза Райс, під'їхав до брами Ватикану приблизно о пів на другу ночі. Довкола базиліки керівники спецслужб вжили максимальних заходів безпеки, але агентів

попросили не входити зі зброєю у священні стіни. На кілька хвилин безпека трьох північноамериканських лідерів залежала від швейцарської гвардії, корпусів безпеки й контррозвідки Ватикану.

Водночас у кабінеті кардинал-камергера відбувалася екстрена нарада. Ймовірно, йшлося про те, наскільки доцільно після заупокійної меси, що мала розпочатися за кілька годин і в якій мали брати участь майже 200 царствених осіб, глав держав, урядів та інших церков, доправити тіло понтифіка вертольотом у церкву Святого Іоанна де Летран — собор в Римі, аби й простий народ міг попрощатися з покійним Папою.

Ратцінгер висловився за перевезення тіла, але Руїні зауважив, що охороняти його поза стінами Ватикану буде набагато складніше. Цібін, якого підтримав глава Священного Альянсу, наголосив, що дуже важко підтримувати порядок в умовах, коли натовпи вірян прагнуть пройти в церкву Святого Іоанна де Летран. "Швейцарська гвардія може забезпечувати безпеку й підтримувати порядок усередині Ватикану, але поза ним — це справа італійської поліції", — наполягав Цібін.

Тоді кардинал Мартінес Сомало вирішив покласти край суперечці й заявив, що прийняв рішення. Папу Іоанна Павла II поховать негайно після відспівування. У вікна, що виходили на площу Святого Петра, члени Римської курії й агенти її служби безпеки побачили довгу чергу вірян, що тягнулася на багато кілометрів аж за мости через Тибр. Люди просунулися лише на 200 метрів за три години. Ця ніч мала стати найдовшою для всіх.

8 квітня після молитви представники служб безпеки Ватикану й Італії зібралися на останню нараду. Подібно до генерала перед битвою кардинал-камергер Едуардо Мартінес Сомало, поряд з яким перебували глава церковного трибуналу Френсіс Джеймс Страдфорд, вікарій Рима Камілло Руїні та старший вікарій Ватикану Анджело Комастрі, розгорнули на столі плани міста та площі Святого Петра. Різноколірні прапорці позначали президентів, прем'єр-міністрів, монархів і релігійних лідерів. Вальтер Бельтроні, міський голова Рима, й Гнідо Бертолассо, урядовий уповноважений, відповідальний за дотримання цивільного порядку з італійського боку, слухали пояснення Мартінеса Сомало. Усі дії було чітко скоординовано та узгоджено.

Зранку агенти Священного Альянсу та ватиканської контррозвідки розосередилися в натовпі серед вірян, які намагалися знайти зручні місця до початку проповіді кардинала Йозефа Ратцінгера. Співробітники так званого Корпусу безпеки Святого Престолу патрулювали периметр площі, зв'язуючись по рації з центром координації заходів безпеки. Керували ними представники

влади Італії та Святого Престолу. На дахах навколишніх будівель на початок церемонії чекали сотні фотографів, телеоператорів і журналістів, які представляли понад 300 інформаційних агентств із 90 країн світу. Серед них були й перевдягнуті агенти Священного Альянсу та снайпери поліцейських і збройних сил Італії.

У перші вранішні години понад 600 тисяч осіб очікували за загородженнями, виставленими навколо колони Берніні. Один зі співробітників служби безпеки Ватикану помітив, що "ніколи раніше в історії така кількість представників сил безпеки всього світу не збиралася на такому малому клаптику землі". Очевидно, що він мав на увазі майже 200 осіб із супроводу глав урядів і держав, які сиділи перед тілом понтифіка. У керівників служб безпеки Ватикану не залишалось анінайменшого сумніву, що це був перший в історії похорон світового масштабу.

Ранок був похмурим, площею Святого Петра кружляв сильний вітер, здіймаючи пурпурне вбрання кардиналів. Усі пильно стежили за двома сотнями високопоставлених осіб, які прибули віддати останню шану покійному. Церемонія розпочалася без сторонніх осіб усередині базилики. Кардинал Мартінес Сомало, поблизу якого постійно перебували співробітник контррозвідки й три агенти жандармерії Святого Престолу, провів церемонію закриття труни. Потім магістр літургій архієпископ П'єтро Маріні прочитав rogito — короткий життєпис понтифіка — і поклав його в труну. Після цього секретар Джівіч покрити тіло білим покривалом. Ніхто не підозрював, що саме в цей час шеф ватиканської розвідки й генеральний інспектор ватиканської жандармерії отримали від італійського командування загрозове повідомлення про можливу небезпеку.

Літак без розпізнавальних знаків порушив повітряний простір Ватикану. Мабуть, служба контролю повітряного простору Італійської Республіки не змогла зв'язатися з пілотами й оголосила тривогу. Перед очима Цібіна та шефа Священного Альянсу проносилися страшні картини: подумки вони бачили, як літак падає з неба на десятки монархів, трьох наслідних принців, п'ятдесят сім глав держав, сімнадцять глав урядів і два десятки релігійних лідерів, а вони ніяк не можуть цьому зарадити, адже не в змозі швидко евакуювати людей. У цю мить всі вже зайняли свої місця, очікуючи на вихід похоронної процесії з тілом Іоанна Павла II і початок проповіді кардинала Ратцінгера.

За кілька секунд літак оточили чотири винищувачі ВПС Італії, змусивши його приземлитися на одному з військових аеродромів. Поліцейські й агенти розвідок Ватикану та Італії мали діяти швидко, аби переконатися, що на борту немає

вибухівки. На щастя, виявилось, що в пілотів просто виникли проблеми зі зв'язком. Літак прямував в аеропорт Чампіно, аби забрати македонську делегацію, присутню на прощальній церемонії. Командування повідомило про цей інцидент Цібіну та шефові Священного Альянсу.

Попри прикрий випадок ритуал відспівування відбувся за регламентом. Коли кардинал Ратцінгер, декан Колегії кардиналів, готувався розпочати проповідь, Цібін і архієпископ — керівник Священного Альянсу, отримали ще один сигнал тривоги. Цього разу сталося непорозуміння між італійськими та американськими агентами спецслужб. Мабуть, охоронці із супроводу президента Буша хотіли увійти зі зброєю в зону, яку контролювали секретні служби Італії. Очевидно, інцидент, що коштував життя італійському агенту Ніколі Каліпарі, якого застрелили в Іраку американські морські піхотинці, все ще вважали підставою для ворожнечі між американцями й італійцями. І не хто інший, як Цібін, наказав виставити охоронців Буша за межі зони відповідальності й контролю секретних служб Італії та Святого Престолу.

Гул голосів учасників церемонії й понад 350 тисяч вірян, які оточили площу Святого Петра, перейшов у ледь чутний шепіт, коли з'явилася труна, за якою прямували 140 кардиналів. Домовину опустили на червоний килим. Агенти Святого Престолу не зводили очей із передніх рядів вірян, які стояли найближче до місця зібрання можновладців з усього світу. Однак безліч плакатів із написами "Новий святий" та "Іоанн Павло Великий" заважали пильнувати за натовпом.

Під час наради, що відбулася напередодні поховання, Камілло Цібін, Ельмар Теодор Мадер і шеф Священного Альянсу пропонували, щоб італійська поліція не пропускала людей із плакатами. Аби не образити почуття вірян, їм пояснювали, що написи заважають і потребують надто багато місця. Вікарій Рима Камілло Руїні навіть порадив облаштувати спеціальне приміщення, де б віряни могли залишити плакати на час церемонії. Цю пропозицію підтримав і вікарій Ватикану, але кардинали Мартінес Сомало та Ратцінгер врешті-решт її відхилили, оскільки вважали, що це образить парафіян, які покірливо простояли багато годин у негоду, щоб віддати шану Папі. Щоб дійти компромісу, служба безпеки Святого Престолу вимушена була розмістити серед вірян кількох агентів контррозвідки.

Після закінчення проповіді, яку 13 разів переривали оплески, причастя й молитви за покійних, пролунали вигуки: "Святий! Святий!". У супроводі дзвонів хор Ватикану заспівав Magnificat, і вкотре агенти Священного Альянсу та жандармерії мусили сконцентруватися.

Труну мали перенести у склеп собору Святого Петра для поховання, де вартували агенти жандармерії та Sodalitium Pianum. Домовину з кипарисового дерева перев'язали червоними стрічками, наклали на них печатки Апостольської камери, Префектури понтифікального дому, Служби проведення літургій Папи й Капітолія Ватикану. Потім кипарисову труну помістили у свинцеву, на сорок міліметрів ширшу, а її — у третю труну з покритого лаком в'яза. На неї наклали хрест і знак покійного понтифіка. Проста кришка, на якій стояло ім'я Іоанна Павла II і дати його народження та смерті, накрила поховання. Нотаріус ватиканської базилики склав акт і зачитав його присутнім — невеликій групі людей на чолі з кардинал-камергером, що складалася з кількох обраних членів "понтифікальної сім'ї" Папи — секретарів, черниць-служниць та особистого лікаря.

Цим актом і вильотом з аеропорту Рима останнього глави уряду завершилася так звана операція "Замикання". Тепер агенти служб безпеки Ватикану змогли перепочити. Розвідка та контррозвідка Святого Престолу, Священного Альянсу й Sodalitium Pianum мали готуватися до конклаву, покликаною обрати наступника Іоанна Павла II. "Настав час Novendiales (дев'яти днів трауру), конклаву й нового Папи", — наголосив Мартінес Сомало шефам служб безпеки.

Обрання Папою кардинала Йозефа Ратцінгера

Після понад 26 років перебування на Святому Престолі пішов з життя всіма улюблений Папа. У багатьох газетах світу з'явилися статті про крововилив у мозок, що стався під час сну. Ця смерть стала настільки несподіваною, що виникли підозри стосовно її справжньої причини, про які говорили пошепки. Проте через 15 днів після смерті Папи, наслідуючи давню традицію, Ватикан скликав конклав.

Сто п'ятнадцять кардиналів з'їхалися в Рим з усіх кінців християнського світу, щоб обрати нового Папу. Усі наймогутніші священнослужителі планети, які зібралися під одним дахом, уся владна структура Римо-католицької церкви буквально виявилися на пороховій бочці.

Уранці 11 квітня після меси у пам'ять про покійного понтифіка п'ять осіб, які відповідали за безпеку у Ватикані, зустрілися в Апостольському палаці з кардинал-камергером Едуардо Мартінесом Сомало й кардиналом Йозефом Ратцінгером. Після вітань і короткої молитви полковник швейцарської гвардії Пій Сегмюллер, командир швейцарської гвардії, полковник Ельмар Теодор Мадер, старший інспектор ватиканської жандармерії Камілло Цібін, помічник інспектора Доменіко Джані та шеф розвідки Ватикану звітували про інциденти, що трапилися напередодні. Кардинал

Ратцінгер узяв слово, щоб подякувати їм та просити продовжувати роботу в такий важливий для Святого Престолу момент, як скликання конклаву. Ці п'ятеро найпершими дізналися про те, що відкриття ради кардиналів призначено на 18 квітня. Залишилося обмаль часу, лише тиждень, для проведення всіх необхідних заходів.

Під час конклаву охороняти 115 кардиналів-кандидатів, аби не допускати на них впливу ззовні, мали агенти Sodalitium Pianum. Вони також опікувалися безпекою притулку Святої Марти, де кардинали проживали до обрання нового понтифіка. Щодня агентам доводилося "прибирати" в кімнатах, аби не допустити прослуховування через приховані мікрофони, телевізори чи радіоприймачі. З початком конклаву на використання будь-яких засобів зв'язку наклали повну заборону, а кардинала, який її порушить, негайно виводили зі складу ради.

Агенти служби розвідки та Священного Альянсу щоранку, перед прибуттям кардиналів, мали старанно оглядати Сікстинську капелу, щоб виявити й усунути пристрої для прослуховування, а також пильнували біля входу, аби кандидати не пронесли жодних електронних приладів, зокрема й мобільних телефонів. Секретні служби Ватикану також повинні були забезпечувати безперебійну роботу системи електронного захисту навколо Сікстинської капели та в притулку Святої Марти, щоб у разі, якщо хтось із кардиналів примудриться пронести через усі кордони спецслужб мобільний телефон, він не міг працювати.

В останні години кардинал Мартінес Сомало розпорядився, аби люди зі Священного Альянсу потурбувалися про *fustigadores* — осіб, яким Колегія кардиналів доручає стежити за дотриманням норм конклаву. Це були 71-річний капucin, кардинал Раньєро Канталамесса, експерт у духовних вправах і офіційний проповідник Понтифікального дому, а також 86-річний чеський кардинал Томас Спідлік, один із найкращих знавців східної духовності.

Час було укладати парі на те, хто посяде Престол святого Петра. Керівникам розвідувальної служби було очевидно, що перевагу віддадуть континуїсту, тобто тому, хто перебував найближче до Іоанна Павла II і продовжуватиме його політику.

Архієпископ — глава Священного Альянсу знав, якщо 265-м спадкоємцем святого Петра оберуть кардинала Діоніджі Теттаманці, архієпископа міланського й захисника молодого антиглобалізму, чи бразильця Клаудіо Уммеса, архієпископа Сан-Паулу, товариша президента Лулі й захисника "безземельних" Гондураса, чи Оскара Андреса Родрігеса Марадьягу, архієпископа Те-гусігальпи, який, з чутку, заграє з "теологією

звільнення", слід чекати курсу на суттєве зниження ролі розвідувальної служби Ватикану.

Ще свіжими були спогади про те, що сталося, коли кардинал-консерватор Ронкаллі 28 жовтня 1958 р. був обраний Папою, прийняв ім'я Іоанна ХХІІІ і перетворився на одного з найпрогресивніших понтифіків в історії Католицької церкви, через що був скликаний Другий Ватиканський собор. Секретні служби, розвідка та контррозвідка перебували у цілковитій бездіяльності до самої смерті Іоанна ХХІІІ 3 червня 1963 р., тобто впродовж п'яти років.

Перед 18 квітня, днем відкриття конклаву, головними фаворитами перегонів стали кардинали Діоніджі Теттаманці та Йозеф Ратцінгер. Під час останніх зборів кандидатів перед відкриттям конклаву, що відбулися 16 квітня, Ратцінгер зажадав "цілковитого мовчання" й заборони на заяви для преси. Для дотримання цієї вимоги кардинал-камергер наказав Камілло Цібіну та шефові папської розвідки забезпечити постійний супровід усіх 115 кардиналів із 52 країн 5 континентів доти, поки вони не усамітняться в притулку Святої Марти, щоб підготуватися до ради.

Для кардиналів, які мали обрати 265-го главу Католицької церкви, настав момент істини. За кілька хвилин потому магістр церемоній Ватикану архієпископ П'єтро Маріні виголосив латинську формулу *Extra Omnes* ("Усі геть!"), кардинал-декан Йозеф Ратцінгер голосно зачитав текст присяги, що зобов'язувала кожного кандидата дотримуватися норм конституції *Universi Dominici Gregis* ("Вселенські стада Господні") та зберігати в цілковитій таємниці все, що стосувалося виборів нового Папи.

Урни зі срібла й бронзи для голосування, котрі охороняли два агенти *Sodalitium Pianum* і два солдати швейцарської гвардії, вже стояли наготові поблизу головного вітваря. Налаштовано було й дві печі — старовинну, в якій спалювали бюлетені голосування, й сучасну, з котрої за допомогою хімічних реагентів випускали "білий" або "чорний" дим. Розставлено лави, на яких сидітимуть кардинали, та покрито пурпуровою скатертиною стіл, за яким ті, хто підраховуватиме голоси, розгорнуть папірці з іменами, голосно зачитують їх, а потім, перш ніж спалити, зшиють разом товстою голкою. Газета *L'Osservatore Romano*, офіційний орган Святого Престолу, вже підготувала 60 перших шпальт — для всіх можливих сценаріїв. Конклав офіційно розпочав роботу 18 квітня 2005 р. о 17:30. А о 20:00 за ватиканським часом здійснюється перший "чорний дим". Жоден із кандидатів не набрав потрібної кількості голосів — 76 + 1.

19 квітня члени конклаву зібралися знову. Голосування на користь Ратцінгера очолила обрана

група кардиналів: іспанець Хуліан Ерранс, член ордену *Opus Dei* та префект тлумачення законодавчих текстів, і колумбійці Даріо Кастрільон Ойос й Альфонсо Лопес Трухільо. Усі належали до консервативного крила курії.

Незабаром до цієї групи приєдналися італійські кардинали Анджело Скола й Камілло Руїні, один з учнів Ратцінгера. Австрійський кардинал Крістоф Шенборн, близький товариш так званого Панцеркардинала, теж увійшов до групи, яка підтримувала кандидатуру Ратцінгера.

Перемога Ратцінгера ставала дедалі наочнішою. Очевидно, що блок, який очолював Анджело Скола, був опозиційним Теттаманці, й навпаки. Кардинал Карло Марія Мартіні, лідер реформістів, який просував кандидатуру Теттаманці, дав своїй групі сигнал відмовитися від підтримки єпископа Мілана. Позиції кандидатури Йозефа Ратцінгера та його прибічників щоразу зміцнювалися. Ватиканіст Ораціо Петросієлло зазначав у газеті *Messaggero*, що під час першого голосування Мартіні здобув 40 голосів проти 38, відданих Ратцінгеру.

О 17:50 за ватиканським часом над маленькою вузькою трубою з'явилося щось схоже на "білий дим", але дзвони найбільшого католицького храму ще мовчали. Площа Святого Петра хвилювалася в напруженому очікуванні, аж поки раптом не обізвалися великі дзвони собору. Кардинали нарешті обрали 265-го наступника Святого Престолу. А за кілька хвилин до цього, після четвертого голосування конклаву, німецький кардинал Алоїз Ратцінгер здобув потрібний для обрання кворум — 107 голосів зі 115.

Після оголошення результатів кардинал Анджело Содано запитав Ратцінгера: "Чи приймаєш ти канонічне обрання верховним понтифіком"? Німець відповів ствердно. Тоді йому поставили наступне питання: "Яким ім'ям ти бажаєш називатися?", на що Ратцінгер відповів: "Ім'ям Бенедикт ХVІ".

Новообраний Папа виголосив молитву перед вітварем Сікстинської капели, а відтак усамітнівся в особливому приміщенні, так званій Кімнаті сліз, де обранець залишається наодинці зі своїми почуттями. Там же Бенедикту ХVІ допомогли вбратися в одяг понтифіка, який відомий кравець Гаммареллі зшив на три різні фігури.

Кількома хвилинами раніше, віддаючи данину традиції, кардинал-протодіакон, чилієць Хорхе Артуро Медіна Естевес виконав свій обов'язок і зробив офіційну заяву: "*Annuntio vobis gaudium magnum; habemus Papam: Eminentissimum ac Reverendissimum Dominum, Dominum Josephum Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalem Ratzinger qui sibi nomen imposuit Benedictum XVI*" ("Сповіщаю вам велику радість; ми обрали Папу: най-

вишого та найповажнішого пана, пана Йозефа, кардинала святої Римської церкви Ратцінгера, який узяв собі ім'я Бенедикт XVI").

У той момент новообраний понтифік з'явився на балконі, щоб звернутися з благословенням *Urbi et Orbi*. Поки мільйони очей споглядали цю сцену, служби безпеки отримали повідомлення про те, що нового Папу обрано й слід забезпечити йому належну охорону та супровід.

Уночі кардинал Едуардо Мартінес Сомало зустрівся з Камілло Цібіном, Ельмаром Теодором Мадером і архієпископом, який очолював Священний Альянс. "Будьте готові до того, що Святий Отець викличе вас до себе, — наголосив Сомало. — Тепер час молитися: нового понтифіка обрано". Жандармерія та швейцарська гвардія продовжували робити свою справу — патрулювати внутрішні приміщення Апостольського палацу, а агенти служби контррозвідки мали забезпечити, принаймні цієї ночі, охорону нового понтифіка. Папа Бенедикт XVI вечеряв зі 114 кардиналами, які разом із ним входили до складу конклаву, у приміщенні притулку Святої Марти, адже поки він ще не мав власних покоїв в Апостольському палаці.

Пізно вночі Цібіну повідомили, що Папа бажає наступного дня відвідати свій колишній кабінет в Конгрегації доктрини віри та завітати в покої у Ватикані, аби забрати особисті речі. Камілло Цібін зателефонував Домініко Джані й передав йому побажання понтифіка. Агенти ватиканської розвідки повинні були перед приходом Папи обстежити приміщення Конгрегації та його особисті апартаменти й пересвідчитися, що він перебуватиме в безпеці.

Уранці 20 квітня кардинали, які ще залишалися у притулку Святої Марти, побачили Бенедикта XVI, котрий входив у їдальню, аби, як зазвичай, поспіяти з колегами. Єдина різниця полягала в тому, що на Папі було біле вбрання і супроводжували його три агенти контррозвідки та жандармерії.

Темні кола під очима Бенедикта XVI свідчили про те, наскільки тяжкий вантаж поклав він на свої плечі день тому, коли прийняв своє обрання главою Католицької церкви. Кардинал Шенборн першим підійшов до нього та поцілував пасторський перстень, потім Папа звернувся до кардинала Содано й щось дуже тихо йому промовив.

Після сніданку Бенедикт XVI у супроводі кардиналів Едуардо Мартінеса Сомало й Анджело Содано попрямував до Апостольського палацу. На місці іспанський кардинал наказав наряду швейцарської гвардії й агентам *Sodalitium Pianum* відійти, аби наблизитися до дверей кабінету, в якому упродовж останніх 26 років працював Іоанн Павло II, і зламати печатку. У присутності Папи як свідка Мартінес Сомало розрізав червоні стрічки й зламав

п'ять сургучних печаток, що замикали масивні двері. Потім Бенедикт XVI розпорядився, щоб перш ніж він увійде до кабінету свого попередника, який помер 18 днів тому, там провели певні зміни.

Відтак понтифік затвердив кардинала Анджело Содано на посаді державного секретаря Ватикану. Содано на той час мав 77 років і обіймав ту саму посаду при Іоаннові Павлі II від 1990 р. Архієпископа Джованні Лайоло призначили відповідальним за зовнішні відносини, а Леонардо Сандрі став заступником державного секретаря. Ці три особи склали тріумвірат влади в Римській курії. Першим наказом, відданим Папою державному секретареві, був наказ затвердити на чинних посадах, аж до нових розпоряджень, керівників конгрегацій, комісії і служб безпеки.

Так званий "німецький гурт", що змінив попередній "польський гурт", замкнувся, коли до найближчого оточення Папи Бенедикта XVI увійшли його особистий секретар, священник Георг Геншвайн і сестра Інгрід Стампа. Згідно з даними, які Священний Альянс повідомив державному секретареві, "перший із цих двох — 49-річний священник, який займався теологією, мав світле волосся, високий зріст і спортивну статуру, крім того, був дуже акуратним і старанним у роботі. "Він в одну мить схоплював суть будь-яких найскладніших питань і миттєво надавав чітку відповідь", — стверджували ті, хто його знав. Інгрід Стампа, жінка 55 років, раніше замінила в адміністрації кардинала Ратцінгера сестру Марію, яка померла 1991 р. Вона виконувала обов'язки помічника, секретаря й навіть кухарки. Інгрід Стампа — людина дуже інтелігентна, високоосвічена. Вона викладала музику в Гамбурзі, згодом, уже в Італії, проводила теологічні дослідження, виконувала переклади для католицьких видавництв та іншу роботу, що потребувало неабияких знань. Як і Папа Бенедикт XVI, дуже любить твори Моцарта".

Сама Інгрід Стампа незадовго до початку конклаву зізналася, що кардинал Йозеф Ратцінгер сказав їй: "Залишилося небагато. Наступного тижня ми всі зможемо відпочити й вирушити на прогулянку". А за кілька днів Ратцінгер посів Святий Престол, який залишався порожнім від дня смерті Іоанна Павла II.

Архієпископові, який очолював Священний Альянс, було очевидно, що "німецький" понтифікат Бенедикта XVI не надто відрізнятиметься від "польських" часів Іоанна Павла II. Попереду великі справи, але вони стануть і часом великих випробувань для розвідувальної служби Ватикану, адже замість комуністів, колишніх опонентів Іоанна Павла II, з'явилися нові вороги: різноманітні евангелістські секти, що набували дедалі більшого впливу в Латинській Америці,

внаслідок чого Католицька церква зазнавала великої шкоди; "китайський велетень", де католиків, як і раніше, піддавали переслідуванням із боку влади; теологи, які намагалися відійти від директив Ватикану. Багато ворогів, а отже й багато операцій належало здійснити агентам Священного Альянсу...

"Мені здається, що його [Іоанна Павла II] сильна рука стискає мою. Мені здається, я бачу

його очі, що сміються, і чую, як він говорить мені: "Не бійся", — зізнавався Бенедикт XVI. Можливо, такою філософією і мали керуватися агенти служб розвідки та контррозвідки Ватикану, Священного Альянсу й Sodalitium Pianum у роки Бенедикта XVI. *Alea jacta est!* ("Жереб кинуто!").

(Далі буде)

Список використаної літератури

1. Ачлей А. Битва глобальных проектов. В 3 ч. Часть 1. Евреи, католики, шииты, "васпы" / Александр Ачлей. — Москва : Волант, 2011. — 240 с.
2. Браун Д. Ангелы и демоны / Д. Браун ; перевод с английского Г. Б. Косов. — Москва : АСТ : Люкс, 2005. — 606 с.
3. Гризингер Т. Иезуиты. Полная история их явных и тайных деяний от основания ордена до настоящего времени / Теодор Гризингер. — Минск : УП "Минская фабрика цветной печати", 2004. — С. 58.
4. Фраттини Э. Священный Альянс. Палачи и шпионы Ватикана / Эрик Фраттини. — Москва : Эксмо, 2007. — 576 с.

Mykola Senchenko,

Director of the Book Chamber of Ukraine, Professor

Civilization project "Papal Empire of Rome": popes and cardinals of the Vatican

The article provides a brief description of the popes and cardinals of the Vatican, who at the end of the 20th and the beginning of the 21st centuries, occupied the Holy See and carried out policies aimed at the realization of the "Papal Empire of Rome" civilizational project, which was discussed in the author's previous research. Special attention is paid to the German Cardinal Joseph Alois Ratzinger, the Pope who took the name Benedict XVI.

Keywords: *Vatican; conclave; pontificate elections; Bank of the Vatican; Catholics; uniates; Sistine Chapel; order of Jesuits; civilization projects; world domination; policy; assassination attempt on the Pope*

References

1. Achlej A. (2011). *Bitva globalnyh proektov. V 3 ch. Chast 1. Evrei, katoliki, shiity, "vaspy"*. Moskva: Volant.
2. Braun D. (2005). *Angely i demony*. Moskva: AST: Lyuks.
3. Grizinger T. (2004). *Iezuity. Polnaya istoriya ih yavnyh i tajnyh deyanij ot osnovaniya ordena do nastoyashego vremeni*. Minsk: UP "Minskaya fabrika cvetnoj pečati".
4. Frattini E. (2007). *Svyashennyj Alyans. Palachi i shpiony Vatikana*. Moskva: Eksmo.

Надійшла до редакції 21 вересня 2022 року

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО

УДК 378.015.014.6:[002+02]](477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.10(315).32-43

Наталія Кушнарєнко,

*доктор педагогічних наук, професор кафедри
цифрових комунікацій та інформаційних досліджень ХДАК,
e-mail: natalia_kushnarenko@gmail.com*

Алла Соляник,

*доктор педагогічних наук, професор кафедри
цифрових комунікацій та інформаційних досліджень,
декан факультету соціальних комунікацій
і музейно-туристичної діяльності ХДАК,
e-mail: allasolyanik164@gmail.com*

Студентоцентризований підхід у підготовці фахівців документознавчого профілю

На основі всебічного аналізу сучасної педагогічної думки та власного багаторічного досвіду наукової й викладацької діяльності авторки розглянули особливості застосування студентоцентризованого підходу в підготовці нової генерації фахівців документознавчого профілю. Наголошено на соціальній та академічній значущості переходу до вищої освіти, зосередженій на інтересах студентів. Акцентовано на потребі

рівноправної, партнерської взаємодії основних суб'єктів освітньої діяльності. Обґрунтовано базове значення системних зв'язків "викладач — студент", "студент — викладач" і "студент — студент" як невід'ємного складника забезпечення цілісності освітнього процесу, збалансованості інтересів його учасників, їх відповідальності за якість вищої освіти. Доведено перспективність цифрових та інноваційних освітніх технологій, інтерактивних методів і форм викладання й учіння у процесі підготовки інтелектуальних, інтелектуальних, креативних висококваліфікованих фахівців для інформаційної, бібліотечної та архівної галузі України.

Ключові слова: методологія вищої школи; студентоцентризований підхід; суб'єкт-суб'єктна взаємодія; інноваційна освітня діяльність; партнерство; система "викладач — студент"; система "студент — студент"; спеціальність 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа"; підготовка документознавців; Харківська державна академія культури

Постановка проблеми. Розбудова інформаційного суспільства та суспільства знань, інтелектуалізація майже всіх сфер людської діяльності потребують підготовки документознавців нової генерації, які уособлюватимуть освічену, культурну, креативну, комунікативну, високопрофесійну особистість, котра є первинним і головним системотвірним чинником розвитку цифрової економіки. Нині гостро стоїть питання реформування сучасної системи вищої інформаційної освіти України, підвищення її якості, успішної реалізації стратегічних цілей і завдань, інтеграції в європейський та світовий освітні простори, що детермінує завдання оновлення освітньої методології, перегляду її концептуальних засад. Раціоналістично-технократичні підходи до організації вищої документознавчої освіти нині активно витісняють цінності гуманістичні, що спираються на визнання самоцінності особистості як головного джерела розвитку суспільства, орієнтацію освітніх цілей на саму людину, на її професійне й особистісне зростання, прийняття ідеї навчання впродовж життя тощо. Ухвалення закону України "Про вищу освіту" [11], запровадження інтегрованої спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" в межах галузі знань 02 "Культура і мистецтво" актуалізувало методологічний дискурс щодо розроблення та реалізації якісно нової системи підготовки фахівців документознавчого профілю в Україні.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Визначенню методологічних засад розбудови сучасної моделі вищої документознавчої освіти в Україні присвячено праці багатьох науково-педагогічних працівників: В. Бездрабко, А. Гуменчука, О. Матвієнко та М. Цивіна, Т. Новальської, Л. Прокопенко, А. Соляник та інших [1; 6—8; 10; 13; 16; 17]. Автори визначають принципові засади вдосконалення змісту вищої галузевої освіти, її стандартизації, контенту освітніх програм підготовки бакалаврів, магістрів і докторів філософії зі спеціальності "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа", обговорюють вектори оновлення програмного й методичного супроводу навчальних дисциплін інформаційно-бібліотечного та документознавчого циклів. Певним досягненням розвитку вищої інформаційної

освіти України є розроблення та затвердження трьох державних стандартів зі спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" для бакалаврів [18], магістрів [19] і докторів філософії [20]. В їх основу покладено компетентнісний підхід, визначено систему загальних і професійних компетентностей майбутніх фахівців. Особливості запровадження студентоцентризованого підходу в українську систему вищої освіти розробляли А. Вітченко [3], К. Клименко [4], В. Кремень [5], В. Оніпко [9], Ю. Рашкевич [14], А. Сингаївська [15], Г. Хоружий [21], М. Чумак [22] та інші. Водночас теоретико-організаційні засади реалізації студентоцентризму в підготовці документознавців ще очікують на своїх дослідників.

Мета статті — висвітлення особливостей запровадження студентоцентризованого підходу в підготовці фахівців документознавчого профілю як чинника підвищення якості вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світовій та українській академічних спільнотах дедалі більшої значущості набуває ідея трансформації вищої освіти в напрямі від традиційної педагогоцентризованої парадигми до формування моделі студентоцентризованого навчання, в якій студента розглядають як активного партнера в освітньому процесі, як суб'єкта, котрий наполегливо вибудовує індивідуальну траєкторію освіти. Увага до студентоцентризованого підходу посилюється з запровадженням Болонської системи освіти (Україна — учасниця від 2005 р.). Серед її основних положень слід виокремити такі: "розвиток результативнішого, орієнтованого на студента, навчання", "центроване на студента навчання (student-centred learning)", "заохочення студентоцентризованого навчання в галузі вищої освіти, що характеризується інноваційними методами навчання та передбачає участь здобувачів як активних учасників у своєму навчанні" [3, с. 46].

В українському академічному середовищі є як прибічники, так і супротивники запровадження студентоцентризованого підходу у вищій школі. Перші поділяють ідею самоцінності студента як особистості, піднесення його до статусу "мети та центра", "фокусної точки", "базисного концепту" освітньої діяльності. Вони вважають, що проти-

ставлення викладача та студента є результатом дещо застарілого педагогічного постулату, базованого на конфлікті "інтересів головних учасників освітньої діяльності, ігноруванні сучасних доктрин партнерства, співпраці, взаємодії в системі "викладач — студент" (і навпаки).

Один із теоретиків студентоцентрованого підходу Ю. Рашкевич потрактує його як своєрідну протидію авторитарній педагогоцентрованій моделі освіти, коли зміст та організація освітнього процесу підпорядковуються вподобанням, інтересам і потребам викладача [14, с. 16—19]. В. Виноградова та В. Юрченко серед основних шляхів гуманізації сучасної вищої освіти розглядають "заміну предметноцентристської системи навчання системою антропоцентристською, яка підпорядкована інтересам людини (студентоцентризм)" [2, с. 14].

Опоненти певною мірою упереджено ставляться до студентоцентрованого підходу як до повної "легалізації студентських безмеж", посягання на професію викладача, "приниження його ролі" в освітньому процесі. Зокрема, А. Вітченко наголошує на "неприпустимості упродовження моделі студентоцентрованого навчання, яка є наслідком непродуманої реформаторської переакцентуалізації та надмірної комерціалізації педагогічного процесу, спотворює сутність міжособистісної взаємодії, нівелює баланс інтересів і відповідальності суб'єктів за якість вищої освіти" [3, с. 39—40]. Науковець вважає "неприйнятним зниження статусу викладача" [там само, с. 49]. Можна погодитися з автором щодо важливості суб'єкт-суб'єктного підходу в демократизації вищої школи, підвищення якості освітньо-професійної підготовки майбутніх фахівців із вищою освітою, "практична реалізація якого, — на думку автора, — сприятиме зміцненню академічних традицій, утвердженню рівноправних відносин між основними суб'єктами (викладачами і студентами), побудованих на ідеях взаєморозуміння, взаємоповаги, партнерства" [там само, с. 40]. Підсумовуючи, слід зазначити, що, попри наявні застереження в педагогічній науці та практиці, одним із основних завдань вищої освіти було й залишиться в перспективі професійне становлення й особистісне зростання студента як майбутнього фахівця, який був і є центром освітнього процесу.

Власний багаторічний досвід науково-педагогічної діяльності, верифікація істинності чинних теоретичних положень дають змогу вибудувати цілісне уявлення про сутність студентоцентрованої доктрини вищої освіти через розширення вектора її дії.

На наш погляд, студентоцентрований підхід у вищій школі України, це:

— орієнтація вищої освіти на пріоритетність студента, його інтересів, потреб, цілей, мотивів,

підвищення його активності та відповідальності за власне навчання;

— утвердження рівноправних партнерських відносин у системному утворенні "студент — викладач" (і навпаки) задля гарантування якості учіння, викладання й вищої освіти загалом;

— гармонізація системного континууму "студент — студент" як чинника посилення кастомізації, співпраці та навчання в сучасній вищій школі;

— зміцнення взаємодії студента з усіма причетними до освітнього процесу співробітниками ЗВО задля створення та вдосконалення нового комфортного освітнього середовища всередині закладу вищої освіти;

— сприяння розширенню можливостей сучасного студента щодо налагодження його зв'язків з усіма стейкхолдерами поза межами ЗВО задля формування інтегрованого освітнього простору (регіонального, національного, європейського, світового).

До наведених варто долучити й інші патерни, однак і цих достатньо, щоб перейти від "вузького" до ширшого розуміння студентоцентрованого підходу як методологічного базису сучасної вищої освіти, розглянути його в системі синхронного й діахронного векторів розвитку вищої школи, як основу формування інноваційної, трансформованої в нову модель освітньої системи, що модернізується у процесі соціогенезу.

Студентоцентрований підхід у підготовці фахівців документознавчого профілю зі спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" у Харківській державній академії культури (ХДАК) виявляється в орієнтації освітнього процесу на студента, його інтереси та потреби, що має системний характер, бере початок ще з довишівського етапу (профорієнтаційна робота з потенційними вступниками); посилюється на етапі реалізації змісту освітньо-професійних програм підготовки бакалаврів і магістрів та освітньо-наукових програм підготовки докторів філософії під час навчання; продовжується після отримання випускником диплома про вищу освіту.

Власний плідний досвід системного освітнього супроводу студентів було збагачено світовою практикою вищої освіти, зокрема Сінгапуру, яку вважають однією з найдосконаліших у світі як за змістом підготовки, так і за фінансуванням. Висновки щодо діяльності викладачів у цій країні здійснюють за "Індикатором стратегічного успіху", що передбачає оцінювання трьох основних етапів роботи педагога зі студентами:

— pre-training (до навчання): наскільки викладачі успішно створюють і реалізують профорієнтаційні програми (оцінюють динаміку чисельності вступників до ЗВО);

— in-training (у процесі навчання): враховують відсоток студентів, які успішно закінчують ЗВО;
 — post-training (після навчання): оцінюють ступінь працевлаштування випускників, рівень їхньої зарплатні, кар'єрне зростання, відкриття власної справи тощо.

Оцінювання посттренингу відбувається в три етапи: через 6 місяців (скільки випускників працевлаштувалися за профілем); через 5 років (кар'єрне зростання, підвищення кваліфікації, зростання зарплатні); через 10 років (скільки випускників стали керівниками, підприємцями) [2]. У цьому сенсі студентоцентризований підхід набуває наскрізного характеру, забезпечує зворотний зв'язок, дає змогу порівняти очікування студентів (і викладачів) "на вході" з результатами навчання "на виході", продовжити ділове й міжособистісне спілкування головних учасників освітнього процесу "впродовж життя". До цієї процедури активно залучають не лише викладачів-наставників, а й випускників факультету.

Студентоцентризований підхід у вищій освіті України сприяє реалізації студентами права на свободу вибору ЗВО, спеціальності, освітньо-професійної програми ще на момент вступу до вишу, а згодом допомагає реалізувати можливість академічної свободи, самостійно ухвалювати рішення щодо вибору навчальних дисциплін, форм, технологій, методів навчання і навіть викладачів (за потреби).

Харківська державна академія культури пропонує широкий спектр спеціальностей, освітньо-професійних та освітньо-наукових програм на вибір абітурієнтів. Зокрема, у 2022 р. за інтегрованою спеціальністю 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" (галузь знань 02 "Культура і мистецтво) майбутнім здобувачам вищої освіти на вибір було запропоновано дві освітні програми: "Інформаційна та документальна діяльність" та "Управління цифровою інформацією". Освітнянські пріоритети вступників розподілилися так: 51% заявників віддали перевагу першій освітній програмі, 48% — другій. У такий спосіб першокурсники-менторознавці реалізують право на навчання, право самостійного вибору ЗВО, спеціальності, спеціалізації, професійного самовизначення, а отже, й право на власну відповідальність. Завдання викладача — підтримувати вибір особистої освітньої траєкторії студентів, розвивати бажання навчатися за обраною спеціальністю, постійно підвищувати мотивацію до професійного й особистісного зростання, відповідати очікуванням майбутніх фахівців.

На момент вступу до ЗВО зорієнтуватись у спеціальності й освітніх програмах допомагають безпосередньо зустрічі викладачів і студентів із

випускниками середніх шкіл, коледжів культури та мистецтв, дні відкритих дверей, соціальні мережі, сайти ХДАК, факультету соціальних комунікацій і музейно-туристичної діяльності, випускових кафедр (кафедри цифрових комунікацій та інформаційних досліджень і кафедри інформаційних технологій). Найпопулярнішим джерелом інформації для вступників (68%) є академічний сайт, де розміщено інформацію про ЗВО, факультети, кафедри, їхні підрозділи, номенклатуру спеціальностей, зміст освітньо-професійних та освітньо-наукових програм, навчальні плани, дисципліни, викладачів тощо. Привабливим і корисними для вступників виявилися розміщені на сторінках випускових кафедр та в соціальних мережах рекламні матеріали, присвячені освітнім програмам спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа", яку вони обрали.

Яскравим проявом та одночасно результатом студентоцентризованого підходу в підготовці документознавців у ХДАК є активне залучення їх до створення й актуалізації вебсайтів, інших рекламних матеріалів, активної діяльності в соцмережах, а згодом до розроблення й експертизи освітньо-професійних програм підготовки бакалаврів і магістрів. У такий спосіб старшокурсники-менторознавці мають змогу застосувати набуті знання на практиці, отримати для себе додаткові бонуси.

Проявом студентоцентризованого підходу у ХДАК є корпоративні академічні зустрічі першокурсників із викладачами й студентами старших курсів на днях знань, факультетських, кафедральних, групових зібраннях, де відбуваються перші знайомства "віч-на-віч".

Кілька років поспіль спільними зусиллями деканату, випускової кафедри й старшокурсників проводиться щорічне розвідувальне онлайн-опитування першокурсників щодо мотивації отримання вищої освіти, вибору ХДАК, спеціальності, характеру інтересів і захоплень, діяльності до вступу у ЗВО, рівня загальноосвітньої та початкової професійної підготовки тощо. Це потрібно для того, щоб скласти найповніший соціальний портрет сучасного студента-початківця в його нерозривному зв'язку з освітою в усіх її проявах. Опитування передбачає кілька варіантів відповідей, уможливорює порівняльний аналіз даних попередніх років, орієнтує на свідому вмотивованість і динаміку трансформацій мотивів здобувачів вищої освіти впродовж навчання у ЗВО.

Здійснене на початку 2021/2022 н. р. онлайн-опитування свідчить, що 72,1% першокурсників-менторознавців обирають вищу школу, щоб здобути якісну освіту; 68,3% — отримати гідну роботу в майбутньому; 46,3% — мати стабільний зарібок у перспективі; 43,1% — для інте-

лектуального розвитку та підвищення рівня освіченості; 35,3% — бажання реалізувати свої здібності; 32,4% — прагнення професійного успіху в обраній спеціальності; 21,3% — можливість опанувати додаткову спеціальність; 16,1% — стати незалежними від батьків; 8,2% — можливість продовжити родинну трудову династію. Серед мотивів отримання вищої освіти респонденти виокремили такі: 25,8% — цікаве студентське життя; 12,1% — бажання стати адміністратором баз даних або блогером; 53,7% — відкрити свою справу; 8,4% — поки не визначилися.

Серед мотивів обрання ХДАК і спеціальності відповіді першокурсників розподілилися так: висока якість навчання — 80,1%; висока репутація ЗВО — 78,5%; престижність обраної спеціальності, освітньої (наукової) програми — 76,3%; високі шанси на гідне працевлаштування — 58,2%; можливість навчатися разом із друзями — 6,1%. Крім того, 10,9% опитаних обрали ХДАК через його зручне розташування в історико-культурному центрі м. Харкова; 6,8% — за наявність бюджетних місць; 5,4% — за наявність гуртожитків і можливість проживання в них усіх охочих студентів.

Отже, проведене соціологічне дослідження виявило, що першокурсники — майбутні фахівці документознавчого профілю мають полімотивацію, однак переважають ціннісні мотиви (87%). Відсоток студентів-початківців із "викривленою" мотивацією доволі незначний (13%). Безперечно, це позитивна тенденція, однак проблеми все-таки є.

Сучасне покоління студентів приходить до ХДАК зі своїми особливостями й запитамі. Вони відрізняються також і рівнем умотивованості щодо набуття фаху зі спеціальності "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа", засвоєння відповідної освітньої програми. Одні налаштовані на освіту як на професію, для них інтерес до майбутньої професійної діяльності, бажання успішно реалізувати себе в ній — найважливіший. Ця категорія студентів-документознавців майже відразу зорієнтована на специфіку інформаційно-документальних процесів і систем, на робоче місце в генеративних, транзитних чи термінальних документно-інформаційних системах цифрового суспільства. Решта чинників для них менш значущі.

Друга категорія студентів прагматичніша, зорієнтована на бізнесові управлінські структури, комп'ютерні центри, провайдерські фірми, вони мріють створити власні блогерські контори, віртуальні інформаційно-аналітичні та консалтингові агенції, не надто переймаються вивченням специфіки професійної діяльності державних інформаційних центрів системи НТЕІ, архівів, бібліотек, видавництва тощо. Для цієї категорії спеціальність є своєрідним інструментом, стартовим

майданчиком для започаткування власного інформаційного бізнесу. Слід зазначити, що висококваліфіковані фахівці, здатні на високому кваліфікаційному рівні здійснювати пошук, відбір, аналіз, оцінювання, систематизацію, моніторинг, організацію, зберігання, поширення та надання в широкий доступ інформації та знань у будь-яких форматах, мають підвищений попит на сучасному ринку праці. До своєї професії ця група ставиться зацікавлено, але вибірково.

До третьої категорії студентів можна віднести тих, хто "не визначилися". Для них освіта й професія не становлять інтересу, характерного для перших двох категорій. На передній план виходять особисті, родинні, побутові, житлові та інші проблеми. Щоб студенти-документознавці змогли набути необхідних загальних і професійних компетентностей, інтелектуальних, комунікативних і соціальних навичок, запитаних на інформаційному ринку, викладачі мають усвідомити їхні характерні особливості й переглянути зміст, методи, технології, формати навчання, змінити атмосферу освітнього середовища, щоб якнайбільше уваги приділяти студентам, сприяти їхньому особистісному й професійному розвитку.

Нове покоління студентів-документознавців суттєво відрізняється від попередників, має власні пріоритети, починає диктувати свої умови на ринку освітніх послуг. Їхні фахові інтереси зміщені у бік диджиталізації та гейміфікації, креативного й логіко-аналітичного викладу матеріалу; ємноструктурованої цифрової навчальної інформації; якісного практичного складника підготовки відповідно до професійного спрямування; застосування інтерактивних та інноваційних засобів, методик, технік і форм викладання й учіння; формування власної освітньо-наукової траєкторії; здатності до навчання впродовж життя в реальному й віртуальному форматах; відкритості до співпраці, діалогічної комунікації, партнерства; підвищення мотивації, самостійності дій, саморозвитку, самоконтролю та відповідальності за професійне й особистісне зростання тощо. Підходи до викладання таким студентам слід переглянути, змінити й модернізувати згідно зі студентоцентрованою моделлю освітньої діяльності.

Загальноосвітньою тенденцією розвитку сучасної вищої школи є міждисциплінарне розвивальне навчання, що в контексті студентоцентрованого підходу збігається з прагненням модерних студентів до свободи у потенціальному просторі діяльності, розширення професійних обріїв, мобільності, можливості ефективної реалізації знань і здібностей не лише в базовій, а й у суміжних і споріднених сферах фахової діяльності тощо.

Об'єктивне підґрунтя для переходу від монодисциплінарної до міждисциплінарної (ступінь бакалавра, магістра) і трансдисциплінарної (ступінь магістра, доктора філософії) моделі підготовки документознавців у ХДАК закладає інтегрована спеціальність 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа". Основу становить також комплекс дисциплін документно-інформаційного циклу, які за природою є синтезованими, складають інваріантну й варіативну компоненти двох пропонуваніх освітніх програм "Інформаційна та документна діяльність" та "Управління цифровою інформацією". Можна додати до цього курси за вибором, факультативні предмети, що становлять майже половину навчальних дисциплін; курсові, дипломні, магістерські, дисертаційні праці, базовані на інтеграції знань споріднених наук. Це розширює вектор професійних можливостей випускників, дає змогу гнучкіше й адекватніше реагувати на кон'юнктуру ринку праці, диверсифікує фахові уміння й навички, сприяє успішній кар'єрі.

Випускники спеціальності можуть працювати в усіх інститутах документної комунікації суспільства: генеративних (вищі органи влади, держадміністрації, міністерства, відомства, корпорації; наукові й освітні заклади; редакції ЗМІ, телерадіокомпанії, студії звукозапису, фото- та кіностудії, відеопідприємства; Книжкова палата, видавництва й друкарні; виробництво цифрових (онлайн та офлайн) продуктів тощо); транзитних (установи та організації середньої ланки управління, об'єднання, органи місцевого самоврядування; передплатні та посередницькі агенції; центри електронного доставляння документів; документоторговельні й документорозповсюджувальні установи; канцелярії, кур'єрські служби; поштові відділення; провайдери комп'ютерних мереж тощо); термінальних (установи, організації та підприємства нижньої ланки управління та їхні підрозділи, товариства; органи науково-технічної інформації, інформаційні фірми, бібліотеки різних типів і видів; архіви, музеї, аудіо- та відеотеки; власники комп'ютерних серверів тощо). Урешті-решт, до виробництва й споживання документної інформації залучено майже всі соціальні інститути сучасного суспільства. Тому документні й інформаційні процеси мають забезпечувати не аматори, а фахівці вищої кваліфікації — професійні документознавці. У цьому полягає унікальність спеціальності "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа", базована на моделях міждисциплінарного й трансдисциплінарного навчання.

Відповідно до постулатів студентоцентрованого підходу у сучасній вищій школі України

на першій план виходить завдання впровадження в освітній процес інноваційних методів і форм навчання, яким надають перевагу нинішні здобувачі вищої освіти, зокрема й майбутні документознавці. Вони найчутливіші до нововведень, тому обирають інтерактивні, діалогічні методики навчання, проактивну самостійну роботу, новітні формати поточного та підсумкового контролю знань.

Багаторічний власний досвід викладання дисциплін документно-інформаційного й комунікаційного циклів дає змогу віднайти та запровадити в освітній процес ЗВО систему інноваційних методик і технік. У теоретичній підготовці майбутніх документознавців найефективнішими є: проблемна, мультимедійна, вебінарна лекція, лекція-дискусія, лекція-коучинг (тренінг), а також інтерактивні, діалогічні семінари. У практичній підготовці фахівців документознавчого профілю найдієвішими є такі заняття інноваційного типу: коучинги (тренінги), ділові та рольові ігри, мозковий штурм, аналіз фахових проблемних ситуацій (кейс-метод), майстер-клас, логіко-аналітичне дослідження, круглі столи, портфоліо, проектна робота, презентації, робота в малих групах тощо. Випереджальна самостійна робота студентів здійснюється в адекватних інноваційних форматах завдань теоретичного або прикладного характеру. Серед інноваційних форм контролю знань: мозковий штурм, дебати, інтелектуальні ділові та рольові ігри, вебпрезентації, кросворди, філворди, робота в малих групах, онлайн-опитування, вебтестування тощо. До обрання найдоцільнішого формату проведення заняття та виконання завдань долучаються студенти. Вони можуть запропонувати власну методику, апробувати її в колі одногрупників чи молодших колег.

Системне застосування інноваційних освітніх технік, методик і форматів навчання підвищує результативність освітнього процесу студентів, оскільки в цьому разі залучено всі головні канали сприйняття, відтворення та створення освітньо-професійної інформації. У цьому сенсі підтверджується широковідомий конус навчання Е. Дейла, згідно з яким люди запам'ятовують 10% прочитаного, 20% почутого, 30% побаченого, 50% почутого та побаченого, 70% сказаного чи написаного, 90% прожитого чи зробленого. Отже, найкраще матеріал засвоюють через його практичне осмислення, застосування й дію — активні й результативні навчальні дії, дії контролю, дії оцінювання, що потім трансформуються в професійну діяльність випускників.

Слід зазначити, що найпривабливішими в освітньому контенті сучасних студентів доку-

ментознавчого спрямування є диджиталізація (застосування цифрових технологій), гейміфікація (використання ігрових елементів) і медіафікація (послугування короткими, місткими повідомленнями). Це сприяє досягненню консенсусу між особистісними вподобаннями студентів і нормативними вимогами до професіоналів документно-інформаційної сфери суспільства, а отже, є одним із проявів реалізації студентоцентрованого підходу у вищій школі.

Нинішні студенти народилися в період активного розвитку цифрових технологій і соціальних мереж. Вони надають перевагу цифровізації освітнього процесу, інтеграції освітніх програм, навчальних дисциплін у віртуальне, а спілкування — у мережеве середовище, є симпатиками дистанційної форми навчання. Якщо педагог здійснює фахове читання лекцій, проведення семінарських і практичних занять не лише в аудиторії, а й в інтернеті через гаджети студентів, він має більше шансів привернути увагу вихованців, вмотивувати, зацікавити дисципліною, залучили їх до активного самостійного й результативного навчання. Звісно, одночасно підвищується й авторитет викладача-предметника, адаптованого до реалій інформаційного суспільства та суспільства знань.

Новітні ІКТ посідають базове місце в системі професійної підготовки нового покоління фахівців зі спеціальності "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа", є наріжним каменем всієї освітньо-професійної діяльності, основним засобом створення цифрового (онлайн та офлайн) освітнього середовища, в якому мають упевнено почуватися основні учасники навчального процесу: і студенти, і викладачі, й інші особи, дотичні до освітніх послуг. Фахове опанування ІКТ належить до однієї з основних загальних і професійних компетенцій майбутніх документознавців. Вони мають уміти використовувати сучасні прикладні комп'ютерні технології, програмне забезпечення, цифрові мережеві та мобільні технології для розв'язання професійних завдань. Студенти навчаються не лише майстерно послуговуватися наявними цифровими технологіями та ресурсами профільного спрямування, а й фахово здійснювати пошук, фільтрацію, аналітико-синтетичне опрацювання, відбір релевантної інформації, її широке використання, надійне довготривале зберігання та захист, завдяки чому вона стає соціально значущою, технологічно придатною, тобто такою, що має цінність для практичного застосування. Головне — майбутні фахівці навчаються професійно створювати інформаційні ресурси, продукти й послуги

власної генерації (різноманітні бібліографічні та повнотекстові бази даних, цифрові репозиторії, вебсайти та портали, мультимедійні презентації), адмініструвати системи електронного документообігу тощо, репрезентувати їх не лише в академічному, а й у професійному середовищі, додавати в сучасний інформаційний простір ексклюзивну інформаційну продукцію. Цьому сприяє широкий спектр дисциплін, зокрема загальнопрофесійні: "Документознавство", "Аналітико-синтетична обробка документів", "Інформаційний менеджмент", спеціальні: "Основи проектування інформаційних систем", "Електронний документообіг", "Електронна комерція", "Інформаційне право", "Системи ведення баз даних", "Інтелектуальні системи", "Веб-дизайн", "Технологія програмування інтерфейсів", "Пошукова оптимізація веб-сайтів", "ІС технології управління організацією", "Електронне урядування" та інші, а також вибіркові, найпопулярнішими з яких є: "Мультимедійна анімація", "Керівництво ІТ-проектами", "Інтернет-маркетинг", "Цифрове кураторство". Органічне поєднання в навчанні фахівців документознавчого профілю їхніх інформаційних уподобань та притаманній сучасній молоді дієвої активності сприяє розвитку особистісно-професійних якостей, гарантує високу результативність майбутньої трудової діяльності.

Новочасні студенти здебільшого прагматичні, тому в студентоцентрованому підході в підготовці документознавців значну увагу приділяють практичному складникові освітнього процесу. Вже первісно, обираючи спеціальність (освітню програму), студент зважає не лише на її соціальну значущість, престижність і перспективність, а й на те, в якому сенсі (освітньому, інтелектуальному, професійному, технологічному, фінансовому тощо) вона може бути корисною особисто для нього. Сучасні студенти замислюються над тим, для чого опановують певний курс, як набуті знання можна застосувати в реальному житті, які бонуси для себе вони зможуть отримати. Реальні, а не надумані завдання є значним стимулом для розвитку креативності, активності й самостійного мислення студентів. Виконання таких завдань забезпечують прагматичні пріоритети майбутніх документознавців, які намагаються якнайшвидше реалізувати на практиці опановані знання, уміння й компетентності, налагодити миттєвий зворотний зв'язок із викладачем, здобути очікувану оцінку, порівняти власний результат із досягненнями одногрупників, сформувати навички командної роботи. Йдеться про ефективність

реалізації ідеї практико-орієнтованої методики учіння майбутніх фахівців документознавчого профілю у ХДАК.

З одного боку, нинішнім студентам-документознавцям почасти притаманне не логічне, а "кліпове" мислення, занижена здатність до глибокого аналізу, тяжіння до коротких повідомлень, зменшена концентрація уваги на тривалий час, брак емпатії. З іншого боку, нинішній молоді властиві швидкість реакції, відсутність інформаційного перенавантаження, мобільність, стрімке перемикавання з однієї проблеми на іншу, одночасність виконання кількох завдань тощо. Тому громіздкі конспекти й підручники нині відходять на задній план. Викладач перестає бути єдиним джерелом знань, його суттєво доповнюють ресурси інтернету. Сучасні студенти прагнуть структурованої, лаконічної, яскравої, релевантної інформації, поданої в цифровому та візуалізованому форматі. Упродовж навчання слухачі набувають якостей критичного, креативного, логіко-аналітичного мислення, вміння осмислити надмірний обсяг даних, обрати в цьому загалі перевірену й релевантну інформацію, набути навичок скорочитання тощо.

Документно-інформаційна сфера професійної діяльності має певні особливості. Вона уніфікована, стандартизована, клієнтоорієнтована, комунікативно насичена, потребує знання й дотримання чинного законодавства України та світу, стандартів (державних, міждержавних, міжнародних, галузевих), класифікаторів, регламентів, переліків типових документів, їхніх усталених форм і реквізитів, реєстрів систем документації (базових та інфраструктурних) тощо. Відомо, що лише в управлінській сфері нині діє понад 40 функціональних систем документації (організаційно-розпорядча, первинно-облікова, звітно-статистична, планова, бухгалтерсько-облікова, кадрова), які, зі свого боку, складаються не лише з основних, а й із додаткових видів і різновидів документів. Відповідно до першого закону документології, видів документів є стільки, скільки наявно видів діяльності та скільки їх може з'явитися в перспективі. Крім того, хоча базові й інфраструктурні системи документації впродовж багатьох десятиліть у своїй основі залишаються незмінними, нині до них постійно вносяться зміни та доповнення. Додамо, що більшість ІКТ застарівають через 3—5 років, тому безглуздо навчати студентів лише технічним і технологічним умінням та навичкам майбутньої професії, адже значна їх частина може змінитися ще до закінчення студентами ЗВО. Головне — навчити їх думати, розвиватися, самовдосконалюватися,

стратегічно мислити, органічно сполучати рутинні технології з інтелектуальною працею, отримувати задоволення від успіхів в освітньо-професійній діяльності, за змогою знайти роботу в процесі навчання, завчасно налаштуватися на її специфіку, поглибити професійні компетенції за допомогою вибіркового навчальних дисциплін, додаткового навчання, підвищення кваліфікації тощо. Згідно зі специфікою в підготовці фахівців документознавчого профілю значну увагу приділяють розвитку таких якостей, як відповідальність, сумлінність, ретельність, уважність, чемність, комунікабельність тощо.

У сучасній молоді вродженою є потреба в неформальному міжособистісному спілкуванні — обміні емоціями, повідомленнями, подіями, досвідом, знаннями, результатами діяльності як у традиційному, так і в мережевому форматах. Ці особистісні устремління мають бути імplementовані в освітньо-професійну сферу підготовки нового покоління фахівців документознавчого профілю, набуття ними системи ділових, професійних компетентностей — сукупності знань, умінь і навичок, потрібних для здійснення ефективного спілкування, досягнення взаєморозуміння між усіма суб'єктами комунікації. Слід зазначити, що спеціальність "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" є людиноорієнтованою (клієнтоорієнтованою), тому до базових професійних компетентностей документознавців належить не лише вільне використання цифрових технологій — digital skills, а й технологій діалогічної, ділової комунікації — communication skills. На цьому наполягають і більшість роботодавців. На користь об'єктивної потреби набуття студентами комунікативних компетентностей свідчить і те, що після закінчення ЗВО вони працюватимуть професійними посередниками в системі соціальних комунікацій. Крім того, багаторічний досвід викладацької діяльності виявив проблему трансляції культури комунікації з системи освіти в систему праці, коли форми взаємодії "викладач — студент" стають матрицею майбутніх взаємовідносин "працівник — роботодавець". З огляду на це підготовка сучасного фахівця документознавчого профілю, котрий відповідає запитам динамічно змінюваного ринку праці, потребує перебудови не лише методики навчання, моделі організації освітнього процесу, а й уваги до такого ресурсу, як поведінкові особливості педагогічного спілкування, культура комунікації викладача та студента. Йдеться про потребу ухвалення іншої освітньої парадигми, пов'язаної з побудовою моделі рівноправної партнерської взаємодії всіх учасників (стейкхолдерів) навчаль-

ного процесу, в якому відточуються комунікативні компетенції майбутнього випускника. У цьому разі студентоцентрований підхід дає змогу поєднати вроджені й набуті комунікативні здатності, збалансувати особисті та професійні інтереси студентів — майбутніх фахівців документознавчого профілю України.

Важливим вектором запровадження студентоцентрованого підходу є утвердження рівноправних партнерських відносин у системному тандемі "студент — викладач" (і навпаки) задля гарантування якості навчання, викладання, вищої освіти загалом. Слід зазначити, що проблема взаємин викладача і студентів належить до категорії "вічних" на кшталт хто важливіший: клієнт чи співробітник; покупець чи продавець, читач чи бібліотекар; курка чи яйце, і є почасти надуманою. Їй присвячено сотні статей, значно більше, ніж іншим освітнім суб'єкт-суб'єктивним зв'язкам: "студент — студент", "студент — освітнє середовище", "випускник — роботодавець", "викладач — викладач" тощо. Це й зрозуміло, оскільки викладач і студент є головними суб'єктами виховного та наукового освітнього процесу й від їхньої ефективної комунікації насамперед залежить цілісність та якість освіти. Крім того, культура комунікації "студент — викладач" задає модель поведінки, яку випускник відтворює у відносинах "працівник — роботодавець", і в ній, як у дзеркалі, відбиваються недоліки або переваги "студентоцентрованої" чи "педагогоцентрованої" організації освітнього процесу. Йдеться про потребу досягнення розумного балансу між означеними методологічними підходами в сучасній вищій школі, що вимагає переходу від традиційної парадигми "конфлікту інтересів викладачів і студентів" до інноваційного її тлумачення як "узгодження інтересів і відповідальності" задля досягнення обопільно значущих освітніх результатів.

Серед класичних постулатів вищої школи є твердження: "Ніхто й ніщо не замінить викладача" [6, с. 83]. Погоджуючись загалом із цією тезою, все ж зазначимо, що в сучасному світовому досвіді поширена практика освітньої діяльності за часткової участі педагогів чи взагалі без них. Наприклад, 2013 р. у Парижі, а 2016 р. у Каліфорнії було відкрито університети "42" без викладачів (<https://www.42.us.org42>), які спеціалізуються на вивченні ІТ-технологій. Традиційних лекцій і семінарів у таких ЗВО немає, натомість використовується спеціальна освітня комп'ютерна програма. Студенти навчають один одного, діляться власним досвідом, стають тренерами для молодших колег, перевіряють та

оцінюють рівень виконання ними завдань, самостійно співпрацюють із майбутніми роботодавцями, будують кар'єру тощо. Університети такого типу мають підвищений попит, контингент студентів сягає понад 1 тис. осіб. Випускники працюють у престижних комп'ютерних компаніях, успішно реалізують власні проекти тощо [9].

Чимало сучасних студентів-документознавців, окрім занять, активно відвідують ІТ-курси, блогерські спільноти, беруть участь в інформаційних флешмобах, створюють і ведуть персональні сайти, однак перевагу віддають навчання у ЗВО, який надає базові фундаментальні знання з професії. З одного боку, студенти зазвичай довіряють старшим наставникам, колегам, викладачам, які є досвідченішими у професійному й соціальному сенсі. З найавторитетнішими з них цей зв'язок продовжується й після закінчення навчання. З іншого боку, і викладачі прагнуть талановитих учнів, пишаються їхніми професійними здобутками, тобто тяжіння є обопільним.

Задля з'ясування студентських пріоритетів за рівнем значущості в педагогічній діяльності основних учасників освітнього процесу у вересні 2022 р. на факультеті соціальних комунікацій і музейно-туристичної діяльності ХДАК було проведено онлайн-опитування студентів усіх курсів. У його основу покладено перелік основних учасників освітнього процесу у ЗВО, поданий у Законі України "Про вищу освіту", згідно з яким такими є: наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники; здобувачі вищої освіти й інші особи, які навчаються у виші; фахівці-практики, яких залучають до освітнього процесу та освітньо-професійних програм, інші працівники закладу освіти; роботодавці [11; 12]. Пріоритети студентів розподілилися так: викладачі — 83%, інші працівники ЗВО — 45%, роботодавці — 34%, одногрупники — 8%, не змогли визначитися — 5%. Більшість респондентів (82%) розуміють важливість і дієвість партнерської взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Водночас майже всі студенти віддають перевагу викладачам як найавторитетнішим наставникам, модераторам педагогічного процесу, старшим колегам.

З погляду студентоцентрованого підходу у вищій освіті особливого значення набувають взаємні оцінні ставлення між основними учасниками навчального процесу, що відбуваються як повсякчасно (оцінювання на іспиті, заліку), так і в результаті спеціальних досліджень: "Викладач очима студентів", "Студент очима викладача", "Випускник очима роботодавця" тощо.

У ХДАК статусу постійних набули онлайн-опитування "Викладач очима студентів", котре

проводять наприкінці кожного семестру, а також конкурс на улюбленого викладача, який відбувається щорічно. Означені заходи дають можливість студентам-менторам вижити власні оцінні судження про педагогів. Звісно, що вони не завжди збігаються за висновками авторитетного щорічного обласного конкурсу "Вища школа Харківщини — кращі імена", переможцями якого стали десятки викладачів ХДАК. Однак порівняння цих результатів дає підстави для висновків на користь студентської спільноти, корегування нових ролей викладачів.

Останнє дослідження "Викладач очима студентів", проведене наприкінці 2021/2022 н. р., засвідчило, що, порівняно з попередніми роками, спостерігаємо динаміку переважання таких якісних показників викладачів, як високий професіоналізм, широта предметного й наукового кругозору, комунікативність, здатність налагоджувати діалог зі студентами, співпрацювати з ними не як з підлеглими, а як з рівноправними партнерами, кожний з яких, маючи базові "зони відповідальності" (студент — це учіння, викладач — це викладання) досягають консенсусу, взаємодії, взаємоповаги на рівні досягнення стратегічної мети — забезпечення якості освіти. Водночас із року в рік із боку студентів підвищується значущість такого показника, як обізнаність педагога з ІКТ, уміння вправно застосовувати новітні технології в цифровому (онлайн та офлайн) освітньому процесі. Водночас студенти менш лояльні до відкритого обговорення власних здобутків, радше прагнуть до оцінювання надбань одногрупників.

Студентоцентризований підхід в українській і світовій вищих школах передбачає часткове делегування педагогами викладацьких функцій студентам-старшокурсникам. Задля набуття таких компетентностей студентами-ментором їм читають дві навчальні дисципліни: "Методика викладання спецдисциплін" (для магістрів), в межах якої розглядають як традиційні, так і активні методи й техніки навчання, особ-

ливості їх застосування у викладанні профільних дисциплін документно-інформаційного циклу; для аспірантів за спеціальністю 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" передбачено курс "Інноваційні методи викладання у вищій школі", в якому наголос робиться на створенні та впровадженні інноваційного інструментарію, новітніх форматів, методів, методик, технік викладання й учіння в реальному чи віртуальному фаховому освітньо-науковому просторі. Магістри й аспіранти проводять відкриті заняття під час проходження педагогічної практики, консультування, модерацію навчання на молодших курсах, здобувають оцінки викладачів і юних колег, збагачуючи власний викладацький досвід новими знаннями, оприлюднюючи їх не лише в студентському, а й у професійному середовищі.

Висновки. Запорукою успішної реалізації постулатів студентоцентризованого підходу в підготовці документознавців усіх освітніх рівнів є його наскрізний характер щодо етапів освітнього процесу та орієнтація на кінцевий результат навчання — модель фахівця, здатного виконувати свої функції в цифровому комунікаційному просторі, працювати в команді, підтримувати гармонійну та ефективну комунікацію в системі "здобувач — викладач", "випускник — роботодавець", "комунікант — реципієнт", націленого на постійне фахове вдосконалення та навчання протягом життя. Освітньо-виховний процес у ЗВО слід організувати так, щоб стимулювати майбутніх фахівців документознавчого профілю до особистісного зростання та професійного становлення, створювати умови для формування системи загальних і професійних компетентностей здобувачів освіти, їх готовності й здатності до успішного розв'язання нетипових завдань та якісного виконання професійних обов'язків, активізації пізнавальної діяльності, гнучкості, експериментування, самоосвіти, самоорганізації, самоконтролю, підвищення відповідальності за якість власного учіння, усвідомлення потреби працювати на перспективу.

Список використаних літератури та джерел

1. Бездрабко В. В. Актуальні проблеми документознавства в Україні / В. В. Бездрабко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2020. — № 1. — С. 26—41.
2. Виноградова В. С. Психологія вищої освіти: теоретичні та практичні аспекти : навч. посіб. / В. С. Виноградова, В. І. Юрченко. — Київ : Каравела, 2019. — 308 с.
3. Вітченко А. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія чи студентоцентризм? (До проблеми кореляції методологічних принципів та підходів у сучасній вищій освіті) / А. Вітченко // Вища школа. — 2021. — № 5. — С. 39—50.
4. Клименко К. Студентоцентризм як принцип академічної культури сучасного університету / К. Клименко // Дидаскал. — 2017. — № 17. — С. 60—63.
5. Кремень В. Г. Філософія освіти ХХІ століття / В. Г. Кремень // Освіта України. — 2002. — 28 грудня.
6. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський — Київ : Знання, 2005. — 486 с.

7. *Матвієнко О. В.* Сучасні концепції документно-інформаційної науки: підготовка фахівців зі спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа": навч.-метод. посіб. / О. В. Матвієнко, М. Н. Цивін, А. В. Гуменчук. — Київ: Ліра-К, 2021. — 140 с.
8. *Новальська Т. В.* Наступність здобуття вищої бібліотечно-інформаційної та архівної освіти в умовах реформування / Т. В. Новальська // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2017. — № 1. — С. 4—10.
9. *Онiпко В.* Розвиток партнерських взаємин між викладачами і студентами на кафедрі ВНЗ III—IV рівня акредитації / В. Онiпко // Витоки педагогічної майстерності. — 2014. — Вип. 14. — С. 193—201.
10. *Подольська Є.* Сучасний педагог: на перетині очікувань студентів і прагнень викладачів / Є. Подольська, Т. Подольська // Вища освіта України. — 2016. — № 3. — С. 64—69.
11. *Про вищу освіту: закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556* // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 37/38. — Ст. 2004.
12. *Про освіту: закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145* // Відомості Верховної Ради України. — 2017. — № 38/39. — Ст. 380.
13. *Прокопенко Л.* Особливості викладання дисципліни "Теорія документно-інформаційних потоків" для підготовки магістрів / Лілія Прокопенко // Вісник Книжкової палати. — 2017. — № 6. — С. 24—28.
14. *Рашкевич Ю. М.* Болонський процес та нові парадигми вищої освіти: монографія / Ю. М. Рашкевич. — Львів: Львівська політехніка, 2014. — 168 с.
15. *Сингаївська А.* Феномен учіння: суб'єктна орієнтованість у студентоцентрованому середовищі вищої школи / А. Сингаївська // Вища школа. — 2015. — № 2—3. — С. 63—71.
16. *Соляник А. А.* Інноваційні критерії результативності ступеневої підготовки фахівців зі спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" / А. А. Соляник // Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук. — 2018. — № 1. — Режим доступу: www.librinfosciences.knukim.edu.ua/article/view/146291/145000. — Назва з екрана.
17. *Соляник А.* Сучасні тренди модернізації вищої бібліотечно-інформаційної освіти України / Алла Соляник // Вісник Книжкової палати. — 2017. — № 1. — С. 22—26.
18. *Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 02 Культура і мистецтво, спеціальність 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа": затверджено і введено в дію Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.12.2018 № 1378.* — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/029-Inform.bibliot.ta.arkh.spr-bakalavr.28.07.pdf>. — Назва з екрана.
19. *Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень, галузь знань 02 Культура і мистецтво, спеціальність 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа": затверджено і введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 24.05. 2019 № 728.* — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/28/029-informatsiy-na-bibliotekna-ta-arkhivna-sprava-magistr.pdf>. — Назва з екрана.
20. *Стандарт вищої освіти: третій (освітньо-науковий) рівень, ступінь доктор філософії, галузь знань 02 Культура і мистецтво, спеціальність 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа (далі — Стандарт). Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 24.12.2021 № 1435.* — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/12/24/029-Inform.bibl.arkhiv.sprava-dokt.filos.pdf>. — Назва з екрана.
21. *Хоружий Г.* Студентоцентризм як принцип академічної культури / Г. Хоружий // Вища школа. — 2012. — № 4. — С. 7—24.
22. *Чумак М.* Методологічні виміри студентоцентрованого навчання / М. Чумак // Особистість студента та соціокультурне середовище університету в суспільному контексті: зб. наук. пр. IV Всеукр. наук.-практ. конф. 18 травня 2020 р. м. Київ. — Київ, 2020. — 132 с.

Natalia Kushnarenko,

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Kharkiv State Academy of Culture*

Alla Solianyk,

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Kharkiv State Academy of Culture*

A student-centered approach in the training of the document science specialists

On the basis of a comprehensive analysis of modern pedagogical ideas and the own years-long experience in scientific and teaching activities, the peculiarities of the application of a student-centered approach in the preparation of a new generation of document science specialists are considered. The social and academic significance of the transition to higher education focused on the interests of students is emphasized. Emphasis is placed on the need for equal, partnership interaction of all the main subjects of educational activity. The basic importance of the system

relations "teacher — student", "student — teacher" and "student — student" as an integral component of ensuring the integrity of the educational process, balance of the interests of its participants, and their responsibility for the quality of higher education is substantiated. The perspective of digital and innovative educational technologies, interactive methods and forms of teaching and learning in the training of intelligent, intellectual, creative highly qualified specialists for the information, library and archival industry of Ukraine has been proven.

Keywords: higher school methodology; student-centered approach; subject-subject interaction, innovative educational activity; partnership; "teacher — student" system; "student — student" system; specialty 029 "Information, library and archival affairs"; training of document science specialists; Kharkiv State Academy of Culture

References

1. Bezdrabko V. V. (2020). Aktualni problemy dokumentoznavstva v Ukraini. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, pp. 26—41.
2. Vynogradova V. Ye. & Yurchenko V. I. (2019). *Psykhologhiia vyshchoi osvity: teoretychni ta praktychni aspekty : navch. posib.* Kyiv: Karavela.
3. Vitchenko A. (2021). Subiekt-subiektna vzaiemodiiia chy studentotsentryzm? (Do problemy koreliatsii metodolohichnykh pryntsyviv ta pidkhodiv u suchasni vyshchii osvity). *Vyshcha shkola*, 5, pp. 39—50.
4. Klymenko K. (2017). Studentotsentryzm yak pryntsyv akademichnoi kultury suchasnoho universytetu. *Dydaskal*, 17, pp. 60—63.
5. Kremen V. H. (2002). Filosofiia osvity KhKhI stolittia. *Osvita Ukrainy*, 28 hrudnia.
6. Kuzminskyi A. I. (2005). *Pedahohika vyshchoi shkoly : navch. posib.* Kyiv: Znannia.
7. Matviienko O. V., Tsyvin M. N. & Humenchuk A. V. (2021). *Suchasni kontseptsii dokumentno-informatsiinoi nauky: pidhotovka fakhivtsiv zi spetsialnosti 029 "Informatsiina, bibliotekna ta arkhivna sprava" : navch.-metod. posib.* Kyiv: Lira-K.
8. Novalska T. V. (2017). Nastupnist zdobuttia vyshchoi bibliotekno-informatsiinoi ta arkhivnoi osvity v umovakh reformuvannia. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, pp. 4—10.
9. Onipko V. (2014). Rozvytok partnerskykh vzaiemyn mizh vykladachamy i studentamy na kafedri VNZ III—IV rivnia akredyatsii. *Vytyky pedahohichnoi maisternosti*, 14, pp. 193—201.
10. Podolska Ye. & Podolska T. (2016). Suchasnyi pedahoh : na peretyni ochikuvan studentiv i prahnen vykladachiv. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 3, pp. 64—69.
11. Pro vyshchu osvitu : zakon Ukrainy vid 1 lyp. 2014 r. № 1556. (2014). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 37/38, St. 2004.
12. Pro osvitu : zakon Ukrainy vid 5 veres. 2017 r. № 2145. (2017). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 38/39, St. 380.
13. Prokopenko L. (2017). Osoblyvosti vykladannia dystsypliny "Teoriia dokumentno-informatsiinykh potokiv" dlia pidhotovky mahistriv. *Visnik Knizhkovoyi palaty*, 6, pp. 24—28.
14. Rashkevych Yu. M. (2014). *Bolonskyi protses ta novi paradyhmy vyshchoi osvity : monohr.* Lviv: Lvivska politehnika.
15. Synhaivska A. (2015). Fenomen uchinnia: subiektna oriientovanist u studentotsentrovanomu seredovyshchi vyshchoi shkoly. *Vyshcha shkola*, 2—3, pp. 63—71.
16. Solianyuk A. A. (2018). Innovatsiini kryterii rezultatyvnosti stupenevoi pidhotovky fakhivtsiv zi spetsialnosti 029 "Informatsiina, bibliotekna ta arkhivna sprava". *Ukrayinskij zhurnal z bibliotekoznavstva ta informacijnih nauk*, 1. Available at: www.librinfosciences.knukim.edu.ua/article/view/146291/145000.
17. Solianyuk A. (2017). Suchasni trendy modernizatsii vishchoi bibliotekno-informatsiinoi osvity Ukrainy. *Visnik Knizhkovoyi palaty*, 1, pp. 22—26.
18. *Standart vyshchoi osvity Ukrainy: pershyi (bakalavrskyi) riven, haluz znan 02 Kultura i mystetstvo, spetsialnist 029 "Informatsiina, bibliotekna ta arkhivna sprava" : zatverdzheno i vvedeno v diiu Nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12.12.2018 r. № 1378.* (2018). Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/029-Inform.bibliot.ta.arkh.spr-bakalavr.28.07.pdf>.
19. *Standart vyshchoi osvity Ukrainy: druhyi (mahisterskyi) riven, haluz znan 02 Kultura i mystetstvo, spetsialnist 029 "Informatsiina, bibliotekna ta arkhivna sprava" : zatverdzheno i vvedeno v diiu nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 24.05. 2019 r. № 728.* (2019). Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/28/029-informatsiyna-bibliotekna-ta-arkhivna-sprava-magistr.pdf>.
20. *Standart vyshchoi osvity: tretii (osvitno-naukovyi) riven, stupin doktor filosofii, haluz znan 02 Kultura i mystetstvo, spetsialnist 029 Informatsiina, bibliotekna ta arkhivna sprava (dali — Standart). Zatverdzheno ta vvedeno v diiu nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 24.12.2021 r. № 1435.* (2021). Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/12/24/029-Inform.bibl.arkhiv.sprava-dokt.filos.pdf>
21. Khoruzhyi H. (2012). Studentotsentryzm yak pryntsyv akademichnoi kultury. *Vyshcha shkola*, 4, pp. 7—24.
22. Chumak M. (2020). Metodolohichni vymiry studentotsentrovanoho navchannia. *Osobyist studenta ta sotsio-kulturne seredovyshche universytetu v suspilnomu konteksti : zb. nauk. pr. IV Vseukr. nauk.-prakt. konf. 18 travnia 2020 r. m.* Kyiv. Kyiv.

Надійшла до редакції 28 вересня 2022 року

УДК 002.1-028.25:069]''1922'':[015:061.1]](477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.10(315).44-50

Дмитро Кепін,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник відділу
ретроспективної бібліографії Книжкової палати України,
e-mail: dKepin@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4528-6095>

Музейництво та пам'яткоохоронна справа: видання 1922 року (з архіву Книжкової палати України)

У статті проаналізовано книжкові видання 1922 р. із питань музейно-пам'яткоохоронної справи, що зберігаються в Державному архіві друку Книжкової палати України. Загалом виявлено 13 творів друку: офіційні (4 од.), наукові (1), науково-популярні (1), навчальні та навчально-методичні (6), довідкові (1).

Серед офіційних — документи Наркомпросу УСРР, а також виступи та рекомендації тодішнього міністра народної освіти Г. Гринька. За тематичною спрямованістю, окрім офіційних, видання розподілено так: 1 — з архітектурного пам'яткознавства (Ф. Шміт), 3 — із природничого пам'яткознавства (В. Крокос, В. Кистяковський, В. Скороход), 2 — із природничого музейництва (Ю. Вагнер, Г. Потапенко), 2 — з археологічного музейництва (Р. Віппер, П. Алімпієв), 1 — із художнього музейництва (П. Гурвиць).

Опрацьовані видання з музейно-пам'яткоохоронної справи 1922 р. дають змогу не лише простежити складні процеси збереження та дослідження пам'яток, а й свідчать про характерні тенденції розвитку освітнього процесу в УСРР.

Ключові слова: друковані видання; Державний архів друку; Книжкова палата України; музейництво; музеологія; пам'яткознавство; репресовані вчені

Постановка проблеми. Успішний розвиток будь-якої науки неможливий без аналізу праць дослідників минулого, які зробили суттєвий внесок у вивчення різноманітних аспектів певної дисципліни. Не стоять осторонь у цьому питанні й вітчизняна музеологія та пам'яткознавство. Дослідження невідомих і маловідомих творів друку з проблем розвитку музейної та пам'яткоохоронної справи буремних років Української революції, збереження державної незалежності (1918—1920), трагедій науковців 1920—1930-х рр. надає можливість об'єктивного висвітлення стану музейно-пам'яткоохоронної галузі окресленого періоду.

У Державному архіві друку Книжкової палати України зберігається низка ще не опрацьованих і майже не відомих як дослідникам, так і ширшій аудиторії видань за темою дослідження.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Від 1990-х рр. у вітчизняній науці оприлюднено чимало праць, що заповнили певні "прогалини" в історії музейної та пам'яткоохоронної справи України у 1917—1930-х рр. Це монографії, наукові збірники й статті, що висвітлюють діяльність установ, організацій і дослідників у царині музейництва та пам'яткоохоронного руху [1—8]. Водночас науковці не використовують видання окресленого періоду, які зберігаються в Державному архіві друку Книжкової палати України, що актуалізує дослідження специфіки цього зібрання.

Мета статті полягає в аналізі та введенні в науковий обіг маловідомих і рідкісних видань 1922 р. із питань музейництва та охорони пам'яток, що зберігаються у Державному архіві друку Книжкової палати України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У фонді Державного архіву друку Книжкової палати України виявлено 13 видань, які доцільно розподілити на такі види: офіційні (4 од.), наукові (1), науково-популярні (1), навчальні та навчально-методичні (6), довідкові (1). Цей розподіл певною мірою умовний, адже окремі навчальні та навчально-методичні праці можна віднести також до науково-популярних. За тематичною спрямованістю, окрім чотирьох офіційних [9—12], вирізняємо 1 видання з архітектурного пам'яткознавства [13], 3 — із природничого пам'яткознавства [14—16], 2 — із природничого музейництва [17; 18], 2 — з археологічного музейництва [19; 20], 1 — із художнього музейництва [21].

В офіційних виданнях містяться різноманітні документи Наркомпросу щодо організації процесу виховання дітей і дорослих, навчання в різних закладах освіти та ведення культурно-освітньої роботи. Наприклад, у "Кодексе о Народном Просвещении У.С.С.Р.", що вийшов друком у Харківській типографії Наркомпросу накладом 250 примірників, є стаття 298, у якій визначено завдання облаштування музею, що сприятиме вихованню дітей. У розділі першому "Научные

учреждения" четверта глава також стосується академічних музеїв. Статті 672—673 регулюють правове поле діяльності музеїв, що перебували в підпорядкуванні Наркомпросу УСРР. П'яту главу (статті 674—676) присвячено "Украинской книжной палате".

Книга четверта "Политическое просвещение и воспитание взрослых" містить розділ другий (статті 725—743) "Экскурсии. Выставки. Музеи". У статті 742 зазначено про потребу проведення обстеження "...всех экскурсионных объектов страны и их регистрацию, организацию постоянных и передвижных выставок, организацию выставочных баз и социальных музеев местного (районного, уездного и городского) значения, а также губернского, областного и всеукраинского масштаба" [9, с. 87].

У 1922 р. Харківський редакційно-видавничий відділ Наркомпроса накладом 1 тис. примірників випустив матеріали "Третьего Всеукраинского совещания по просвещению..." [10], яке відбувалося 16—18 червня того року у Харкові. Видання містить виступ наркома освіти Г. Гринька (1890—1938) від імені Колегії Наркомпросу. Доля цього державного та громадського діяча була трагічною. Упродовж 1920—1922 рр. він обіймав посаду наркома освіти України. У 1938 р. за сфальсифікованими обвинуваченнями був засуджений до страти, реабілітований 1959 р. (фото 1, http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Grynko_G). Попри певну заідеологізованість виступу, у ньому було порушено питання розвитку музейної та пам'яткоохоронної справи й виділення фінансування на облаштування музейних закладів [22].

Фото 1. Г. Гринько

В Одеському повітовому відділі народної освіти 1922 р. вийшли друком "Материалы для школьных работников", що містили програму навчання

дітей природознавства, яка, зокрема, передбачала ознайомлення з музеями та пам'ятками Одеси [11].

Значний інтерес для дослідників історії науки становлять маловідомі та рідкісні видання з питань музейно-пам'яткоохоронної справи, випущені Державним видавництвом України та іншими видавничими установами в Києві, Харкові, Одесі, Житомирі.

Харківський редакційно-видавничий відділ НКО 1922 р. опублікував працю "Пам'ятки староруського мистецтва (про досліджування й видання їх)" [13] видатного вченого, академіка Всеукраїнської академії наук Ф. Шміта (1877—1937), який за сфабрикованими обвинуваченнями був розстріляний 1937 р., а 1956-го реабілітований [2—4; 8; 13] (фото 2, https://uk.wikipedia.org/wiki/Шміт_Федір_Іванович).

Фото 2. Ф. Шміт

У книзі визначено методологічні підходи до вивчення архітектурно-археологічних пам'яток доби Київської Русі. Автор подав програму дослідження собору Софії Київської, докладно зупинився на техніко-типологічному вивченні давньоруських храмів із фресковим живописом, навів відомості щодо пам'яткоохоронних інституцій того часу з переліком особового складу. Мистецтвознавець також розглянув діяльність Софійської комісії Всеукраїнської академії наук, яку очолював від квітня 1921 р., навів її статут, план наукової монографії, присвяченої історії Софійського собору в Києві.

Редактором книги став один з учнів Ф. Шміта, мистецтвознавець, музеєзнавець, пам'яткоохоронець, дослідник архітектури України, зокрема Слобожанщини й Полтавщини, доктор мистецтвознавства, професор С. Таранушенко (1889—1976), який свого часу теж зазнав репресій від сталінського режиму.

Цінними є видання з природничого пам'яткознавства. Зокрема, у книзі геолога, пам'яткознавця, музеєзнавця, педагога, професора В. Крокоса (1889—1936) "Что дали раскопки на Украине" [14], що вийшла друком у Державному видав-

ництві України (Одеса), подано огляд історичної геології та палеонтологічних місцезнаходжень Півдня України на основі власних експедицій автора та польових досліджень інших фахівців упродовж 1910—1916 рр. Дослідник докладно зупинився на проведенні препарування (консервації) фосилій. Запропонована методика є фактично однією з перших в Україні музейних інструкцій зі збереження викопних решток [14]. Багато уваги геолог приділяв розвитку Палеонтологічного музею (його витoki сягають 1865 р. — як відділу при Геолого-мінералогічному музеї; від 1873 р. — самостійний музей Новоросійського університету (тепер — Одеського національного університету імені І. І. Мечникова) [23].

Доля В. Крокоса також склалася трагічно. До сьогодні остаточно не визначено, чи він був розстріляний, чи вкоротив собі віку (фото 3, https://uk.wikipedia.org/wiki/Крокос_Володимир_Іванович).

Фото 3. В. Крокос

У книзі професора географії В. Кистяковського (1865—1952) "Нарис географії України. Для шкіл та самонавчання (з малюнками, картами й картографіями)" [15], випущеній у Києві Державним видавництвом значним накладом у 15 тис. примірників, розглянуто типові ландшафти України, а також запропоновано визначення критеріїв щодо їхнього пам'яткоохоронного статусу (фото 4). На жаль, діяльність цього дослідника маловідома й потребує додаткового дослідження [24].

Фото 4. Карта України з книги В. Кистяковського "Нарис географії України"

У праці природознавця В. Скорохода (1889—1969) "Екскурсии в природу (Весна). Статьи методического характера. Примерные экскурсии, методика и техника наблюдений, пособие для руководителей экскурсий и любителей природы", що побачила світ у Всеукраїнському державному видавництві (Житомир), розглянуто специфіку проведення дитячих екскурсій та наведено визначник ботанічних рослин [16]. Дослідник був викладачем Житомирського інституту народної освіти, директором Житомирської трудової школи № 7, входив до складу Волинського губметодкому та розробляв програми навчання з природознавства [25].

Книга професора зоології та громадсько-політичного діяча Ю. Вагнера (1865—1946 (?)) "Початковий курс природознавства. Частина перша. Природа нежива", випущена Державним видавництвом Києва, містить матеріали щодо організації природничих кабінетів [17]. До сьогодні долю цього дослідника достеменно не досліджено. Працюючи від 1898 р. у Київському політехнічному інституті (тепер — НТУУ "КПІ ім. Ігоря Сікорського"), він створив зоологічний кабінет при однойменній кафедрі. Від 3 до 24 травня 1918 р. обіймав посаду міністра праці в уряді П. Скоропадського, від 1925 р. оселився в Белграді й зник безвісти 1945 чи 1946 р. [26] (фото 5, https://uk.wikipedia.org/wiki/Вагнер_Юлій_Миколайович).

Фото 5. Ю. Вагнер

Книгу доктора біологічних наук, професора ботаніки, музеєзнавця, пам'яткознавця та педагога В. Потапенка (1889—1982) "О гербаризации. Составление флористических коллекций", надруковану Одеським відділенням Державного видавництва України накладом 5 тис. примірників, можна вважати одним із перших у вітчизняній музеології видань, що розглядає особливості ботанічного музейництва. Науковець навів класифікацію природничо-історичних колекцій, розкрив особливості дослідження рослин у польових умовах, подав їхнє визначення, специфіку збору

та збереження, докладно розглянув способи виготовлення гербарію й складання музейної документації [18]. Доля цього вченого так само трагічна й малодосліджена. Зокрема, у 1928—1933 рр. (за В. Букачем) чи 1928—1941 рр. (за Н. Пашковською) [27; 28] він обіймав посаду завідувача кафедри морфології та систематики рослин Інституту народної освіти та Одеського інституту професійної освіти, у 1930—1933 рр. — професора Одеського інституту соціального виховання, від 1934 р. — завідувача кафедри ботаніки та географії Одеського німецького педагогічного інституту, у 1933—1943 рр. — професора Одеського державного університету, завідувача кафедри морфології та систематики рослин, у 1939—1943 рр. виконував обов'язки директора ботанічного саду та проректора з навчальної роботи університету. У 1946 р. був засуджений і достроково звільнений 1954 р., реабілітований 1995 р.

Праця визначного вченого-історика, доктора історичних наук, професора, академіка АН СРСР (1943) Р. Ю. Віппера "Підручник стародавньої історії" [19], що вийшла друком у Державному видавництві Києва, ознайомлює з досягненнями археологічної та історичної науки у вивченні Стародавнього світу; подає огляд пам'яток Стародавнього Сходу, Стародавньої Греції та Стародавнього Риму. Видання ілюстровано фотографіями та малюнками пам'яток архітектури, а також репродукціями творів мистецтва, що зберігаються в музеях. У книзі подано відомості щодо структури Александрійського мусейону. У 1894—1897 рр. дослідник був екстраординарним професором Новоросійського університету в Одесі, від 1924 р. перебував в еміграції в Ризі (Латвія), упродовж 1927—1938 рр. працював у Ризькому університеті [29] (фото 6, https://uk.wikipedia.org/wiki/Віппер_Роберт_Юрійович).

Цікавим підходом вирізняється праця географа, доктора економічних наук, професора П. Алампієва (1900—1991) "Спроба викладання історії культури. Розмови з дітьми в сільській школі" [20], що побачила світ 1922 р. у друкарні Експериментальної школи-клубу друкарської справи м. Харкова. Книга вийшла накладом 3 тис. примірників. Видання орієнтовано на дітей

і у формі бесід-оповідей ознайомлює з історією первісної культури. Книга ілюстрована малюнками характерних артефактів певної доби згідно з чинною тоді археологічною періодизацією та є своєрідним методичним посібником зі створення шкільних археологічних музейних кімнат.

Фото 6. Ю. Віппер

В одному із сучасних енциклопедичних видань зазначено, що майбутній учений розпочав учителювати у школах України у 1924—1928 рр. [30]. Проте, зважаючи на передмову, де автор стверджує, що у 1922 р. він "...працював учителем історії культури в Білгороді, в залізничній українській школі..." [20, с. 3, 4], а також у дитячому будинку співробітників Наркомпроса — у Померках біля Харкова, можна уточнити наведену в енциклопедії ранню дату початку його педагогічної діяльності. Мистецтвознавець С. Таранушенко у передмові до своєї книги зазначає, що в роботі з дослідження пам'яток архітектури Харкова у 1920—1921 рр. йому допомагав П. Алімпієв (вивчав архів) [31, с. 3].

Висновки. Проаналізовані видання з музейно-пам'яткоохоронної справи 1922 р. дають змогу не тільки простежити складні процеси збереження та дослідження пам'яток, а й розкривають характерні тенденції розвитку освітнього процесу на українських теренах того часу та допомагають уточнити біографічні дані й відомості про наукову й педагогічну діяльність вітчизняних учених. Отже, подальше дослідження фонду Державного архіву друку уможливить уведення в науковий обіг невідомих і маловідомих як науковцям, так і широкому загалу краєзнавців видань із музейно-пам'яткоохоронної справи.

Список використаної літератури

1. Сенченко М. І. Книжкова палата України : 100 років системних та інноваційних трансформацій, 1919—2018 / Сенченко Микола Іванович ; наук. редактування Н. О. Петрової. — Київ : Кн. палата України, 2019. — 200 с.
2. Репресоване краєзнавство (20—30-і роки) / Ред. кол.: Тронько П. Т. (голова) [та ін.]. — Київ : Рідний край ; Хмельницький : Хмельн. ред.-видавн. відділ, 1991. — 492 с.

3. *Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України*. Біографічний довідник : у 2 ч. / Відп. ред.: д. і. н. Горбик В. О. — Київ : Ін-т історії України НАН України, 2005. — 2 ч.
4. *Білокінь С.* В обороні української спадщини : історик мистецтва Федір Ернст / Сергій Білокінь. — Київ : Ін-т історії України НАН України, 2006. — 355 с.
5. *Нестуля О. О.* Федір Людвігович Ернст і його щоденник "Художній відділ" 1925—1933 рр. / О. О. Нестуля, С. Ж. Верезомська. — Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. — 242 с.
6. *Яненко А.* Історія музейної археології УСРР (1919—1934) / Анна Яненко. — Київ : Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, 2016. — 368 с.
7. *Яненко А.* Археологічний музей Всеукраїнської академії наук : дослідження і матеріали / авт.-упоряд. Анна Яненко. — Київ : НК ШКЗ, 2017. — 288 с.
8. *Бугаєва О.* Музичне товариство імені М. Д. Леонтовича (1921—1931) : біогр. слов. : наук. довід. / Олена Бугаєва. — Київ : НБУ ім. В. І. Вернадського, 2015. — 344, [1] с. — (Із історії музичної спадщини України).
9. *Кодекс о Народном Просвещении У.С.С.Р.* — Харьков : Тип. Наркомпроса, 1922. — 99 с.
10. *Третье Всеукраинское совещание по просвещению*. Выдержки из материалов работ пленума и секций. Резолюции. — Харьков : Ред.-изд. отд. Наркомпроса, 1922. — II, 182 с.
11. *Материалы для школьных работников*. — Одесса : Одес. уезд. отд. нар. образования, 1922. — 96 с.
12. *Программа по Истории материальной культуры* : для 3-х летних пед. курсов. — Харьков : Тип. Нар. комиссариата просвещения, 1922. — 8 с.
13. *Шміт Ф.* Пам'ятки староруського мистецтва : (про досліджування й видання їх) / Ф. Шміт. — Харків : Ред.-видав. відділ НКО, 1922. — 40 с.
14. *Крокос В.* Что дали раскопки на Украине / В. Крокос. — Одесса : Гос. изд-во Украины, 1922. — 72 с. — (Народная библиотека ; № 9).
15. *Кистяковський В. В.* Нарис географії України. Для шкіл та самонавчання : (з малюнками, картами й картографами) / В. В. Кистяковський. — Київ : Держ. вид-во, 1922. — 112 с.
16. *Скороход В. Г.* Экскурсии в природу (Весна). Статьи методического характера. Примерные экскурсии, методика и техника наблюдений, пособие для руководителей экскурсий и любителей природы / В. Г. Скороход. — Житомир : Всеукр. гос. изд-во, Волын. филия, 1922. — 132 с.
17. *Вагнер Ю.* Початковий курс природознавства. Ч. 1. Природа нежива / Ю. Вагнер. — Київ : Держ. вид-во, 1922. — 164 с.
18. *Потапенко Г. И.* О гербаризации : составление флорист. коллекций / Г. И. Потапенко. — Одесса : Гос. изд-во Украины. Одес. отд. Секция Точного Знания, 1922. — 98 с.
19. *Віппер Р.* Підручник Стародавньої історії / Р. Віппер. — Київ : Держ. вид-во, 1922. — 172 с.
20. *Алампієв П.* Спроба викладання історії культури : розмови з дітьми в сіл. шк. / П. Алампієв — Харків : тип. Эксперим. шк.-клуба печ. дела, 1922. — 120 с. — (Библиотека журнала "Путь Просвещения" ; № 3).
21. *Гурвиц П. А.* Фарфор и фаянс : указ. рус. лит. о фарфоре : пособие для коллекционеров и любителей / П. А. Гурвиц. — Харьков : Горняк, 1922. — 24 с.
22. *Кокін С. А.* Гринько Григорій Федорович / С. А. Кокін // Енциклопедія сучасної України / гол. редкол.: І. М. Дзюба [та ін.]. — Київ, 2006. — Т. 6 : Го—Гю. — С. 467.
23. *Крокос Володимир Іванович (1889—1936)* : біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1912—1939 рр. / Центр дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України, Нац. наук. с.-г. б-ка. — Київ : Інформ.-аналіт. агентство, 2015. — 92 с.
24. *Орленко О.* "Вивчайте політичну карту частин світу, треба ясно уявляти, хто з ким і проти кого" : навч. програми з географії нар. шкіл Харкова часів нім. окупації 1941—1943 рр. / Олена Орленко, Наталія Салтан, Олександр Салтан // Сіверянський Літопис. — 2020. — № 3. — С. 115—135. — DOI: 10.5281/Zenodo.3949822.
25. *Рудницька Н. Ю.* В. Г. Скороход про принципи й методи краєзнавчої роботи / Н. Ю. Рудницька // Вісник Житомирського державного педагогічного університету імені І. Франка. — 2004. — Вип. 14. — С. 11—14.
26. *Карамаш С. Ю.* Вагнер Юрій Миколайович / С. Ю. Карамаш // Енциклопедія сучасної України / гол. редкол.: І. М. Дзюба [та ін.]. — Київ, 2005. — Т. 4 : В—Вог. — С. 13—14.
27. *Пашковская Н. М.* Забытые имена: Георгий Иосифович Потапенко / Н. М. Пашковская // Вісник Одеського національного університету. — 2004. — Т. 9, вип. 1 : Біологія. — С. 269—273.
28. *Букач В. М.* З історії Одеського німецького педагогічного інституту : довідник / В. М. Букач. — Одеса : ПНПУ, 2022. — 56 с.
29. *Ясь О. В.* Віппер Роберт Юрійович / О. В. Ясь // Енциклопедія історії України : у 10 т. / О. В. Ясь / ред. рада: В. М. Литвин (голова ради) [та ін.]. — Київ, 2003. — Т. 1 : А—В. — С. 571.
30. *Краснопольський О. В.* Алампієв Петро Мартинович / О. В. Краснопольський // Енциклопедія сучасної / голов. редкол.: І. М. Дзюба [та ін.]. — Київ, 2001. — Т. 1 : А. — С. 342.
31. *Таранушенко С.* Покровський собор у Харкові / С. А. Таранушенко ; обміри І. Тенне. — Харків : [б. в.], 1923. — 54 с. — (Пам'ятки українського мистецтва ; 2 : Будівництво).

Dmytro Kepin,
PhD of of Historical Sciences, Senior Researcher
Department of Retrospective Bibliography
of the Book Chamber of Ukraine

The museum work and monument protection: 1922 editions (from the archive of the Book Chamber of Ukraine)

The article analyzes the 1922 editions, which consider the museum and monument protection case stored in the State Archives of Printing of the Book Chamber of Ukraine. Thirteen publications were found: official (4), scientific (1), popular science (1), educational and educational-methodical (6), reference (1). Among the official documents are the People's Commissariat of Education of the Ukrainian SSR, as well as speeches and recommendations of the then Minister of Education G. Hryn'ko. Publications on the thematic focus are also distributed in addition to the official ones into one edition on architectural monument studies (F. Shmit), three natural monumentology (V. Krokos, V. Kistyakovskiy, V. Skorokhod), two natural museum work (Y. Wagner, G. Potapenko), two archaeological museum work (R. Wipper, P. Alampiev), one art museum (P. Gurvitz).

The publications studied on the museology and monumentology of 1922 make it possible not only to trace the complex processes of preservation and research of monuments, but also testify to the characteristic trends in the development of the educational process in the state of that time.

Keywords: printed publications; State Archives of Printing; Book Chamber of Ukraine; museum work; museology; monumentology; repressed scientists

References

1. Senchenko M. I. (2019). *Knizhkova palata Ukrayini : 100 rokiv sistemnih ta innovacijnih transformacij, 1919—2018*. Kyiv: Kn. palata Ukrayini.
2. Tronko P. T. (golova red. kol.) [ta in.]. (1991). *Represovane krayeznavstvo (20—30-i roki)*. Kyiv: Ridnij kraj ; Hmelnickij: Hmeln. red.-vidavn. viddil.
3. Gorbik V. O. [vidp. red.]. (2005). *Vidatni diyachi nauki i kulturi Kiyeva v istoriko-krayeznavchomu rusi Ukrayini. Biografichnij dovidnik : u 2 ch.* Kyiv: In-t istoriyi Ukrayini NAN Ukrayini. 2 ch.
4. Bilokin S. (2006). *V oboroni ukrajinskoyi spadshini : istorik mistectva Fedir Ernst*. Kyiv: In-t istoriyi Ukrayini NAN Ukrayini.
5. Nestulya O. O., Verezomska S. Zh. & Nestulya O. O. (2008). *Fedir Lyudvigovich Ernst i jogo shodennik "Hudozhnij viddil" 1925—1933 rr.* Poltava: RVV PUSKU.
6. Yanenko A. *Istoriya muzejnoyi arheologiyi USRR (1919—1934)*. Kyiv: Nacionalnij Kiyev-Pecherskij istoriko-kulturnij zapovidnik.
7. Yanenko A. [avt-uporyad.]. (2017). *Arheologichnij muzej Vseukrajinskoyi akademiyi nauk : doslidzhennya i materiali*. Kyiv: NK PIKZ.
8. Bugayeva O. (2015). *Muzichne tovaristvo imeni M. D. Leontovicha (1921—1931) : biogr. slov. : nauk. dovid.* Kyiv: NBU im. V. I. Vernadskogo.
9. *Kodeks o Narodnom Prosveshenii U.S.S.R.* (1922). Harkov: Tip. Narkomprosa.
10. *Trete Vseukrainskoe soveshanie po prosvesheniyu. Vyderzhki iz materialov rabot plenuma i sekcij. Rezolyucii.* (1922). Harkov: Red.-izd. otd. Narkomprosa.
11. *Materialy dlya shkolnyh robotnikov.* (1922). Odessa: Odes. uezd. otd. nar. obrazovaniya.
12. *Programma po Istorii materialnoj kultury : dlya 3-h letnih ped. kursov.* (1922). Harkov: Tip. Nar. komissariata prosvesheniya.
13. Shmit F. *Pamyatki staroruskogo mistectva : (pro doslidzhuvannya j vidannya yih).* (1922). Harkiv: Red.-vidav. viddil NKO.
14. Krokos V. (1922). *Chto dali raskopki na Ukraine*. Odessa: Gos. izd-vo Ukrainy.
15. Kistyakovskij V. V. (1922). *Naris geografiyi Ukrayini. Dlya shkil ta samonavchannya : (z malyunkami, kartami j kartogramami)*. Kyiv: Derzh. vid-vo.
16. Skorokhod V. G. (1922). *Ekskursii v prirodu (Vesna). Stati metodicheskogo haraktera. Primernye ekskursii, metodika i tehnika nablyudenij, posobie dlya rukovoditelej ekskursij i lyubitelej prirody*. Zhitomir: Vseukr. gos. izd-vo, Volyn. filiya.
17. Vagner Yu. (1922). *Pochatkovij kurs prirodnavstva. Ch. 1. Priroda nezhiva*. Kiyiv: Derzh. vid-vo.
18. Potapenko G. I. (1922). *O gerbarizacii : sostavlenie florist. kollekcij*. Odessa: Gos. izd-vo Ukrainy. Odes. otd. Sekciya Tochnogo Znaniya.
19. Vipper R. (1922). *Pidruchnik Starodavnoyi istoriyi*. Kyiv: Derzh. vid-vo.
20. Alampiyev P. (1922). *Sproba vkladannya istoriyi kulturi : rozmovi z ditmi v sil. shk.* Harkiv: tip. Eksperim. shk.-kluba pech. dela.
21. Gurvic P. A. (1922). *Farfor i fayans : ukaz. rus. lit. o farfore : posobie dlya kollekcjonerov i lyubitelej*. Harkov: Gornyak.
22. Kokin S. A. (2006). Grinko Grigorij Fedorovich. *Enciklopediya suchasnoyi Ukrayini, T. 6 : Go—Gyu*, p. 467.
23. *Krokos Volodimir Ivanovich (1889—1936) : biobibliogr. pokazhch. nauk. pr. za 1912—1939 rr.* (2015). Kyiv: Inform.-analit. agentstvo.

24. Orlenko O., Saltan N. & Saltan O. (2020). "Vivchajte politichnu kartu chastin svitu, treba yasno uyavlyati, hto z kim i proti kogo" : navch. programi z geografii nar. shkil Harkova chasiv nim. okupaciyi 1941—1943 rr. *Siveryanskij Litopis*, 3, pp. 115—135. DOI: 10.5281/Zenodo.3949822.
25. Rudnicka N. Yu. (2004). V. G. Skorohod pro principii j metodi krayeznavchoyi roboti. *Visnik Zhitomirskogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu imeni I. Franka*, 14, pp. 11—14.
26. Karamash S. Yu. (2005). Vagner Yuriy Mikolajovich. *Enciklopediya suchasnoyi Ukrayini*, T. 4 : V—Vog, pp. 13—14.
27. Pashkovskaya N. M. (2004). Zabytye imena: Georgij Iosifovich Potapenko. *Visnik Odeskogo nacionalnogo universitetu*, 9, (1) : Biologiya, pp. 269—273.
28. Bukach V. M. (2022). *Z istoriyi Odeskogo nimeckogo pedagogichnogo institutu : dovidnik*. Odesa: PNPNU.
29. Yas O. V. (2003). Vipser Robert Yuriyovich. *Enciklopediya istoriyi Ukrayini : u 10 t*, T. 1 : A—V, p. 571.
30. Krasnopolskij O. V. (2001). Alampiyev Petro Martinovich. *Enciklopediya suchasnoyi*, T. 1 : A, p. 342.
31. Taranushenko S. (1923). *Pokrovskij sobor u Harkovi*. Harkiv: [b. v.].

Надійшла до редакції 12 вересня 2022 року

ЗА РУБЕЖЕМ

УДК 378.091:[002+02]](540)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.10(315).50-52

Анатолій Гуменчук,

кандидат історичних наук, доцент,

перший проректор Національної академії

образотворчого мистецтва і архітектури,

e-mail: topa@ua.fm

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8931-7474>

Вплив Шіалі Ранганатана на розвиток вищої бібліотечної освіти Індії*

Компаративний аналіз навчальних планів наведених типів освітніх програм дає змогу визначити особливості змісту підготовки магістра-управлінця та магістра-дослідника. Зокрема, в Університеті Делі підготовка магістра бібліотечних та інформаційних наук передбачає опанування здобувачами таких дисциплін першого семестру: "Інформаційні системи та програми", "Організація знань: класифікація та каталогізація", "Прикладні програми інформаційних і комунікаційних технологій у галузі бібліотекознавства та інформаційних наук", "Методологія досліджень", "Маркетинг бібліотечно-інформаційних продуктів та послуг". У другому семестрі, крім обов'язкових навчальних дисциплін ("Системи зберігання та пошуку інформації", "Інформаційна грамотність у галузі бібліотекознавства та інформаційних наук"), передбачено вивчення двох курсів на вибір, один з яких кожний здобувач має обирати з блоку дисциплін, присвячених вивченню особливостей бібліотек різних типів ("Система публічних бібліотек", "Система академічних бібліотек", "Система медичних бібліотек", "Система науково-технічних бібліотек", "Система сільськогосподарських бібліотек"), а другу — з міждисциплінарного блоку ("Друковані та електронні джерела інформації з гуманітарних наук", "Друковані та електронні джерела інформації з природничих наук", "Друковані та електронні джерела інформації з суспільних

наук"). Обов'язковим складником підготовки магістра є написання дипломного проекту, який він публічно захищає після складання іспитів за другий навчальний семестр.

Освітня програма підготовки магістра філософії зі спеціальності Library and Information Sciences в Університеті Делі складається з двох частин: навчальної, що охоплює вивчення впродовж першого семестру двох обов'язкових дисциплін ("Методологія досліджень у галузі бібліотекознавства та інформаційних наук", "Планування та управління бібліотеками й інформаційними центрами"), та однієї вибіркової з такого переліку: "Бібліотечна система університетів і коледжів", "Опрацювання та організація інформації", "Бібліотечна та інформаційна освіта", "ІТ-інструменти й технології в бібліотечній та інформаційній справі". Другий семестр навчання присвячено реалізації наукової частини освітньої програми — написанню та захисту магістерської дисертації з актуальної теми, затвердженої випусковою кафедрою. Наголошено, що дисертація має містити результати оригінального дослідження, нову інтерпретацію відомих фактів чи оглядову статтю критичного характеру й допускається до захисту лише за умови позитивного відгуку наукового керівника.

Освітня програма підготовки доктора філософії зі спеціальності Library and Information

* Закінчення. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2022. № 9. С. 49—52.

Sciences в Університеті Делі передбачає, окрім вивчення зазначених дисциплін, поглиблені вимоги до дисертації, що має демонструвати набуття здобувачем таких навичок: дослідження, оцінювання, розмірковування, розуміння, аналіз, проектування, написання та редагування наукових текстів; публічне оприлюднення результатів наукової розвідки. Поміж основних напрямів дисертаційних досліджень аспірантів випускова кафедра пропонує такі: "Маркетинг бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг"; "Каталогізація в бібліотеках"; "Історія бібліотек та інформаційних центрів Індії"; "Застосування ІКТ в бібліотечно-інформаційній діяльності"; "Веб-дизайн та розроблення контенту"; "Бібліотечна класифікація, бібліометрія, наукометрія та вебметричні дослідження"; "Офіційні документи та публікації уряду Індії"; "Система публічних бібліотек"; "Розроблення та оцінювання веб-сайтів"; "Веб-ОРАС"; "Електронні журнали"; "Соціальні мережі"; "Синтаксис, дискурс, психолінгвістика" [6]. Судячи з проблематики дисертаційних досліджень, рівень розвитку індійського бібліотекознавства загалом відповідає сучасним векторам модернізації бібліотечно-інформаційної діяльності, але слід посилити увагу до проблем цифровізації бібліотечного соціального інституту. До того ж однорічний термін навчання в аспірантурі, освітня програма якої майже не відрізняється від освітньої програми на здобуття ступеня магістра філософії, не дає аспірантам змоги підготувати ґрунтовне та якісне дослідження, висновки якого спираються на потужну емпіричну базу та надійний методологічний інструментарій. У цьому сенсі український досвід і традиції підготовки науково-педагогічних кадрів у галузі бібліотекознавства є більш ґрунтовними та релевантними європейським вимогам якості ступеневої бібліотекознавчої освіти.

Висновки. Індійська модель вищої бібліотечної освіти сформувалася під впливом англійської освітньої традиції, яку запозичив, розвинув і збагатив національною специфікою видатний індійський бібліотекознавець Ш. Ранганатан, заснувавши 1928 р. першу в Індії бібліотечну школу в структурі класичного університету. Нині майже 100 ЗВО Індії мають освітні програми підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців різних рівнів. В основі сучасної моделі ступеневої бібліотечно-інформаційної освіти країни — однорічна профілізація підготовки бакалавра зі спеціальності Library and Information Sciences на базі загальної вищої гуманітарної освіти; однорічні освітні програми підготовки класичного магістра чи магістра філософії зі спеціальності Library and Information Sciences; однорічна аспірантура, що має навчальний і дослідницький складники. Ця модель відрізняється від сучасної англійської моделі, що передбачає 3-4-річну підготовку бакалавра на базі кафедр управління інформацією, 1-2-річну магістратуру з широкою профілізацією освітніх програм, орієнтованих на управління цифровими бібліотеками, та 2-річну аспірантуру. Негативною тенденцією розвитку індійської моделі підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців є прагнення економії на ступеневій освіті та скорочення термінів підготовки бакалавра, магістра й доктора філософії до одного року. В умовах стрімкої цифровізації інформаційної галузі та підвищення інтелектуалізації бібліотечної професії такий підхід суттєво знижує якість підготовки фахівців і зумовлює потребу доповнення їх базової фахової освіти подальшою неперервною, підвищення демократизації освітніх практик, розширення автономії університетів та запровадження міжнародного досвіду модернізації змісту й структури освітніх програм.

Список використаних літератури та джерел

1. Гуменчук А. В. Напрями модернізації вищої бібліотечної освіти в КНР / А. В. Гуменчук // Вісник Харківської державної академії культури. — 2021. — Вип. 60. — С. 89—99.
2. Соляник А. А. Моделі сталого розвитку вищої бібліотечно-інформаційної освіти: зарубіжний досвід / А. А. Соляник // Сучасна інформаційно-бібліотечна освіта: орієнтири співтворення : зб. матеріалів X Міжнар. наук.-практ. конф., 25—28 лют. 2020 р., смт Славське Львів. обл. : зб. матеріалів / ВГО Укр. бібл. асоц., Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. — Київ, 2020. — С. 13—17. — Режим доступу: Zbirnyk_Ukr_Slavske_2020_compressed.pdf. — Назва з екрана.
3. Стрішенець Н. В. Сучасна американська бібліотечно-інформаційна терміносистема: бібліотекознавчий аспект : монографія / Н. В. Стрішенець ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2011. — С. 334—335.
4. Щзінь Ч. Щзінь Ч. Комп'ютеризація бібліотек Китаю: проблема фахової освіти / Чен Щзе Щзінь // Вісник Книжкової палати. — 2002. — № 3. — С. 14—16.
5. Чен Я. Економічна складова підготовки сучасного бібліотечного фахівця / Ян Чен // Сучасна інформаційно-бібліотечна освіта: європейські орієнтири : VII Міжнар. наук.-практ. конф., 1—4 берез. 2017 р., смт Славське Львів. обл. : зб. матеріалів / Укр. бібл. асоц., Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. — Київ, 2017. — С. 49—51.
6. Department of Library and Information Science of University of Delhi. — Mode of access: <http://dlis.du.ac.in/phd.html>. — Title from the screen.

7. Ranganathan S. R. Librarian looks back / S. R. Ranganathan // *Herald Library Science*. — 1963—1972. — Vol. 2—11.
8. Satija M. P. S. R. Ranganathan and the method of science / Mohinder Partap Satija. — New Delhi : Aditya Prakashan, 1992. — 181 p.
9. Singh S. S. R. Ranganathan birth centenary literature / Sewa Singh. — New Delhi : Ess Ess Publications, 1995. — 160 p.
10. *World Guide to Library, Archive and Information Science Education: Third New and Completely Revised Edition* / Edited by Axel Schniederjürge (2017). — München : K. G. Saur Verlag. — 561 p.
11. Yogeshwar R. S. R. Ranganathan: pragmatic philosopher of information science; a personal biography / R. Yogeshwar. — Mumbai : Bharatiya Vidya Bhavan, 2001. — 402 p.

Anatolii Humenchuk,

PhD of Historical Sciences, Associate Professor,

First Vice-Rector of the National Academy of Fine Arts and Architecture

Shiyali Ranganathan's developmental impact of higher library education in India

The article highlights the organizational and cognitive features of the higher library and information education's degree system in India. The study determines the role of the outstanding Indian librarian Shiyali Ramamrita Ranganathan as the founder of the library education at the university level and his influence on the introduction of the English educational model of training librarians in the country.

Based on the content analysis of educational programs for the various educational degrees librarians training operating in leading Indian universities, it has been proven that the modern model of graduate library and information education in India as a whole corresponds to modern global trends in its development, but has its national specifics. It has been proven that a negative trend in the development of the Indian system of the library and information specialists training is the desire to save money on graduate education and shorten the terms of bachelor's, master's and doctor of philosophy training to 1 year. It is substantiated that in the conditions of the rapid information industry digitalization and increasing the library profession intellectualization, such an approach significantly reduces the quality of the specialists training and necessitates the addition of their basic professional education with further continuous one, as well as expansion of the educational programs profiling, modernization of their content and structure.

Keywords: *Shiyali Ramamrita Ranganathan; higher library and information education; India; history; degrees of higher education; profiling of library science educational programs*

References

1. Humenchuk A. V. (2021). Napriamy modernizatsii vyshchoi bibliotechnoi osvity v KNR. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 60, pp. 89—99.
2. Solianyk A. A. (2020). Modeli staloho rozvytku vyshchoi bibliotechno-informatsiinoi osvity: zarubizhnyi dosvid. *Suchasna informatsiino-bibliotechna osvita: oriientyry spivtvorennia : zb. materialiv X Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 25—28 liut. 2020 r., smt Slavske Lviv. obl. : zb. materialiv*, pp. 13—17. Available at: [Zbirnyk_ULA_Slavske_2020_compressed.pdf](#).
3. Strishnets N. V. (2011). *Suchasna amerykanska bibliotechno-informatsiina terminosystema: bibliotekoznavchyi aspekt : monohrafiia*. Kyiv.
4. Shchzyn Ch. Sh. (202). Kompiuteryzatsiia bibliotek Kytaiui: problema fakhovoi osvity. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 3, pp. 14—16.
5. Chen Ya. (2017). Ekonomichna skladova pidhotovky suchasnoho bibliotechnoho fakhivtsia. *Suchasna informat-siino-bibliotechna osvita: yevropeiski oriientyry : VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 1—4 berez. 2017 r., smt Slavske Lviv. obl. : zb. materialiv*. Kyiv, pp. 49—51.
6. *Department of Library and Information Science of University of Delhi*. (2022). Available at: <http://dlis.du.ac.in/phd.html>.
7. Ranganathan S. R. (1963—1972). Librarian looks back. *Herald Library Science*, 2—11.
8. Satija M. P. (1992). *S. R. Ranganathan and the method of science*. New Delhi: Aditya Prakashan.
9. Singh S. (1995). *S. R. Ranganathan: birth centenary literature*. New Delhi: Ess Ess Publications.
10. *World Guide to Library, Archive and Information Science Education: Third New and Completely Revised Edition*. (2017). München: K. G. Saur Verlag.
11. Yogeshwar R. (2001). *S. R. Ranganathan: pragmatic philosopher of information science; a personal biography*. Mumbai: Bharatiya Vidya Bhavan.

Надійшла до редакції 14 липня 2022 року

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПП від 31.12.2015.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 73 пр. Зам. 54.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html